

ΑΚΤΙΝΕΣ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ «ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ»

ΕΤΟΣ ΚΓ'.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1960

ΑΡΙΘ. 207

ΕΙΣ ΤΙ ΑΦΟΡΑ Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ;

Μία δυνατή απάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα «εἰς τί ἀφορᾷ ἡ θρησκεία;» εἶναι ὅτι αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου. Ἐὰν ἀρχίζω μὲ τὴν πρότασιν αὐτήν, τὸ κάμνω ὄχι μόνον διότι αὕτη ἡ πρότασις μᾶς εἶναι οἰκεία καὶ στηρίζεται εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ, ἀκόμη περισσότερον, διότι εἶναι τόσοσὸν σχετικὴ μὲ τὴν παρούσαν κατάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Ζῶμεν εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Εἶναι δυνατόν νὰ ἐξυπνήσωμεν κάποιον πρῶτῶν καὶ νὰ εὐρωμεν, ὅτι στρατοὶ εὐρίσκονται ἤδη ἐν κινήσει καὶ ὅτι ἕνας πόλεμος, ποῦ ἤμπορεῖ νὰ ἀποτελέσῃ τὸ τέρας τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἔχει ἀρχίσει. Σήμερον περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐποχὴν ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκην σωτηρίας.

Ὅλοι γνωρίζομεν αὐτὴν τὴν πραγματικότητα, ἀλλ' ἐπίσης τὴν θεωροῦμεν ὡς ἕνα πολιτικὸν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ λυθῇ, ἐὰν εἶναι δυνατόν νὰ λυθῇ, μὲ πολιτικὰ μέσα. Ἀποβλέπομεν, ἂν καὶ μὲ ὄχι πολλὴν ἐμπιστοσύνην, πρὸς τοὺς πολιτικούς ὡς δυνατοὺς σωτῆρας. Αὐτό, ὅμως, εἶναι λάθος. Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου—ὅπως ἦτο κοινὴ ἀντίληψις εἰς ἐποχὰς σοφωτέρας ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας—δὲν εἶναι ὑπόθεσις τῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ τῆς θρησκείας. Ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου εἶναι πράγματι τὸ πρόβλημα τῶν ἡμερῶν μας· ἀλλὰ τοῦτο εἶναι θρησκευτικὸν καὶ ὄχι πολιτικὸν πρόβλημα: καὶ τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα ἤμποροῦν νὰ λυθοῦν μὲ πολιτικὰς ἐνεργείας τόσοσὸν, ὅσον ἕνα σπασμένον ποδήλατον ἤμπορεῖ νὰ διορθωθῇ μὲ εὐχὰς πρὸς τὰ ἄστρα. Τὰ θρησκευτικὰ προβλήματα χρειάζονται θρησκευτικὰς λύσεις. Αὐτὸς

εἶναι, πιθανόν, ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὅλη ἡ δραστηριότης καὶ εὐφροσύνη καὶ καλὴ θέλησις ποῦ ἐκινητοποιήθησαν ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου διὰ νὰ δημιουργήσουν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, εἶδον τὴν κατάστασίν μας νὰ ἐξελισσεται σταθερῶς ἐπὶ τὰ χεῖρω.

ΕΚΕΙ ΟΠΟΥ Ο ΡΟΥΣ ΣΩ ΕΚΑΝΕ ΛΑΘΟΣ

Ἐπάρχει ἕνας ἱστορικὸς λόγος διὰ τὴν τάσιν, τὴν ὁποίαν ἔχομεν νὰ ἀναζητῶμεν πολιτικὰς λύσεις διὰ θρησκευτικὰ προβλήματα. Ἡ ρομαντικὴ σχολή, μὲ τὸ δόγμα τῆς περὶ τῆς ἐκ φύσεως ἀγαθότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἐδίδαξε τὴν δυτικὴν Εὐρώπην νὰ ἀποβλέπῃ εἰς μίαν ἀλλαγὴν τῶν κοινωνικῶν ὄρων, διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ κακοῦ. Ὁ Ρουσσώ, ἐξυμνῶν τὸ φυσικὸν καὶ τὸ πρωτόγονον, ἔθεσε εἰς ἐφαρμογὴν ἕνα πρόγραμμα σωτηρίας διὰ πολιτικῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ νὰ κηρύττῃ κανεὶς ὅτι ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἀγαθὸς εἰς τὸ βάθος, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις δὲν χρειάζεται βελτίωσιν καὶ μεταβολήν, δὲν ἰσοδυναμεῖ ἀπλῶς πρὸς ἄρνησιν ἐνὸς παραδεδομένου χριστιανικοῦ δόγματος· ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀπολύτως ἀνάγκην τῆς θρησκείας. Ἀλλὰ συνολικῶς ἀπεδέχθημεν τὴν ρομαντικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε διττόν: Πρῶτον, κατέπνιξε τὴν συναίσθησιν τῆς ἁμαρτωλότητος καὶ δεύτερον ἔθεσε διὰ τὴν πολιτικὴν σκοποὺς θρησκευτικούς. Π. χ. ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφωσύνη: αὐτὰ εἶναι θρησκευτικαὶ ἰδέαι. Τὸ νὰ θέσῃ κανεὶς τὴν πολιτικὴν μηχανὴν εἰς κίνησιν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν των, ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἐξα-

σφάλισιν τῆς ἀποτυχίας των· καὶ ὅσον περὶ σφόδρον ὀλοφύχως μία κυβέρνησις ἀφιερόνεται εἰς τὴν ἐπιδιώξιν των, τόσον μεγαλύτερα πιθανότης ὑπάρχει νὰ φθάσωμεν εἰς τὰ ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Διότι, διὰ ποίων νόμων εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἐξαναγκασθοῦν νὰ ἀγαποῦν ἀλλήλους; Ποῖος πολιτικὸς ἐξαναγκασμὸς θὰ μᾶς κάμῃ νὰ παραμερίσωμεν τὸ ἀτομικὸν συμφέρον καὶ τὴν καχυποψίαν καὶ νὰ συμπεριφερώμεθα πρὸς ἀλλήλους ὡς πρὸς ἴσους; Ἐνα κράτος μὲ θρησκευτικὰ ἐπιδιώξεις εἶναι ὀλοκληρωτικὸν κράτος. Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς πλέον εἰλικρινεῖς στιγμὰς τοῦ ὁ Ρουσσὸ ἐδέχθη ὅτι, εἰς τὴν κοινωνίαν ποῦ ὠνειρεύετο, ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι δὲν θὰ ὑπῆκουον εἰς τὴν θέλησιν τοῦ συνόλου θὰ ἦσαν κατ' ἀνάγκην ἐλεύθεροι. Καὶ εἶδομεν ἐσχάτως εἰς τὴν Οὐγγαρίαν, τί σημαίνει τοῦτο εἰς τὴν πράξιν.

Μοῦ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ θέμα ἐπιγούσης ἀνάγκης τὸ νὰ ἀνακτῆσωμεν τὴν συναίσθησιν τῶν ἀναλογιῶν καὶ τὴν διανοητικὴν μας ὑγείαν, ἀνακαλύπτοντες ἐκ νέου ἐκεῖνο εἰς τὸ ὅποιον ἀφορᾷ ἡ θρησκεία. Μὲ αὐτὸ ἐννοῶ ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιθυμηθῶμεν ἐκ νέου τὴν ἄποψιν τῆς κοινῆς καθημερινῆς ἀνθρωπίνης πείρας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν πηγάζει ἡ θρησκεία καὶ εἰς τὴν ὁποίαν αὕτη ἀναφέρεται. Διότι τότε ὑπάρχει πιθανότης, ἀφ' ἑνὸς νὰ παύσωμεν νὰ φορτώνωμεν εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἢ τοὺς ἐπιστήμονας ἢ τοὺς μεγαστᾶνας τῶν ἐπιχειρήσεων ἔργα, τὰ ὅποια οὔτε ἡ πολιτικὴ οὔτε ἡ ἐπιστῆμη οὔτε ἡ βιομηχανία εἶναι ἱκαναὶ νὰ ἐπιτελέσουν, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ προσανατολισθῶμεν πρὸς τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν διὰ τὴν σωτηρίαν μας.

Διὰ νὰ ἀνακαλύψωμεν τὸ τί εἶναι ἡ θρησκεία, πρέπει νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς ὅ,τι ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν ὄλων τῶν θρησκευτιῶν εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς. Πρέπει νὰ παραβλέψωμεν τὰ ἰδιαίτερα στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐμφανίζον ἀρισμέναι μόνον θρησκευτικὰ ὑπὸ εἰδικὰς συνθήκας. Καὶ τοιαῦτα ἰδιαίτερα στοιχεῖα εἶναι π. χ. αἱ ἰδέαι, ὅτι ἡ θρησκευτικὴ ἐμπειρία ἔχει μυστικιστικὸν χαρακτῆρα· ὅτι ἡ θρησκεία κυρίως ἀσχολεῖται μὲ τὸ ὑπερφυσικὸν ἢ μὲ ἓνα ἄλλον κόσμον ἢ μὲ τὴν μετὰ θάνατον ζω-

ήν· ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ μίαν σειρὰν ἀντιλήψεων περὶ τοῦ κόσμου, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ συγκροῦνται μὲ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν. Αὗται αἱ ἰδέαι εἶναι ἀληθεῖς δι' ὠρισμένας θρησκείας εἰς ὠρισμένας ἐποχάς· καὶ ἔχομεν μίαν φυσικὴν τάσιν νὰ ταυτίζωμεν τὴν θρησκείαν μὲ τοὺς ἰδιαίτερον θρησκευτικὸς τύπους καὶ τὰς ἰδιαίτερας θρησκευτικὰς σχέσεις, τὰς ὁποίας ἡμεῖς οἱ ἴδιοι ἐγνωρίσαμεν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν νεαράν μας ἡλικίαν. Πρέπει νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἐξουδετερώσωμεν αὐτὴν τὴν τάσιν, ἀναζητοῦντες ὅ,τι ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν παντὸς τύπου θρησκείας εἰς οἰονδήποτε στάδιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως.

Θὰ ἤθελα νὰ κατευθύνω, συνεπῶς, τὴν σκέψιν σας πρὸς τέσσαρα γενικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς θρησκείας, τὰ ὅποια συνδέονται πρὸς τὴν καθολικότητά της.

Πρῶτον: Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα παρουσιάζει καθολικὴν, παγκοσμίου ἐκτάσεως ἐμφάνισιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν. Δὲν ὑπάρχει, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, κοινωνία ὅσονδήποτε πρωτόγονος ἢ ὅσονδήποτε ἀνεπτυγμένη, πρὸς τὴν ὁποίαν νὰ εἶναι ἕνεκα ἡ ἔννοια τῆς θρησκείας. Εἰς τὴν ἰστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ ἡ θρησκεία ἔπαιξε τὸν ρόλον τόσον ἐνοποιούσης, ὅσον καὶ διασπαστικῆς δυνάμεως· καὶ ἀπέδειξε τὴν δυνάμιν της καὶ ὡς προκαλοῦσα πολέμους καὶ ὡς ἐξασφαλίζουσα τὴν εἰρήνην. Εἰς τὰς ἡμέρας μας ἡ διχοτόμησις τῶν Ἰνδιῶν, ὡς καὶ ἡ διχοτόμησις τῆς Ἰρλανδίας, ἔχον τὴν πηγὴν των εἰς θρησκευτικὰς διαφορὰς, τὰς ὁποίας αἱ ἀπλούστεραι ὑπαγορεύσεις τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος καὶ τοῦ οικονομικοῦ συμφέροντος ἀπεδείχθησαν ἀνίσχυροι νὰ ὑπερνικήσουν. Ἦμπορεῖ νὰ δεχόμεθα εὐχαρίστως ἢ νὰ θλιβόμεθα διὰ τὸ γεγονὸς· ἀλλὰ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὸ ἀγνοῶμεν. Μόνον ἓνα πόρισμα ἐπιτρέπεται: Τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ θρησκεία παρουσιάζει καθολικὴν ἐμφάνισιν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, πρέπει νὰ σημαίνει ὅτι αὕτη ἔχει τὰς ρίζας της εἰς ἓνα καθολικὸν ἔργον πίστεως καὶ ὅτι ἐκφράζει κάποιον χαρακτηριστικὸν τῆς ἀνθρωπίνης πείρας, τὸ ὅποιον εἶναι κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ οἰαδήποτε συνθήκας.

Δεύτερον, καὶ στενωῶς συνδεόμενον μὲ τὰ ἀνωτέρω: ἡ θρησκεία εἶναι ἀποκλειστικῶς ἀνθρώπινον φαινόμενον. Δὲν ἔχει τὸ ἀνάλογόν της εἰς τὴν συμπεριφορὰν τῶν ζώων. Ἀναλογίαι ὑπάρχουν εἰς τὰς τέχνας μας καὶ τὴν τεχνολογίαν μας, ὡς λ.χ. τὸ τραγούδι τοῦ κοσσοῦφου ἢ ἡ μηχανικὴ τῶν καστόρων. Ἀλλὰ ἡ θρησκευτικὴ συμπεριφορὰ εἶναι χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὸ δείχνει—ἢ μήπως δὲν εἶναι ἔτσι;—ὅτι ἡ καθολικὴ πείρα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προέρχεται ἡ θρησκεία, πρέπει νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ ἀποκλειστικῶς ἀνθρώπινη. Πρέπει νὰ εἶναι μία ἄποψις τῆς ἐμπειρίας μας, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν συμμετέχουν τὰ ζῶα. Ἐάν εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον διακρίνει τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τὰ ζῶα εἶναι ἡ λογικότης, τότε ἡ θρησκεία πρέπει νὰ εἶναι μία ἔκφρασις τῆς λογικῆς: κατ' οὐδένα τρόπον, ὡς μερικοὶ ἔχουν φαντασθῆ, παράλογος.

Τρίτον. Ἄς ἴδωμεν τώρα μίαν ἄλλην πλευρὰν αὐτῆς τῆς θρησκευτικῆς καθολικότητος. Ἡ θρησκεία εἶναι ὁ ἀρχικὸς τύπος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔχουν προέλθει ὅλαι αἱ ποικίλαι ἔκφράσεις τοῦ πνευματικοῦ (culture) καὶ τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ (civilization). Εἰς τὴν πρωτόγονον κοινωνίαν τὰ στοιχεῖα τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτικῆς, τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐπιστήμης, τῆς βιοτεχνίας καὶ τεχνολογίας, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, συγχέονται μετὰξὺ τῶν. Ἀποτελοῦν ἓνα ἐνιαῖον ἐθιμικὸν σύστημα, τοῦ ὁποῖου τὰ διάφορα στοιχεῖα εἶναι ἀδιάσπαστα καὶ ἀδιαχώριστα. Καὶ αὐτὴ ἡ ἐνότης τῆς κοινῆς συμβιωσεως ἐκφράζεται καὶ διατηρεῖται ὑπὸ τῆς θρησκείας. Ἡ πρωτόγονος θρησκεία εἶναι ἡ ἀρχικὴ, γενικὴ ἔκφρασις τῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου νὰ σκέπτεται. Εἶναι, δηλαδή, ἡ πρωταρχικὴ ἔκφρασις τῆς λογικῆς. Θὰ ἠδυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τοῦτο ἱστορικῶς ὡς ἐξῆς: "Ὅλαι αἱ ποικίλαι ἐκφάνσεις τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος, θὰ ἔλεγέ τις, πηγάζουν ἀπὸ τὴν θρησκείαν. Κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, αἱ ἐκφάνσεις αὐταὶ τῆς ζωῆς, βαθμηδὸν διακρίνονται ἀλλήλων καὶ ἰσχυροποιῶνται μέσα εἰς τὰ πλαίσια τῆς θρησκείας, καί, τελικῶς, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης, ἀπελευθεροῦνται καὶ ἐγκαθι-

στοῦν τὴν αὐτονομίαν τῶν. Συνήθως τὸ πρῶτον πρᾶγμα πὸν συμβαίνει εἶναι μία διάκρισις μετὰξὺ τῆς ὕλικῆς ζωῆς τῆς κοινότητος καὶ τῆς πνευματικῆς τῆς ζωῆς. Ἀρχικῶς ὑπῆρχεν ἓνας ἀρχηγός, ὁ ὁποῖος ἦτο συγχρόνως καὶ ἱερεὺς καὶ βασιλεὺς. Τώρα ὑπάρχουν δύο ἓνας ἱερεὺς διὰ νὰ κατευθύνῃ τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας καὶ ἓνας βασιλεὺς διὰ νὰ κυβερνᾷ τὰς ὕλικὰς δραστηριότητας. Ἔτσι ἡ θρησκεία, ἀπὸ ἐνότητος ὅλων τῶν ἀπόψεων τῆς ζωῆς, γίνεται καὶ αὐτὴ ἀπλῶς μία ἔκφρασις τοῦ ἀνθρώπινου βίου.

Ἡ ΕΝΟΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Ἀλλὰ καὶ ἔτσι ἀκόμη, ἡ θρησκεία ἐξακολουθεῖ νὰ ἀσκή μίαν ἐνοποιητικὴν λειτουργίαν, ἐφ' ὅσον παραμένῃ ἰσχυρά. Ἡ συνδετικὴ οὐσία μᾶς ἀληθοῦς κοινωνίας δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ βία. Κάθε ἀληθῆς κοινωνία ἔχει μίαν ἐσωτερικὴν, πνευματικὴν ἐνότητα. Μία κοινὴ διάθεσις καὶ στάσις ἔναντι τῶν πραγμάτων διαποτίζει κάθε ἄποψιν τῆς ζωῆς της, τόσον τῆς ἰδιωτικῆς, ὅσον καὶ τῆς δημοσίας. Εἶναι ἔργον τῆς θρησκείας νὰ ἐκφράσῃ, καὶ ἔτσι νὰ διατηρήσῃ καὶ ἐνδυναμώσῃ, αὐτὴν τὴν ἐσωτερικὴν ἐνότητα. Ἐάν ἡ θρησκεία ἀδυνατίσῃ καὶ χάσῃ τὴν ἐπιρροήν της, τότε αὐτὴ ἡ πνευματικὴ ἐνότης βαθμιαίως ἐξαφανίζεται—παρ' ὅλον ὅτι ἡ δύναμις τῆς συνηθείας εἶναι δυνατόν νὰ διατηρήσῃ ἐπ' ὀλίγον ἀκόμη τὰς ἐξωτερικὰς τῆς ἐκδηλώσεις—καί, μὲ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐνότητος τῶν στοιχείων της, ἡ κοινωνία χάνει τὸ αἶσθημα περὶ τῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητός της. Ὁ κόσμος παύει πλέον νὰ αἰσθάνεται ὅτι ἡ κοινωνία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει, σημαίνει τίποτε ἢ ἀντιπροσωπεύει κάτι τὸ ἰδιαιτέρον. Αὐτὸ εἶναι, ἀληθῶς, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐννοοῦμεν ὅταν ὁμιλοῦμεν περὶ ἀπωλείας τῆς πίστεως καὶ αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος πὸν ἡ παρακμὴ τῆς θρησκείας εἶναι τὸ ἀσφαλέστερον δείγμα, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ φρικτόν σὺνδρομον, τῆς κοινωνικῆς παρακμῆς.

Ἐπάρχει ἄλλη μία ἀκόμη ἄποψις τῆς καθολικότητος τῆς θρησκείας, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ προσέξωμεν καὶ τὴν ὁποίαν θὰ

ἦτο δυνατόν νὰ ὀνομάσωμεν καθολικότητα σκοποῦ. Ἡ θρησκεία οἰασδήποτε ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀφορᾷ κάθε μέλος αὐτῆς, καὶ κάθε μέλος ὑποχρεοῦται νὰ μετέχη ἢ τοῦλάχιστον ὑποτίθεται ὅτι μετέχει εἰς αὐτήν. Ἀντιπαραβάλλετε τοῦτο μὲ τὴν ἐπιστήμην π. χ. ἢ τὴν τέχνην. Οἱ ἄνθρωποι ποῦ συμμετέχουν ἐνεργῶς εἰς τὴν παραγωγὴν καὶ προαγωγὴν μιᾶς ἐπιστήμης ἢ τέχνης εἶναι ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἰδιαίτερος προικισμένων, καὶ ἐπομένως ἀσυνήθων, ἀτόμων. Τὸ πλῆθος εἶναι δυνατόν νὰ συγκινηταί—πρὸς τέρψιν ἢ ἀποτροφὴν—ἀπὸ τὴν παραγωγὴν τῶν καλλιτεχνῶν ἢ ἢμπορεῖ νὰ ἐπηρεάζεται εἴτε ὡς εὐεργετούμενον, εἴτε ὡς θῦμα, ἀπὸ τὰς ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις τῶν ἐπιστημόνων ἄλλὰ δὲν ἀναμένεται, οὔτε καὶ εἶναι εἰς θέσιν, τὸ πολὺ πλῆθος νὰ μετάσχη εἰς τέτοια ἔργα. Ἄλλὰ καὶ ὁ θεὸς πρόσωπον, ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας καὶ ἐπέκεινα ἢμπορεῖ νὰ συμμετέχη καὶ ὑποτίθεται ὅτι μετέχει εἰς τὴν θρησκευτικὴν τελετουργίαν τῆς κοινότητός του. Ἔτσι ἡ θρησκεία ἔχει μίαν δημοκρατικοποιούσαν ἐπίδρασιν. Κάμνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἴσους ἔναντι τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὰς πλείστας ἱστορικῶς γνωστάς κοινωνίας πᾶν μέλος ὀφείλει νὰ μετέχη τῆς ἐπισήμου θρησκείας. Καὶ ὅπου ἐξησφαλίσθη ἡ ἀνεξιθρησκεία, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη πᾶς τις ὑποτίθεται ὅτι θὰ μετέχη

μιᾶς θρησκείας. Ἐξ ἄλλου, εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς θρησκείας, ὑπάρχει ἕνα σημεῖον, κατὰ τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζεται ὅτι μόνον μία παγκοσμία ἀδελφότης τῆς ἀνθρωπότητος ἢμπορεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν θρησκευτικὴν ἀνάγκην. Ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ σημείου καὶ ἐπέκεινα ἐμφανίζονται ὅλαι αἱ μεγάλαι θρησκείαι, αἱ ὁποῖαι ἀπευθύνονται πρὸς ὀλόκληρον τὸν κόσμον καὶ ἐπιζητοῦν νὰ ἐνσωματώσουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους κάθε τόπου εἰς τὴν πνευματικὴν τῶν κοινότητα.

Αὐτὰ εἶναι τὰ τέσσαρα γενικὰ χαρακτηριστικά τῆς θρησκείας, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν κατὰ νοῦν, ὅταν ἐρωτῶμεν «εἰς τί ἀφορᾷ ἡ θρησκεία;», καὶ ὅταν ἀποπειρώμεθα νὰ ἀνακαλύψωμεν τὴν ἀποψιν τῆς κοινῆς πείρας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πηγάζει ἡ θρησκεία καὶ εἰς τὴν ὁποῖαν αὕτη ἀναφέρεται. Τὰ τέσσαρα αὐτὰ χαρακτηριστικά θέτουν τοὺς ὅρους, τοὺς ὁποῖους ἡ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησίν μας πρέπει νὰ πληροῖ. Διότι κάθε ἀπάντησις, ποῦ εἶναι ἀσυμβίβαστος πρὸς αὐτάς, πρέπει νὰ εἶναι ψευδής καὶ οἰαδήποτε ἀπάντησις, ἡ ὁποῖα ἀποτυγχάνει εἰς τὸ νὰ δώσῃ ἐξήγησιν αὐτῶν τῶν χαρακτηριστικῶν, πρέπει νὰ εἶναι τοῦλάχιστον ἀνεπαρκής.

John Mac Murray

Καθηγητὴς τῆς «Ἠθικῆς Φιλοσοφίας»
εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἐδιμβούργου.

Η ΑΡΑΧΝΗ

Στὸ ἐρημικὸ κελλί μου, μὲ τὴν πόρτα τὴν κλειστή,
μαύρη ἀράχνη ξεδιπλώνει τὴν ἀτέλειωτη κλωστή
καὶ τὴν πλέκει σὲ θανάτου δίχτυα, μ' εὐκολία.
Στὴν παγίδα, πεταλούδα, ἡ ψυχὴ μου, ἂν πιαστῇ,
θὰ στραγγίξῃ τοὺς χυμούς της ἢ μελαγχολία.

Η ΑΜΕΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Ἡ Ἀμερικὴ εἶναι πνευματικὸν ἀνάστημα τῆς Εὐρώπης. Ἡ πνευματικὴ δραστηριότης ἢ ἡ ἀδράνεια καὶ ἠθικὴ ὑφεις τοῦ Νέου Κόσμου, φέρει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἀναλόγου ζωικότητος ἢ πνευματικῆς παρακμῆς τῆς μητρὸς Εὐρώπης. Ὅπως τὸ φῶς τῆς γεραρᾶς Εὐρώπης ἐφώτισεν εὐεργετικῶς τὰς Ἀμερικανικὰς χώρας, οὕτω πῶς καὶ τὸ σκότος τῆς ἐπεσκίασεν ἐποδύνως κατὰ καιροὺς τὴν διάνοιαν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀμερικῆς.

Ἡ ἀντίληψις αὐτῆ, ἀναφερομένη εἰς διαφόρους φάσεις τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἰσχύει καὶ διὰ τὰς σχέσεις τῆς Ἀμερικῆς μετὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἡδίκηθη τὸ Βυζάντιον ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ παιδείαν, διότι προηγήθη ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἀδικία κατὰ τοῦ Βυζαντίου. Ἡ Εὐρωπαϊκὴ προκατάληψις καὶ παρερμηνεία διὰ τὴν βυζαντινὴν κοινοπολιτείαν ἐπεξετάθη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ εἰς τὸν πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ κόσμον. Ὁ Γίββων ἦτο ἡ κατ' ἔξοχὴν ἱστορικὴ αὐθεντία διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ ὁ Χάρνακ ὁ ἐρμηνευτὴς καὶ ἴσως ἡ μόνη πηγὴ γνώσεως τῆς θεολογικῆς παιδείας ἐν Ἀμερικῇ διὰ τὴν ὀρθόδοξον χριστιανικὴν πίστιν.

Πλὴν ὅμως «τὰ πάντα ρεῖ». Ὅπως εἰς τὴν Εὐρώπην σήμερον, τοιουτοτρόπως καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι ἱστορικοὶ καὶ οἱ συγγενεῖς πρὸς τὴν ἱστορίαν ἐπιστήμονες, οἵτινες παραδέχονται τὰς ἀπόψεις τῶν δύο τούτων παρερμηνευτῶν τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος, ὅπως τὸ ἐνσωματώνει ἡ ἱστορία τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὸ ἐκφράζει ἡ ὀρθόδοξος καθολικὴ πίστις.

Ὅπως ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη⁽¹⁾, τοιουτοτρόπως καὶ ἡ Ἀμερικὴ, συγκεκριμένως αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι, ἔχουν ἀνακαλύψει

καὶ ἤδη μελετοῦν τὸ Βυζάντιον. Τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μελέτην τοῦ Βυζαντίου ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἀκαδημαϊκῆς κινήσεως καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς α) τῶν πανεπιστημίων, β) τῶν καθηγητῶν καὶ λογίων, γ) τῆς ἐκδόσεως καὶ κυκλοφορίας βιβλίων διὰ τὸ Βυζάντιον, καὶ δ) διὰ τῆς ἀρθρογραφίας καὶ κυκλοφορίας ἐιδικῶν ἐπισημονικῶν ἐπιθεωρήσεων.

α) ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Ἐὰν ἀνεξήτει τις πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἀμερικανικὸν πανεπιστήμιον παραδίδον μαθήματα βυζαντινῆς ἱστορίας, φιλολογίας, τέχνης ἢ ἑτέρας τινὸς μορφῆς καὶ ἐκφράσεως τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀσφαλῶς θὰ περιορίζετο εἰς δύο πανεπιστήμια μόνον, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Γουϊσκόνσιν, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ εἰς τὸ Χάρβαρντ, ὅπου ἔδρασαν ὁ πολὺς Μπλέικ. Τὰ δύο αὐτὰ ἰδρύματα ὑπῆρξαν οἱ σκαπανεῖς τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν ἐν Ἀμερικῇ, καὶ οἱ μνημονευθέντες καθηγηταὶ οἱ πρωτεργαταὶ εἰς τὸν ἱστορικὸν αὐτὸν τομέα.

Ἡ πραγματικὴ ὅμως κίνησις καὶ τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Βυζάντιον ἀρχίζει μετὰ τὸν δευτέρον παγκόσμιον πόλεμον. Τὸ Χάρβαρντ δὲν ἔθαψε τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὸ Βυζάντιον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μπλέικ, ὡς δυστυχῶς συνέβη μετὰ τὸ Γουϊσκόνσιν. Τουναντίον, τὸ διάσημον τοῦτο ἐργαστήριον τῶν γραμμάτων, ἀνεξάρτητον καὶ πρωτοπορικόν εἰς τὴν ἀμερικανικὴν παιδείαν καὶ ἐπιστήμην, ἀνέπτυξεν ὑπέροχον δραστηριότητα εἰς τὸν βυζαντινολογικὸν τομέα, ὄχι μόνον διὰ τῆς ἰδίας σχολῆς τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ κυρίως διὰ τοῦ εἰδικοῦ Ἰνστιτούτου ἀνωτέρων σπουδῶν καὶ ἐρεῦνης, γνωστοῦ ὡς Ντάμ-μπαρτον Ὀκς. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἔχει συμβάλει τεραστίως διὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐν λόγῳ σπουδῶν ἐν Ἀμερικῇ. Ἔχει προβῆ εἰς τὴν ἐκδοσιν ἀποκαλυπτικῶν μελετῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποκα-

(1) Βλ. Π. Δαγτόγλου: «Ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη ἀνακαλύπτει τὸ Βυζάντιον», 'Ἰαν. 1959, τεύχος 197, σελ. 18-19.

θοιστοῦν τὸ Βυζάντιον εἰς τὸ παγκόσμιον προσκήνιον τοῦ ἱστορικοῦ του προορισμοῦ.

Ἀλλὰ τὸ Χάρβαρντ δὲν ἔμεινε μόνον. Σήμερον τὸ ἐφαμίλλου κύρους καὶ ἐπιστημονικοῦ γοήτρου Πρίνστον, παρουσιάζει εἰδικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν βυζαντινὴν τέχνην καὶ μουσικὴν, ὡς ἀποδεικνύεται, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ ἀπὸ τὰς ἐπανειλημμένας ἀποστολάς εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν συνεργειῶν εἰς κέντρα ὀρθοδόξου πίστεως, βυζαντινῆς τέχνης καὶ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ πρόσφατος εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης Σινᾶ, διὰ τὴν φωτογράφησιν καὶ μελέτην τῶν βυζαντινῶν θησαυρῶν. Εἰς τοὺς αὐτοὺς τομεῖς ἔχουν ἐπιδείξει ζωηρὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὰ Πανεπιστήμια Μίσιγκαν καὶ Κολόμπια.

Ἐξ ἄλλου τὰ Πανεπιστήμια Ρότγκερς τῆς Νέας Ἑρσέης καὶ τὸ ὁμώνυμον Πανεπιστήμιον τῆς Πενσυλβανίας ἔπονται μὲ ἐξαίρετον ζῆλον, ὡς ἀποδεικνύουν ὄχι μόνον τὰ μαθήματα εἰς τὰ ἀκαδημαϊκὰ των προγράμματα, ἀλλὰ καὶ αἱ ὠραιότατα ἐκδόσεις των διὰ τὸ Βυζάντιον. Τυγχάνει ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν δὲν προέρχεται μόνον ἀπὸ ἀνεξάρτητα πανεπιστήμια, ἅτινα δύναται ἀκωλύτως νὰ ρυθμίζουν τὰ ἀκαδημαϊκὰ των προγράμματα κατὰ πρωτότυπον ἢ φιλελεύθερον καὶ ἰδιόρρυθμον τρόπον, ὡς τὸ Χάρβαρντ, Πρίνστον καὶ Κολόμπια, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολιτειακά, τῶν ὁποίων ἡ πορεία καὶ τὰ προγράμματα ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖον παιδείας τῆς οἰκείας πολιτείας. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν τὰ Πανεπιστήμια Μίσιγκαν, Ρότγκερς καὶ Πενσυλβάνια. Τελευταῖως παρουσιάζουν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Βυζάντιον καὶ τὰ ὁμώνυμα πανεπιστήμια τῶν Πολιτειῶν Τέξας καὶ Ὀκλαχόμα.

Ἀναφερόμεν τὰ ὀλίγα αὐτὰ πνευματικὰ ἰδρύματα ὡς ἀντιπροσωπευτικὰ καὶ ὄχι ὡς τὰ μόνα, διότι, ἀσφαλῶς, μεταξὺ τῶν δύο χιλιάδων περίπου πανεπιστημίων καὶ ἰσοτίμων κολλεγίων τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα, ἅτινα ἀνακαλύπτουν ἢ ἤδη μελετοῦν τὸ Βυζάντιον. Ἀλλὰ τὰ πανεπιστήμια ἐργάζονται διὰ πνευματικῶν ἀνθρώπων καὶ εἰδικευμένων καθηγη-

τῶν. Καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ Ἀμερικὴ σήμερον ἔχει βυζαντινολόγους διεθνoῦς φήμης καὶ κύρους.

Β) ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ΚΑΘΗΓΗΤΑΙ ΚΑΙ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Ἐκ τῶν βυζαντινολόγων καθηγητῶν ἀξιομνημόνευτοι τυγχάνουν δεκαπέντε, οἵτινες διὰ τοῦ ἐνθέρμου ζήλου των ὑπὲρ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν διαφόρων συγγραφῶν των δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωποι τοῦ κλάδου των εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Μεταξὺ δὲ τούτων διακεκριμένην θέσιν κατέχει τὸ ὁμογενὲς στοιχεῖον, ἀντιπροσωπευόμενον ἀπὸ ἕξ καθηγητῶν.

Ὁ Παναγιώτης Χαράνης, μεταναστεύσας εἰς Ἀμερικὴν εἰς παιδικὴν ἡλικίαν, ἐξεμίχθη εἰς ἓνα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων βυζαντινολόγων⁽²⁾ τῆς Ἀμερικῆς. Εἶναι οὗτος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ρότγκερς, τῆς πολιτείας Νέας Ἑρσέης, καὶ γενικὸς συντάκτης τῶν ἐκδόσεων βυζαντινῶν ἔργων τοῦ Πανεπιστημίου, τὰ ὁποῖα θὰ μνημονεύσωμεν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Ὁ καθηγητὴς Χαράνης εἶναι συγγραφεὺς διαφόρων βιβλίων καὶ μονογραφιῶν, ὡς: «Τὰ μοναστικά κτήματα καὶ τὸ κράτος», «Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ πρώτου», «Ἀγῶνες μεταξὺ Παλαιολόγων καὶ Ὀθωμανῶν Τούρκων», «Ἐσωτερικαὶ διαταραχαὶ εἰς τὸ Βυζάντιον κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα», «Ὁ Ἑλληνισμὸς εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον». Γενικῶς, ὁ καθηγητὴς ἔχει γράψει διὰ τὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἄλλος ὁμογενὴς καθηγητὴς, ὅστις χεῖρει φήμης μεγάλου ἐπιστήμονος, εἶναι ὁ Μίλτων Ἀνάστος. Εἶναι οὗτος καθηγητὴς τοῦ Χάρβαρντ καὶ συγγραφεὺς διαφόρων ἔργων τῆς ὑπὸ συζήτησιν περιόδου. Ἐκ τῶν ἐργασιῶν του ἀξιομνημόνευτοι τυγχά-

(2) Πρβλ. Α. Α. Βασιλίου: «Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας» 324-1453, μετάφ. Δημοσθένους Σαβράμη, Ἀθήνα 1954, ἐκδ. Μπεργκαδῆ, σελ. 10. Τὸ βαπτιστικόν του ὄνομα εἶναι «Παναγιώτης» καὶ ὄχι «Πέτρος» ὡς εἶναι εἰς τὴν μετάφρασιν αὐτῆν τοῦ ἔργου τοῦ Βασιλίου.

νον αἱ ἐξῆς: «Εἰκονομαχία», «Θεολογικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἰουστινιανοῦ» καὶ «Τὸ ἡμερολόγιον καὶ ἡ Λειτουργία τοῦ Πλήθωνος». Ὁ κ. Ἀνάστος διδάσκει προσέτι καὶ εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τοῦ Χάρβαρντ.

Εἰς τὰς κεντρικὰς Πολιτείας ὁ Κωνσταντῖνος Γιαννακόπουλος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἰλλινόϊς εἶναι συγγραφεὺς μεταξὺ ἄλλων καὶ τοῦ ὑπερόχου βιβλίου «Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος καὶ ἡ Δύσις». Ὁ Δημήτριος Γεωργακάς, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βορείου Ντακότας, ἀσχολεῖται μὲ τὴν φιλολογοῖαν καὶ γλωσσολογίαν εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ ἐκ τῶν νεωτέρων Γεώργιος Ἀρνάκης, καθηγητὴς τοῦ ὁμωνύμου Πανεπιστημίου τῆς Πολιτείας Τέξας, εἶναι συγγραφεὺς μεταξὺ ἄλλων καὶ τοῦ βιβλίου «Σελτζούκοι Τοῦρκοι καὶ Ὄθωμανοὶ Τοῦρκοι». Ἐκ τῶν νέων Ἑλληνοαμερικανῶν διανοουμένων καὶ καθηγητῶν, τῶν ὁποίων ἡ μέχρι τοῦδε προσφορὰ εἶναι ἔνδειξις λαμπρᾶς σταδιοδρομίας, ἀξιωματιάζονται τυγχάνουν ὁ Γεώργιος Σούλης, διευθυντὴς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Ἰνστιτούτου Ντάμ-μπάρτον Ὁκς καὶ συγγραφεὺς δύο ἐργασιῶν διὰ τὸ Βυζάντιον, καὶ ὁ Σπυρίδων Βρονώνης τοῦ ἰδίου Ἰνστιτούτου καὶ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου «Κατάληψις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τῶν Τούρκων».

Ἐκ τῶν ἀμερικανικῆς καταγωγῆς ἢ μὴ ἑλληνικῆς ἰθαγενείας ὁ πολὺς Ντόρρικ, Γούφ καὶ ὁ Ντάουνι εἶναι καθηγηταὶ τοῦ Χάρβαρντ ἀπεσπασμένοι εἰς τὸ μνημονευθὲν εἰδικὸν Βυζαντινολογικὸν Ἰνστιτούτον. Ὁ Ντόρρικ εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὴν περιφημον ἐργασίαν του περὶ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου καὶ τοῦ Σχίσματος γενικῶς. Τελευταίως ἔδωκεν εἰς τὴν δημοσιότητα καὶ ἕτερον ἔργον του διὰ τὴν ἀποστολικότητα τοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ, τὸ τελευταῖον αὐτὸ ἔργον θὰ προκαλέσῃ ἀσφαλῶς συζητήσεις ἀπὸ μέρους ὀρθοδόξων θεολόγων καὶ ἱστορικῶν, καθὸτι ἀμφισβητεῖ τὴν ἀποστολικότητα τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ θεωρεῖ τὴν παράδοσιν περὶ Ἀποστόλου Ἀνδρέα, ὡς ἰδρυτοῦ αὐτῆς, ὡς μῦθον⁽³⁾.

Ὁ καθηγητὴς Γούφ ἀσχολεῖται καὶ ἔ-

χει γράφει διὰ τὰς σχέσεις Λατίνων καὶ Βυζαντινῶν. Ὁ δὲ καθηγητὴς Ντάουνι ἔχει συγγράφει καὶ ἐκδώσει μελέτας περὶ τὴν φιλολογοῖαν καὶ παιδείαν εἰς τὸ Βυζάντιον. Σὺν τοῖς ἄλλοις ἀξιωματιάζονται τυγχάνουν αἱ ἐργασίαι του «Ἡ ἀποψις τοῦ Ἰουστινιανοῦ διὰ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὰς κλασσικὰς σπουδὰς», «Αἱ χριστιανικαὶ σχολαὶ τῆς Ἱερουσαλήμ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον», καὶ «Ἡ ἄμυνα τοῦ Θεμιστίου ὑπὲρ τοῦ ἔθνισμοῦ κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα». Ὁ αὐτὸς καθηγητὴς ἐξέδωκε μὲ εἰσαγωγήν, σχόλια καὶ μετάφρασιν εἰς τὴν ἀγγλικὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἐπισκόπου Ἐφέσου Νικολάου Μεσσαρίτου «Περιγραφή τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν».

Ὁ Ἀλφρεντ Μπέλλιντζερ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Γαίηλ, εἶναι εἰδικὸς καὶ ἔχει γράφει διὰ τὴν νομισματικὴν τέχνην εἰς τὸ Βυζάντιον. Ὁ Πῶλ Ἀλεξάντερ, προσήλυτος εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἀπὸ τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν, εἶναι καθηγητὴς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Μίσιγκαν καὶ συγγραφεὺς, πλὴν ἄλλων, ἐνὸς περιουδάστου ἔργου διὰ τὸν Νικηφόρον Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν περίοδον τῆς εἰκονομαχίας γενικῶς.

Ὁ Κούρτ Γουάϊσμαν, καθηγητὴς τοῦ Πρίνστον, καὶ ὁ Σαπίρο τοῦ Κολόμπια ἔχουν καταβάλει ἐπαινετὰς προσπάθειας διὰ τὴν προαγωγήν καὶ τὴν μελέτην τῆς βυζαντινῆς τέχνης εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ὁ Ἰγκὼρ Σεβσένκο, καθηγητὴς τοῦ Κολόμπια, διακρίνεται ὡς σχολιαστὴς κειμένων καὶ διὰ τὰς ἐργασίας του περὶ σχέσεων Σλάβων καὶ Βυζαντινῶν. Ὁ Κέννεθ Σήπτον, τοῦ Πανεπιστημίου Πενσυλβάνια, γνωστὸς διὰ τὴν ἀγάπην του πρὸς τὸ Βυζάντιον, ἔχει συγγράφει διὰ τὰς σχέσεις Βυζαντινῶν καὶ Λατίνων. Καὶ αὐτοὶ μὲν εἶναι οἱ σπουδαιότεροι βυζαντινολόγοι ἐν Ἀμερικῇ,

(3) Ὁ ἐκ τῶν ἡμετέρων καθηγητῆς Παναγιώτης Τρεμπέλας γράφει ὑπὲρ τῆς Ἀποστολικότητος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ φέρει τὸν Ἀπόστολον Ἀνδρέαν ὡς ἰδρυτὴν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἐκεῖ. Βλ. Παναγιώτου Ν. Τρεμπέλα: «Ὁ Ἀπόστολος Ἀνδρέας, Βίος, δράσις καὶ μαρτύριον αὐτοῦ», ἐν Πάτραις 1956, σελ. 18-23.

καθόσον ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακριβώσωμεν διὰ διαφόρων μέσων καὶ τρόπων.

γ) ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ

Πλὴν τῶν ἐκδόσεων, τὰς ὁποίας ἐμνημονεύσαμε μαζὺ μὲ τοὺς οἰκείους συγγραφεῖς ἀνωτέρω, δεφίλομεν νὰ προσέξωμεν ἄλλας τινὰς ἐκδόσεις. Αἱ εἰδικαὶ μελέται τοῦ ἰδρύματος Ντάμ-μπαρτον Ὅκς, ἀξίζουσιν ἰδιαίτερας προσοχῆς. Πρόκειται περὶ πρωτοτύπων ἐργασιῶν καὶ ἐπὶ ποικιλίας θεμάτων. Μέχρι τοῦδε ἔχουν ἐκδοθῆ 13 ὀγκῶδεις τόμοι, ἀποτελούμενοι ἀπὸ διαφόρους διατριβάς καὶ μελέτας, καὶ ἕτεροι πέντε τόμοι μονογραφιῶν. Εἰς τὴν ἰδίαν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων αὐτῶν τελευταίως ἐξεδόθη καὶ ἓνας τόμος μὲ ὀμιλίαν τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, ἐπιμελεία τοῦ ὁμογενοῦς κ. Μάγκου. Ὅλαι αὐταὶ αἱ ἐκδόσεις εἶναι ἀποκαλυπτικαὶ καὶ ἀποδεικνύουσιν ζωηρὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Βυζάντιον.

Τὸ Πανεπιστήμιον Ρότγκερς, ὑπὸ τὴν γενικὴν ἐπίβλεψιν καὶ εὐθύνην τοῦ καθηγητοῦ κ. Χαράνη, ἔχει ἐκδώσει μέχρι τοῦδε τὸ κλασσικὸν ἔργον τοῦ Γεωργίου Ὄστρουγκόσκι «Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους», καὶ τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Τσάρλς Ντῆιλ «Βυζάντιον, τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ παρακμὴ του».

Τὸ εὐχάριστον εἶναι, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ Βυζάντιον ἔχει ἐπηρεάσει καὶ τὴν μέσην παιδείαν, καταβάλλεται δὲ εἰδικὴ προσπάθεια, ὥστε καὶ ἡ μαθητικῶσα νεολαία νὰ γνωρίσῃ τοὺς θησαυροὺς καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου. Τελευταίως ἐξεδόθησαν δύο τοιαῦτα ἔργα προοριζόμενα διὰ τὴν κατωτέραν καὶ μέσην ἐκπαίδευσιν. Τὸ πρῶτον, μὲ συγγραφέα τὴν Μπερναντίν Κήιτλν, ὀνομάζεται «Ἡ πτῶσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως». Ὁ τίτλος τοῦ δευτέρου εἶναι «Οἱ Βυζαντινοὶ» μὲ συγγραφέα τὸν Τόμας Τσάμπ.

Ὅσον διὰ τοὺς ἐνηλίκους μέσης παιδείας, ἐκτὸς τοῦ ἔργου «Βυζάντιον» τοῦ Ρενέ Γκουερντιάν, τὸ ὁποῖον μεταφρασθὲν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐκ τῆς γαλλικῆς, ἐκκυκλοφόρησεν κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθόν, τὸ Πανεπιστήμιον Ὀκλαχόματος εἰς σειρὰν ἔργων ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Μεγάλαι πόλεις τοῦ κόσμου», ἐκδίδει ἐντὸς ὀλίγων μη-

νῶν ἔργον τοῦ καθηγητοῦ Ντάουნი ὑπὸ τὸν τίτλον «Κωνσταντινούπολις».

δ) ΕΙΔΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Κατὰ τὸ παρελθόν ἔτος 1958, ὁμᾶς καθηγητῶν προσέθη εἰς τὴν ἔκδοσιν εἰδικῆς ἐπιστημονικῆς ἐπιθεωρήσεως ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιθεωρήσεις ἑλληνικῶν καὶ βυζαντινῶν σπουδῶν». Πρόκειται περὶ ἀρίστου ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ ἑλληνο-βυζαντινῶν σπουδῶν.

Ὁ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὸ Βυζάντιον δύναται νὰ εὔρη ἄρθρα καὶ μελέτας δημοσιευόμενας εἰς ἄλλα θεολογικὰ καὶ ἱστορικὰ περιοδικὰ. Μνημονεύομεν μόνον ἐκεῖνα διὰ τὰ ὁποῖα εἴμεθα ἀπολύτως βέβαιοι ἐκ προσωπικῆς ἐπαφῆς μὲ αὐτὰ. Ἀξία μελέτης καὶ παρακολουθήσεως τυγχάνουσιν ἡ θεολογικὴ ἐπιθεώρησις τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐν Βοστώνῃ, «Ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος θεολογικὴ ἐπιθεώρησις», τὸ θεολογικὸν περιοδικὸν τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Βλαδιμίρου ἐν Νέα Ὑόρκῃ, τὸ ἐπίσημον ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν σύγγραμμα τῆς Ἐταιρίας Μεσαιωνικῶν Σπουδῶν «Σπέκιουλουμ», ἡ ἱστορικὴ ἐπιθεώρησις τῆς Ἀμερικανικῆς Ἱστορικῆς Ἐταιρίας (π. χ. Βλ. τεύχη Ὀκτωβ. 1958 καὶ Ἰανουαρ. 1959). Ἐπίσης τὸ ἐπίσημον θεολογικὸν περιοδικὸν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάρβαρντ, καὶ ἡ «Ἀγγλικανικὴ θεολογικὴ ἐπιθεώρησις».

Ἡ μικρὰ αὐτὴ σκιαγραφικὴ ἐπισκόπησις ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῶν προσπαθειῶν τῆς ἀμερικανικῆς ἐπιστήμης καὶ παιδείας διὰ τὴν ἀπαράμιλλον ἀλλ' ἀδικημένην Βυζαντινὴν Ἀυτοκρατορίαν καὶ συνεπῶς διὰ τὸν ἑλληνοχριστιανικὸν πολιτισμὸν. Αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι παρέχουσιν σπουδαῖον ἔδαφος καλλιέργειας εἰς πλείστους ὄσους τομεῖς τῆς πνευματικῆς ζωῆς, διὸ καὶ νομίζομεν, σὺν τοῖς ἄλλοις, ὅτι εἶναι βᾶσιμος ἡ ἐλπίς, ὅτι τὸ μέλλον τῆς μελέτης καὶ γνωριμίας τοῦ Βυζαντίου εἰς τὴν Ἀμερικὴν προμηνύεται λαμπρὸν καὶ ἐστεφανωμένον.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΙΩ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΕΛΟΣ, ΤΗ. Μ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Ὁ ἱστορικὸς ἐρευνητὴς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ στέκει ἰδιαίτερα ἐκστατικὸς μπρὸς στὸ σπάνιο φαινόμενο τῆς πληθωρικῆς παρουσίας τῆς μεγαλοδοξίας σ' ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος· στὴν ποίησι καὶ τὴν πεζογραφία, στὶς εἰκαστικὲς τέχνες, στὴν ἐπιστήμη, τὴν φιλοσοφία, τὴν πολιτικὴ ἀναφαίνονται ἔξοχες διάνοιες, πνεύματα προικισμένα ἰδιαίτερα μὲ τὴν αἴσθησι τοῦ ὠραίου ἢ τὴν διαίσθησι τοῦ πολιτικὰ ὀρθοῦ ἢ τὴν ἐνορατικὴ καὶ λογικὴ σύλληψι τοῦ γύρω καὶ μέσα τους κόσμου. Στοχάζονται, γράφουν, δημιουργοῦν ἔργα ἀθάνατα, ποὺ φέρουν τὴν σφραγίδα τοῦ ὑποδειγματικοῦ ἢ βοῦλονται καὶ πράττουν πράξεις, ποὺ ὁ πυρήνας τους ἔχει τὸ στοιχεῖο τῆς ὑπερχρονικῆς μονιμότητος καὶ τοῦ πανανθρώπινου ἐνδιαφέροντος.

Στοχαστὴς ἰδιαίτερα ἀφαιρετικὸς στὴν ἀποτίμησι τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος καὶ τὴν ἔνταξί της σὲ ἀφηρημένους ἀρχές καὶ ἰδέες στέκει ὁ ἀπαράμιλλος Θουκυδίδης. Δὲν εἶναι φιλόσοφος κ' ὅμως φιλοσοφεῖ, δὲν εἶναι ρήτωρ κ' ὅμως δημηγορεῖ, δὲν γράφει παγκόσμια ἱστορία, περιορίζεται σ' ἓνα τοπικὸ πόλεμο, κ' ὅμως τὸ περιοχόμενό του παίρνει χαρακτῆρα οἰκουμενικὸ καὶ ἐνδιαφέρον παραμόνιμο. Ἀπὸ φλέβα εἶναι ἱστορικὸς, ἰχνευτὴς τῶν ἀνθρώπινων πράξεων, εἰρηνικῶν ἢ πολεμικῶν, καὶ χωρὶς νὰ εἶναι ὁ πρῶτος εἶναι ὁ μοναδικός. Πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ἦσαν οἱ Ἱωνες λογογράφοι, ὁ ἐκλεκτὸς Ἡρόδοτος, ποὺ πῆρε τὴν ὀνομασίαν τοῦ πατέρα τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης ἔχει τὸ τάλαντο νὰ ἐμβαθύνῃ καὶ νὰ βλέπῃ πίσω ἀπὸ τὴν λεπτομέρεια τὴν γενικότητα, πέρα ἀπὸ τὴν ἐξεικόνισι τοῦ καθημερινοῦ τὶς θεμελιώδεις λειτουργίες καὶ τὰ κίνητρα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς σὰν ἀδιαφοροποίητης μονάδας, ἀλλὰ καὶ σὰν φορέα πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ιδεωδῶν, σὰν ἀτόμου-ὑπηκόου, ἀλλὰ καὶ σὰν ἀτόμου-ἡγέτου ποὺ κατευθύνει ἢ κολακεύει, καθοδηγεῖ ἢ προσαρμόζει τὴν ἐνεργητικότητά του στὸ πάθος καὶ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ ὄχλου.

Ἔτσι ὁ ἱστορικὸς μας στὴν ἀφήγησι τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μᾶς προσφέρει ζωγραφικὸς πίνακες, παραστάσεις γεγονότων, ἀλλὰ καὶ κριτικὰ ὑπομνήματα, ποὺ δὲν ἔχουν πλέον τὸν χαρακτῆρα τοῦ πρόσκαιρου, ἀλλὰ τοῦ ὑπερχρονικοῦ. Τὸ ἔργο του ὅμως δὲν ἐξοικονομεῖ ἀπλῶς τὰ πολιτικὰ κίνητρα καὶ τὶς ἀτομικὰς ἐπιδιώξεις, ἀλλὰ παίρνει τὸ περίγραμμα ἐνὸς σπάνιου μνημείου λόγου· σ' αὐτὸ βρίσκεις τὴν δημιουργικὴ φαντασία ἀδελφωμένη μὲ τὴν ἱστορικὴ διακρίβωσι, τὴν δραματολογικὴ σύλληψι μὲ τὴν ἱστορικὴ διαπραγματεύσι· διαπιστώνεις τὴν εὐχέρεια ἐνὸς σπάνιου μύστου τῆς καλλιτέπειας τοῦ λόγου, ποὺ ξέρει νὰ δίνῃ πλοκὴ καὶ διαφέρον, νὰ ἐξωραΐζῃ καὶ νὰ μορφοποιῇ τὴν ἰδεολογικὴ ὕλη μὲ δύναμι ρητορικὴ ἀνακαλύπτει τὸν ἱκανὸ μαθητὴ τῆς σοφιστικῆς, ποὺ διὰθέτει τὸ χάρισμα νὰ βρῆσκῃ τὰ ἀντίθετα ἐπιχειρήματα τῆς ἴδιας ἰδέας· βλέπεις τὸν ἀπροσωπὸληπτο ἰχνευτὴ τῆς ἀλήθειας ποὺ μὲ εὐλικρίνεια καὶ ἀντικειμενικότητα ἀποκαλύπτει, ἐλέγγει, ἀντιπαραβάλλει, ἐμφανίζει γνήσιες πληροφορίες· διακρίνεις τὸν πυκνὸ στοχαστὴ, ποὺ μὲ ἰδιαίττουσα ἐκφραστικὴ βραχύτητα δίνει στὸν λόγο προεκτάσεις καὶ βάθος, φιλοσοφικὸ καὶ παροιμιῶδες περιεχόμενον· ψηλαφᾷ τὸν συλλογέα τῆς ἰδιόρρυθμης λέξεως, παλιᾶς ἢ νέας, ποὺ ἀπὸ τὴν συντακτικὴν της τοποθέτησι, τὴν σπανιότητά της, τὸ καινούργιο της πλάσιμον ἢ τὴν τολμηρὴ ἐννοιολογικὴ της χοῆσι ἐντυπωσιάζει καὶ προσφέρει στὸν λόγο ἐλκυστικότητα (ἔστω καὶ ἀπὸ ἀρχαϊκὴ τραχύτητα) καὶ γοητεία· γιατί ὅλες τοῦτες τὶς δυνάμεις τὶς γεννᾷ καὶ τὶς δένει ἢ παρουσία τῆς ἀνυστερόβουλης μεγαλοφυΐας, ποὺ πρῶτα καὶ κύρια ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ πάθος γὰρ τὴν ἀλήθεια.

Ἔτσι ἡ «ξυγγραφή» τοῦ Θουκυδίδου γίνεται μνημεῖο ἱστορικῆς καὶ πολιτικῆς φιλοσοφίας, ἥθους καὶ τέχνης ἀπαράμιλλης, ποὺ προκαλεῖ τὸν θαυμασμὸ καὶ τὴν μίμησι ἀρχαίων καὶ νεωτέρων. Εἶναι πιὰ παραδεκτὸ πὼς ὁ Δημοσθένης βρίσκει

πλούσιο ἐντρούφημα στίς δημηγορίες, ὁ Σαλλούντιος θαυμάζει καὶ μιμείται τὸν ἱστορικό, ὁ Κοϊντιλιανὸς ἐπαινεῖ, ὁ Macaulay θεωρεῖ τὰ σικελικά σπάνιο λογοτέχνημα τραγικῆς ὑφῆς⁽¹⁾, ὁ Hobbes ἐκφέρει «κρίσεις βαθεῖς καὶ ἐγκωμιστικῆς ἀπὸ τῆς λίγης ποῦ ἔχουν γραφῆ»⁽²⁾, ὁ K. O Müller ὑποστηρίζει «ὅτι ἡ ἀκριβεία καὶ ἡ πίστις εἶναι τοσαύτη παρὰ Θουκυδίδη ὥστε εἶναι ζήτημα, ἂν ὑπάρχῃ ἄλλη περίοδος τῆς παγκοσμίου ἱστορίας μετὰ τοσαύτης σαφηνείας καὶ καθαρότητος γνωστή, ὅσον εἶναι τὰ εἴκοσι καὶ ἓν ἔτη τοῦ πολέμου, ἅτινα συνέγραψεν ὁ Θουκυδίδης»⁽³⁾. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἱστορικοί, φιλόσοφοι, πολιτικοί, ὅλοι τοὺς ὁμόφωνα χαριετίζουν τὸ βιβλίον αὐτὸ ὄχι μόνον σὰν τὸ πιὸ παλιὸ πρότυπο, ἀλλ' ἀκόμη (μ' ὅλη τὴν ἀσταμάτητη κίνησι τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος) σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὠλοκληρωμένα ὑποδείγματα ἱστορίας ποῦ εἶναι συγχρόνως, σ' ὅλη τὴν πληρότητα τοῦ ὅρου, ἔργο ἐπιστήμης καὶ τέχνης»⁽⁴⁾.

★

Οἱ βιογραφικῆς πληροφορίαι εἶναι λίγες καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα ἀντιφατικῆς. Μία παλαιὰ ἀνώνυμη βιογραφία δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ ἱστορικὴ βάση, γιατί συμφύρεται μὲ ἀνέκδοτα καὶ μυθεύματα. Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσε νὰ παρατηρήσῃ κανεὶς καὶ γιὰ τὴν βιογραφία τοῦ Μαρκελλίνου⁽⁵⁾.

Βέβαιον εἶναι πὼς ἦταν Ἀθηναῖος⁽⁶⁾

(1) Ἡ τραγικότης φαίνεται ἰδιαίτερα στὰ: VII, 44· VII 70-71· VII 75· VII 84· VII 87.

(2) Alfred et Maurice Croiset: «Histoire de la littérature grecque» Paris 1921, τόμ. 4, σελ. 174· 6λ. καὶ «Thucydides», μετ. ὑπὸ Charles Forster Smith, London MCMXXXV, vol. I, σ. XV-XVI, στή σειρά Loeb· Jules Girard, «Essai sur Thucydide», Paris 1884, σ. 275 κ. ἑ.

(3) K. O. Müller: «Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας», μετ. Ἀ. Κυπριανοῦ, Ἀθῆναι 1885, σ. 810.

(4) Croiset, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 175.

(5) Τρίτη βιογραφία βρισκομε στὸν Σουίδα. Γιὰ τὸν Θουκυδίδη ἔχουν ἐπίσης γράψῃ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὁ Πλούταρχος στὸν βίον Κίμωνος καὶ ὁ Πασασιάς, βλ. «Thucydides» ὑπὸ Smith ἐνθ' ἄνωτ. σ. VII.

(6) «Θουκυδίδης Ἀθηναῖος ξυνέγραψε», Θουκυδίδου Ξυγγραφῆς I, 1.

καὶ πολὺ πιθανὸ πὼς κατήγετο ἀπὸ τὸν δῆμον Ἀλιμοῦντα. Οἱ βιογράφοι τουλάχιστο συμφωνοῦν στὴν ἐπιτάφια ἐπιγραφή: «Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλιμοῦσιος ἐνθάδε κείται»⁽⁷⁾. Τὴν πληροφορία πὼς ὁ πατέρας του ἐλέγετο Ὀλορος τὴν βεβαιωνόμεστε ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα, ποῦ ἀναφέρει τὸ ὄνομα στὸ τέταρτον βιβλίον («Θουκυδίδου τοῦ Ὀλόρου» 104, 4). Αὐτὸ πάλι τὸ ὄνομα εἶναι ταυτόσημον μ' ἐνὸς Θράκα ἡγεμόνα, ποῦ τὴν κόρη του Ἰηγησιπύλη παντρεύτηκε ὁ Μιλτιάδης. Ἔτσι φαίνεται πὼς ὁ Ὀλορος, ὁ πατέρας τοῦ ἱστορικοῦ, εἶχε συγγένεια μὲ τὸν Ὀλορο, τὸν Θράκα ἡγεμόνα, καθὼς καὶ μὲ τὸ γένος τοῦ Μιλτιάδη, ἀφοῦ ἄλλωστε ὁ Θουκυδίδης ἔχει οἰκονομικά συμφέροντα στὴν Θράκη (IV, 105)⁽⁸⁾.

Γιὰ τὴν χρονολογία τῆς γεννήσεώς του ὑπάρχουν δυσκολίες ἀκριβοῦς καθορισμοῦ. Ἡ μόνη θετικὴ ἔνδειξις εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ συγγραφέα ὅτι μὲ τὴν ἔκρηξι τοῦ πολέμου ἄρχισε νὰ μαζεύῃ ἱστορικῆς πληροφορίαι ἔχοντας τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν προβλεπτικότητα ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ σημαντικὸ ἱστορικὸ γεγονός. Τούτῃ ἡ σημείωσις ἀποτελεῖ στοιχεῖον τῆς ὠριμότητος σὲ ἡλικία, ποῦ δὲν φαίνεται νὰ εἶναι μικρότερη ἀπὸ τὰ τριάντα, οὔτε πάλι μεγαλύτερη ἀπὸ τὰ σαράντα, ἂν λάβωμε σὰν ἀξιόλογη τὴν μαρτυρία τῆς Παμφίλης, ποῦ στοὺς χρόνους τοῦ Νέρωνα ἀσχολήθηκε μὲ χρονολογικοὺς προσδιορισμοὺς καὶ ποῦ δίνει τὴν ἡλικία τῶν σαράντα χρόνων στὸν ἱστορικὸν κατὰ τὴν ἐναρξί τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (431 π. X.). Τοῦτο πάλι φαίνεται ἀρκετὰ πιθανόν, ἂν σκεφθοῦμε πὼς ἡ παραδοχὴ μεγαλύτερης ἡλικίας ἀφίνει ἀναπάντητη τὴν ἀναμφισβήτητη ἐπίδρασι τῆς σοφιστικῆς καὶ τοῦ Περικλέους πάνω στὴν σκέψι καὶ τὸ ὕφος τοῦ Θουκυδίδου. Ἔτσι τὸ ἔτος τῆς γεννήσεώς του τοποθετεῖται ἀνάμεσα στὰ 470 καὶ 460 π. X.⁽⁹⁾.

Θετικῆς γνώσεως γιὰ τὴν ζωὴ τοῦ συγγραφέα δὲν ἔχομε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν σημαν-

(7) Croiset, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 89, 95.

(8) «Thucydides», ἐνθ' ἄνωτ. σ. VIII· Croiset, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 91.

(9) Croiset, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 90.

τική πληροφορία τοῦ ἴδιου ὅτι σὸ ἔνατο ἔτος τοῦ πολέμου βρίσκεται στρατηγὸς στὰ παράλια τῆς Θράκης. Ἡ μαχητική, ὁμως, πολυμήχανη καὶ θαρραλέα δραστηριότης τοῦ Σπαρτιάτη στρατηγοῦ Βρασίδα θέτει σὲ κίνδυνο τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ἀμφιπόλεως, ποὺ κατέχεται ἀπὸ ἀθηναϊκὸ στράτευμα. Ἔτσι ὁ συστράτηγος τοῦ Θουκυδίδη ζητεῖ βοήθεια ἀπ' αὐτόν. «Καὶ ὁ μὲν ἀκούσας κατὰ τάχος ἑπτὰ ναυσὶν αἱ ἔτυχον παροῦσαι ἔπλει» (IV, 104, 5). Δὲν προλαβαίνει ὁμως τὴν κεραυνοβόλο πολιτική ἐνέργεια τοῦ Βρασίδα, ποὺ ἔγινε κυρίαρχος τῆς πόλεως αὐθημερόν. Τούτη ἡ πληροφορία ἄφησε δυσάρεστη ἀπήχησι στοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι «ἐς μέγα δέος κατέστησαν» (IV, 108, 1)· γι' αὐτὸ καὶ τιμώρησαν τὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Θουκυδίδη. Ὁ Μαρκελλῖνος στὴν παράθεσι τῶν βιογραφικῶν στοιχείων σημειώνει πὺς ἡ ποινή ἦταν ἔξορία (§ 46)· ἀλλὰ τοῦτο δὲν φαίνεται πιθανό. Καθὼς παρατηρεῖ ὁ Alfred Croiset, ἡ τιμωρία σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἦταν θάνατος («γραφή προδοσίας») (10) καὶ μᾶλλον μὲ τὴν ἐσχάτη ποινὴ τιμωρήθηκε, ἂν λάβῃ κανεὶς ὑπ' ὄψιν του πὺς τέτοια δημογωγικὴ ἀπόφασι εἶναι πιθανὸ νὰ τὴν προκάλεσε ὁ σκληρὸς καὶ ἀτεγκτος Κλέων. Ἔτσι, φαίνεται πὺς ὁ ἴδιος ὁ Θουκυδίδης ὑπέβαλε τὸν ἑαυτοῦ σ' ἔξορία, γιὰ ν' ἀποφυγῇ τὴν ἀδικὴ εἰς βάρος του ποινή· καὶ ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἑμαντοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν εἰς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν» (V, 26, 5).

Γιὰ τὴν παιδείου τοῦ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Μαρκελλῖνο πὺς «ἤκουσε διδασκάλων Ἀναξαγόρου μὲν ἐν φιλοσόφοις... Ἀντιφῶντος δὲ ρήτορος»· γι' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει καμμία θετικὴ μαρτυρία. Πάντως ἂν δὲν ἔγινε μαθητῆς, εἶναι καταφάνερο, ἀπὸ τὸν στοχασμὸ καὶ τὸ ὕφος του, ὅτι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασι τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν (11). Γενικότερα, ὁ Θουκυδίδης καθὼς εἶναι εὔπορος, ζῆ καὶ κινεῖται μὲ ἄνεσι σὸ πνευματικὸ, καλλιτεχνικὸ καὶ κοινωνικὸ κλίμα τῆς Ἀθήνας. Δέχεται πλούσιες καὶ πολυποίκιλες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου,

τοὺς Ἴωνας λογογράφους, τὸν Ἡρόδοτο (12), τὴν σοφιστικὴ καὶ τὴν ρητορικὴ τοῦ Γοργία καὶ τοῦ Ἀντιφῶντος, τὸ τραγικὸ πάθος ὅπως τὸ παρέδωσαν ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ποὺ κορυφώσι τῆς ἔχει τὴν ἐπιβλητικὴ προσωπικότητα τοῦ Περικλή. Ὁ Θουκυδίδης ζῆ καὶ διαπλάσσεται σὲ περίοδο πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς ἀκμῆς τῆς Ἀθήνας, στὴν ὁποία ὁ πολιτικὸς βίος ἦδη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Σόλωνα γίνεται ἐκδηλωσις οὐσίας καὶ καθήκον ἀπαραίτητο.

Ἡ λαμπρὴ λοιπὸν ἀκτινοβολία τῆς μόνης καὶ πρώτης σὲ ἰσχύ καὶ παιδεύει πόλεως διαχέεται στὴν γόνιμη σκέψι τῆς μεγαλοφυΐας του, τοῦ δίνει ἐρεθισμοὺς καὶ κατευθύνσεις, τοῦ παρέχει κίνητρα γιὰ φιλοσοφικὴ ἐμβάθυνσι τῆς πολιτικῆς πράξεως, τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἀνατομία τῆς πολιτείας καὶ κυρίως τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τῆς. Ἀπήχησι καὶ ἀντανάκλασι αὐτῆς τῆς λαμπρῆς ἀποτελεῖ ὁ ἐπιτάφιος τοῦ Περικλέους, σὸν ὁποῖο πυκνώνει ὅλο τὸ μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καὶ ἐξετάζει τὸ νοηματικὸ βάθος τῆς σπάνιας καὶ ἀνυπέροβλης ἐπικοινωνίας θεωρίας καὶ πράξεως, πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς κάλλους, ποὺ πραγματώνεται μὲ τὴν ἐλευθερία τῶν σκεπτομένων ἀνθρώπων.

Ἔτσι ὁ Περικλῆς ἀποβαίνει τὸ ἴνδαλμα καὶ ἡ χειροπιαστὴ ἀποκάλυψις ἐνὸς τέλειου πολιτικοῦ ιδεώδους. Ὁ Θουκυδίδης δὲν πλανᾶται στὰ σύννεφα ἐκθέτοντας ἀπίθανες ἱστορίες ἢ διατυπώνοντας ἀπραγματοποίητους στοχασμοὺς, ἀλλὰ προβάλλει μορφές, ποὺ πέτυχαν σὲ σκέψι, βίο, πρᾶξι (13). Γι' αὐτὸν ὁ Περικλῆς στάθηκε τὸ ιδεῶδες τῆς ἀπόλυτης πολιτικῆς ἐπιτυχίας ἐνὸς σκεπτομένου ἀνθρώπου μὲ ἡγετικά προσόντα.

Μέσα ἀπὸ τὴν χοάνη τέτοιων ἐπιδρά-

(12) Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἀνέκδοτο τοῦ Μαρκελλῖνου· ὡς ποτε τοῦ Ἡροδότου τὰς ἰδίας ἱστορίας ἐπίδεικνυμένου παρῶν τῆ ἀκροάσει Θουκυδίδης καὶ ἀκούσας ἐδάκρυσεν· ἔπειτά φασὶ τὸν Ἡρόδοτον τοῦτο θεασάμενον εἰπεῖν αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα τὸν Ὀλορον· ὡς Ὀλορε, ὄργα ἡ φύσις τοῦ υἱοῦ σου πρὸς μαθήματα» (§ 54).

(13) Τέτοιοι εἶναι ὁ Βρασίδας, ὁ Ἐρμοκράτης, ὁ Νικίας, ὁ Ἀντιφῶν.

(10) Ἐνθ' ἀνωτ. σ. 97.

(11) Croiset, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 92.

σεων και ἐπιρροῶν ἀναφάνηκε ἕνας Θουκυδίδης ρωμαλέος σὲ ὕφος και σκέψι, τολμητῆς σὲ ἔρευνα και αἰτιολογήσεις, στοχαστῆς στὴν ἀναδίφηση τῶν γεγονότων. Γι' αὐτὸ ἡ παράδοσις θέλει δυνατὸ, «βίαιο θάνατο». Δὲν ἔχομε ὅμως πάνω σ' αὐτὸ καμμιὰ βεβαιότητα. Οὔτε ἔχομε θετικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τόπο τοῦ θανάτου. Τὸ μόνο ποὺ μποροῦμε νὰ ποῦμε εἶναι ἡ εἰκασία ὅτι πέθανε πρὸ τοῦ 396 π. X.⁽¹⁴⁾, ἀφοῦ δὲν μνημονεύει τὴν ἔκρηξι τῆς Αἴτνας ποὺ ἔγινε ἐκεῖνη τὴν χρονιά, ἀλλὰ τρεῖς προηγούμενες (III, 116), οὔτε ἔχει ὑπ' ὄψι του τὴν ἀνακατασκευὴ τῶν τειχῶν, ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὸν Κόνωνα τὸ 395 π. X. (I, 93).

★

Ὁ Θουκυδίδης ἀποφάσισε νὰ γράψῃ τὴν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ποὺ ἐπὶ 27 χρόνια τάραξε ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα (431-404 π. X.). Τούτῃ ἡ θανάσιμα συγκλονιστικὴ πάλη παίρνει στὰ μάτια του ἰδιαίτερο μέγεθος. Στέκει πρὸ ψηλά ἀπὸ κάθε προηγούμενη πολεμικὴ πρᾶξι και πολιτικὴ ἐνέργεια τῶν Ἑλλήνων, ξεπερνᾷ σὲ συγκλονισμό τὴν δημορικὴ ἐκστρατεία, ὑπερέχει σὲ σκληρότητα και ἐπιμονὴ ἀπὸ τὴν πάλη τοῦ Μαραθῶνος ἢ τῆς Σαλαμῖνος. Ὁ ἀγῶνας αὐτὸς εἶναι μοναδικὸς σὲ συνταρακτικὰς φάσεις και συνέπειες και παρέχει ἀφορμὰς και ὕλικὸ γιὰ ψυχολογικὴ ἐμβάθυνσι τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ὁ Θουκυδίδης δὲν θέλει νὰ γίνῃ ἀπλὸς ἀφηγητῆς περιστατικῶν, ἀλλὰ φιλοδοξεῖ νὰ χαράξῃ τὴν πορεία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, νὰ διερευνήσῃ τὰ βαθύτερα κίνητρα τῆς πολιτικῆς ἐνέργειας και φιλοδοξίας, ν' ἀποκαλύψῃ τὶς ἀρχὲς τῆς συγκροτήσεως μιᾶς πολιτείας. Γι' αὐτὸ πρῶτα ἀπὸ ὅλα ζητεῖ νὰ ἔχῃ ἀπόλυτα στέρεο ἱστορικὸ ὕλικὸ. Οἱ παλαιότεροι ἱστοριογράφοι δὲν τοῦ ἐμπνέουν ἐμπιστοσύνη, οὔτε αὐτὸς ὁ Ἡρόδοτος, γιατί ὁ ἱστορικὸς μας ξέρεи τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία· «ἐπὶ τὰ ἔτοιμα τρέπονται». Ὁ ἀνθρώπος θέλει ν' ἀκούσῃ ἢ νὰ διαβάσῃ κάτι εὐχάριστο, τερ-

πνὸ, ἔστω κι' ἂν ἡ ἀλήθεια παραχωρῇ τὰ ἡνία τῆς πορείας στὸ φανταστικὸ και τὸ μυθῶδες. Γι' αὐτὸ και οἱ πληροφορίες, ποὺ παρέχει ὁ Ὅμηρος (I, 10, 3), δὲν εἶναι ἀξιόπιστες. Τὰ γεγονότα, τὰ συμβάντα, τὰ περιστατικὰ πέρασαν ἀπὸ τὴν μεταμορφώουσα γοητεία τοῦ ποιητικοῦ οἴστρου, οἰπίσθησαν ἀπὸ τὴν ζεῖδωρη αὔρα τῆς καλλιτεχνικῆς ὑποβολῆς και δὲν ἀντέχουν σὲ λογικὸ ἔλεγχο και ἱστορικὴ βάσανο.

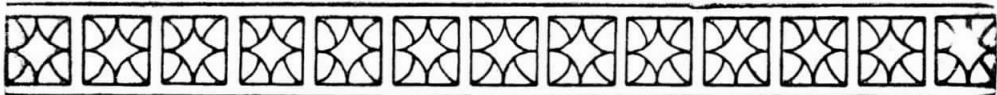
Ἔτσι ὁ Θουκυδίδης μὲ θάρρος ἀκατάβλητο γίνεται ἀδυστηρὸς κριτῆς κάθε προηγούμενου ἱστοριογράφου (I, 21)· γι' αὐτὸν ἕνα πάθος ὑπάρχει, ἡ ἀλήθεια. Ζητεῖ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, τὸ ἀληθινὸ γεγονὸς δυσάρεστο ἢ εὐχάριστο, ἀσημαντο ἢ σπουδαῖο, ἐντυπωσιακὸ ἢ κοινοτόπο. Δὲν τοῦ ξεφεύγει βέβαια ἡ ἀφῆ τῆς δυσκολίας· γιατί «ἀταλαίπωρος τοῖς πολλοῖς ἡ ζήτησις τῆς ἀληθείας» (I, 20, 3)⁽¹⁵⁾. Γι' αὐτὸ «τὰ ἔργα τῶν πραχθέντων ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ἐκ τοῦ παρατυχόντος πυνθανόμενος ἠξίωσα γράφειν οὐδ' ὡς ἐμοὶ ἐδόκει, ἀλλ' οἷς αὐτὸς παρῆν και παρὰ τῶν ἄλλων ὅσον δυνατὸν ἀκριβεῖα περὶ ἐκάστου ἐπεξελθών. Ἐπιτόνεις δὲ ἠύρισκετο, διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐ ταυτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εἰνόιας ἢ μνήμης ἔχοι» (I, 22, 1-3).

Ἔτσι ὁ ἱστορικὸς πρὶν γράψῃ, διακρίβώνει και ἐλέγχει κάθε πληροφορία. Γιατί μέσα ἀπὸ τὴν ἀποτικτικὴ πυράκτωσι τοῦ πολέμου δὲν εἶναι εὐκόλη ἡ διαλείκανσις. Κάθε ἀνθρώπος δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ δώσῃ ἀντικειμενικὴ εἰκόνα τοῦ συμβάντος. Ἡ σύλληψις τῆς ὀπτικῆς ἢ τῆς ἀκουστικῆς παραστάσεως νοθεύεται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ὄφελος, τὴν ἰδιοτελῆ προκατάληψι, τὸ πλέγμα τῆς φαντασίας, τὴν ἀνεπάρκεια τῆς μνήμης. Ἡ καταγραφὴ κάθε περιστατικοῦ σάν ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι ἀπόρροια προσωπικῆς διαπιστώσεως ἢ προῶν διαστανρώσεως πολλαπλῶν μαρτυριῶν και πόνημα ἀποκαθάρσεως ἀπὸ τὶς ἀντιφάσεις. (Συνεχίζεται).

Γ. ΜΠΟΖΩΝΗΣ

(14) Croiset, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 98-99· κυρίως βλ. «Thucydides», ἔνθ' ἄνωτ. σ. XI.

(15) Jules Girard, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 30-39· Thucydide, «Histoire de la guerre du Péloponnèse, κείμενο, σχόλια, σημειώσεις Alfred Croiset, βιβλ. I-II, Paris 1886, σ. 26-81.

«ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΙ ΠΡΟ-Υ-ΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ»

Ἡ πρόσφατος δημοσίευσίς τῶν πρώτων ἀποτελεσμάτων τῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν δι-
ενήργησε παρ' ἡμῖν ἡ ἔθνικὴ στατιστικὴ
ὑπηρεσία, διὰ τοὺς οἰκογενειακοὺς προϋπο-
λογισμοὺς⁽¹⁾, φέρει εἰς τὸ προσκήνιον τῆς
ἐπικαιρότητος ἓνα πολλαπλῶς ἐνδιαφέρον
θέμα, τοῦ ὁποίου σκόπιμον εἶναι νὰ ἐπιχει-
ρηθῇ μία σύντομος γενικὴ τοποθέτησις.

Ἐπὶ τὸν ὄρον «οἰκογενειακοὶ προϋπολο-
γισμοὶ» νοοῦμεν τὴν δι' ἓνα μέγαν ἀρι-
θμὸν οἰκογενειῶν συλλογὴν καὶ ἐν συνε-
χεῖα συστηματικὴν κατάταξιν καὶ ἀνάλυ-
σιν λεπτομερῶν στοιχείων, ἀφορώτων τὴν
σύνθεσιν, τὸ εἰσόδημα καὶ κυρίως τὰς δα-
πάνας ἐκάστης ἐπὶ μέρους οἰκογενείας.

Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὸ κύτταρον τοῦ
κοινωνικοῦ ὄργανισμοῦ καθόλου, λοιπόν,
παράξενον ὅτι ἡ μελέτη τῶν προβλημάτων
τῆς, ὑπὸ τὰς διαφόρους τῆς ἀπόψεις, ὡς
ἐνότητος πνευματικῆς, βιολογικῆς, νομικῆς,
θεωρεῖται ὡς τὸ σημεῖον συναντήσεως τῶν
διαφόρων κλάδων τῶν κοινωνικῶν ἐπιστη-
μῶν. Ἰδιαιτέρως, ὅμως, εἰς τὰ οικονομικά,
ὡς καὶ ἡ ἀρχικὴ ἔννοια τῆς λέξεως ὑπο-
δηλοῖ, εἶναι ἀδύνατον νὰ προχωρήσωμεν
πολύ, χωρὶς νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸν ἐν γέ-
νει τρόπον συμπεριφορᾶς τῆς οἰκογενείας,
ὡς οικονομικῆς ἐνότητος, ὑπὸ διαφόρους
τυπικὰς συνθήκας. Δι' αὐτὸν δὲ τὸν λόγον
παρουσιάζει πολὺπλευρον ἐνδιαφέρον ἡ ἔ-
ρευνα τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν
καὶ διὲ ἀπὸ τεσσάρων κυρίως ἀπόψεων, ὡς
ἀκολουθοῦσιν: α) Ἐπὶ ἀπόψεως κοινωνικῆς
πολιτικῆς, β) ἀπὸ ἀπόψεως ἀσκήσεως τῆς
πολιτικῆς μισθῶν καὶ γενικώτερον τῆς νο-

μισματικῆς πολιτικῆς, γ) ἀπὸ τὴν ἄποψιν
τῆς οἰκονομετρικῆς ἀναλύσεως τῆς οἰκονο-
μίας, ὡς προϋποθέσεως τοῦ οἰκονομικοῦ προ-
γραμματισμοῦ καὶ δ) ἀπὸ ἀπόψεως μελέ-
της τῆς οἰκονομικῆς συγκροτήσεως καὶ τῶν
συναφῶν προβλημάτων τῆς οἰκογενείας.

Ἡ τετάρτη, ὡς ἄνω, ἄποψις θὰ ἤμπο-
ροῦσε νὰ εἶναι πολὺ εὐρύτερα, προοριζομέ-
νη νὰ χρησιμεύσῃ, μαζὶ μὲ τὴν μελέτην τοῦ
κανόνος ζωῆς—εἰς τὴν γενικὴν του διατύ-
πωσιν καὶ τὰς πρακτικὰς ἐφαρμογὰς του—
ὡς κύριον ὄργανον χαράξεως καὶ ἀσκήσε-
ως οἰκογενειακῆς πολιτικῆς. Ἡ οἰκογένεια
ὡς ἀξία, ὡς παράγων συμμετέχων ἀποφα-
σιστικῶς εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ πολιτι-
σμοῦ⁽²⁾, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἀπασχολήσῃ
τὸ «ὄργανωμένον κοινωνικὸν σύνολον», εἰς
τρόπον ὅστε νὰ καταλήξῃ τοῦτο εἰς μίαν
καθολικὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ποικίλων προ-
βλημάτων τῆς, δηλ. εἰς μίαν ὄργανικῶς
συγκεκροτημένην οἰκογενειακὴν πολιτικὴν.
Ἐλευσαν ὅμως αἱ προϋποθέσεις διὰ μίαν
τοιαύτην ἀντιμετώπισιν καὶ ὅ,τι ἐν προκει-
μένῳ ἔγινεν οὔτε πλήρες εἶναι οὔτε ἀπὸ
ἐνότητα χαρακτηρίζεται. Μέχρις οὗτου ὑ-
πάρξουν αἱ προϋποθέσεις—καὶ ὁ δρόμος
μέχρι τότε δὲν θὰ εἶναι οὔτε βραχὺς οὔτε
εὐκόλος—εἰς τὸ κοινωνικὸν σύνολον, ὅχι ὡς
κράτος πλέον ἀλλ' ὡς ἰδιωτικὴν πρωτοβου-
λίαν καὶ διὲ ὡς ὄργανωμένην ἰδιωτικὴν
πρωτοβουλίαν, πίπτει τὸ βάρος τῆς ἀντιμε-
τωπίσεως τῶν προβλημάτων τῆς οἰκογενεί-
ας. Ἄλλ' ἡ ἀντιμετώπισις προϋποθέτει γνώ-
σιν καὶ ἡ γνώσις μελέτην. Καὶ ἀκριβῶς
ἓνα ὄργανον, ἓνα μέσον διὰ τὴν μελέτην
αὐτήν, θὰ ἤμποροῦσε νὰ ἀποτελέσῃ ἡ ἔ-

(1) Βλ. Ἐθνικῆς Στατιστικῆς Ὑπηρεσίας
τῆς Ἑλλάδος: Ἐκθεσίς ἐρεύνης οἰκογενειακῶν
προϋπολογισμῶν ἔτους 1957-58, Ἀθήναι 1959,
καὶ τῆς ἰδίας, Ἐρευνα Οἰκογενειακῶν Προϋ-
πολογισμῶν ἔτους 1957-58. Ἀγαθὰ καὶ ὑπη-
ρεσίαι κηθεῖσιν ὑπὸ τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν,
Ἀθήναι 1959.

(2) Θεμελιακὴν τοποθέτησιν τοῦ θέματος
τῆς οἰκογενείας ὡς ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ καὶ
ἀνάλυσιν τῶν βασικῶν προβλημάτων τῆς ἐντὸς
τῶν πλαισίων ἐνὸς χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ βλ.
Α. Ν. Tsrintanes, *Towards a Christian
Civilization*, Athens 1950, pp. 181-197.

ρευνα τῶν οικογενειακῶν προϋπολογισμῶν.

Ι. ΑΙ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΑΠΟΦΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ

Βασικὴ παρατήρησις ἐν προκειμένῳ εἶναι ὅτι αἱ διαφοροὶ ἐπὶ μέρους ἀπόψεις ὅχι μόνον δὲν ἀντιτίθενται πρὸς ἀλλήλας ἀλλὰ τοῦναντίον ἀλληλοσυμπληροῦνται, διευκολύνουσαι ἀπὸ κοινοῦ μίαν πληρεστέραν ἐμβάθυνσιν εἰς τὸ θέμα.

Α) Κοινωνικὴ πολιτικὴ.

Καὶ πρῶτον, ἡ ἀποψις τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς: Οἱ οικογενειακοὶ προϋπολογισμοὶ θὰ ρίψουν φῶς εἰς τὰς συνθήκας διαβίωσης τοῦ πληθυσμοῦ ἐνὸς τόπου καὶ θὰ ἀποκαλύψουν τὰς ἀναλογίας μεταξὺ τῶν ποσοστῶν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν τελούντων εἰς διαφόρους βαθμίδας πτωχείας καὶ πλούτου. Μία δὲ σειρά τοιούτων ἐρευνῶν θὰ φωτίσῃ τὰς ἐπερχομένας μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου μεταβολὰς εἰς τὰς ἀναλογίας αὐτάς.

Ἡ ἐπιθυμία συλλογῆς τοιούτων πληροφοριῶν ὑπῆρξεν ἱστορικῶς⁽³⁾ ἡ ἀφειρηρία καὶ τὸ κίνητρον διὰ τὴν διενέργειαν τοιαύτης φύσεως ἐρευνῶν.

Ἀληθῶς, ἡ ἔρευνα τῶν οικογενειακῶν προϋπολογισμῶν εἶναι παιδί τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἠκολούθησε τὴν βιομηχανικὴν ἐπανάστασιν κατὰ τὴν ἐπέκτασίν της εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Εὐρώπην. Ἡ ἀρχὴ της ἀφείλεται εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν καὶ ἀποτελεῖ καθαρῶς μελέτην τῆς πτωχείας μὲ σαφῶς κοινωνικὰ ἐλατήρια. Ἦδη τὸ 1767 δημοσιεύεται εἰς τὸ Λονδίνον τὸ βιβλίον τοῦ Arhtur Young ὑπὸ τὸν τίτλον «Farmer' s Letters», ὅπου διὰ πρώτην φοράν ἐμφανίζονται στοιχεῖα οικογενειακῶν προϋπολογισμῶν. Ἀκολουθεῖ τὸ βιβλίον τοῦ D. Davies, πάστορος τοῦ Burkham, ὑπὸ τὸν τίτλον «The case of labourers in husbandry, London 1715». Ὁ Davies συνέλεξε τοὺς οικογενειακοὺς προϋπολογισμοὺς ἐνὸς ἀριθμοῦ οικογενειῶν τῆς ἰδι-

κῆς του καὶ γειτονικῶν ἐνοριῶν μὲ σκοπὸν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὰ ἡμερομίσθια ἦσαν ἀνεπαρκῆ καὶ ὅτι «πολὺ ὀλίγα πράγματα εἶναι δυνατόν νὰ ἐξοικονομήσῃ τὸ στομάχι γιὰ τὴν πλάτη»⁽⁴⁾. Δύο χρόνια ἀργότερα, τὸ 1717, ὑπὸ τὸν τίτλον «The State of the Poor: or, an history of the labouring classes in England,... in which are particularly considered their domestic economy with respect to diet, dress, fuel and habitation», ἐξεδόθησαν εἰς τρεῖς τόμους τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐρευνῆς τοῦ Sir Frederic Morton Eden, ἡ ὁποία ἐκάλυψε ὀλόκληρον τὴν Ἀγγλίαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γάλλος μηχανικὸς Le Play, ὕστερα ἀπὸ εἰκοσαετῆ μελέτην πολλῶν ἐργατικῶν οικογενειῶν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης, ἐξέδωκε τὸ μνημιῶδες ἔργον του «Οἱ Εὐρωπαῖοι Ἐργάται» (Les ouvriers europeens, Paris 1855) ὅπου δημοσιεύονται οἱ προϋπολογισμοὶ 36 ἐργατικῶν οικογενειῶν. Ὁ Le Play μὲ πολλὴν προσοχὴν, συμβουλευόμενος τοὺς τοπικοὺς παράγοντας, ἐπέλεγε τὰς πρὸς μελέτην οικογενείας μὲ κριτήριον τὸ νὰ ἔχουν αὐταὶ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὰ χαρακτηρισθοῦν «τυπικαί», καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶναι τὰ πορίσματα τῆς μελέτης συγκρισιμα. Ἐν συνεχείᾳ δὲ κατοικοῦσε ἐπὶ μῆνας μαζὺ μὲ κάθε οἰκογένειαν μελετῶν κάθε λεπτομέρειαν καὶ καταγράφων τὰς παρατηρήσεις του. Ὁ Le Play ἐπίστευεν ὅτι κάθε γεγονός εἰς τὴν ζωὴν τῆς οἰκογενείας ἦτο δυνατόν νὰ ἐκφρασθῇ ὡς εἰσόδημα ἢ δαπάνη καὶ ἐπεζήτει νὰ ἀνακαλύψῃ τοὺς παράγοντας, οἱ ὅποιοι συμβάλλουν εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ ἀντιστοίχως εἰς τὴν διάσπασιν τῆς οἰκογενείας.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀπησχολοῦντο μὲ ἀναλόγους ἐργασίας εἰς τὸ Βέλγιον ὁ Quetelet καὶ εἰς τὴν Γερμανίαν ὁ Ernst Engel. Ὁ τελευταῖος μάλιστα κατώρθωσε νὰ ἀναπτύξῃ μίαν στατιστικὴν βᾶσιν, ἡ ὁποία καθίστα συγκρισιμῶς μελέτας ἐπὶ οἰ-

(4) «It is but little that the belly can spare for the back». Ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον: ὅτι ἡ δαπάνη διὰ τὴν διατροφήν ἀπορροφᾷ σχεδὸν ὅλον τὸ ἡμερομίσθιον καὶ δὲν μένουσιν παρὰ ὀλίγα πράγματα διὰ τὰς ἀνάγκας ἐνδύσεως κλπ. δαπάνας.

(3) Ἐκτενὴ ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν βλ. εἰς τὸ ἄρθρον Family budgets τῆς Dorothy W. Douglas, Encyclopaedia of the Social Sciences vol. six, p. 73.

κογενειακῶν προϋπολογισμῶν, γενομένης εἰς διαφόρους χρονικὰς περιόδους καὶ ἀφορώσας οἰκογενείας διαφόρου συνθέσεως ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν, τὸ φύλον καὶ τὴν ἡλικίαν τῶν μελῶν. Ἔτσι ἡ ἔρευνα ἀπεδεδεσμεύθη ἀπὸ τὴν τροχοπέδην τῆς «τυπικῆς» οἰκογενείας καὶ ἤρχισεν, μὲ κρατικὴν πλέον πρωτοβουλίαν, ἡ συλλογὴ καὶ ἀνάλυσις «πραγματικῶν» οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν καὶ δὴ ἀφορώντων εἰς οἰκογενείας διαφόρων τάξεων (ἡμερομισθιοὶ, δημόσιοι ὑπάλληλοι, διδάσκαλοι), μὲ χωριστὴν ὁμῶς πάντοτε ταξινομήσιν δι' ἐκάστην τάξιν.

Βάσει τῶν παρατηρήσεών του, ἰδίως ἐπὶ Βελγικῶν ἐργατικῶν οἰκογενειῶν ὁ Engel διετύπωσε τὸ 1857 τὸν γνωστὸν νόμον, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομά του καὶ βάσει τοῦ ὁποῖου, καθ' ὅσον τὸ οἰκογενειακὸν εἰσοδήμα αὐξάνεται, ὀλονὲν μικρότερον ποσοστὸν τούτου δαπανᾶται εἰς εἶδη διατροφῆς, αἱ δαπάναι ἐνδύσεως, κατοικίας, φωτισμοῦ καὶ θερμάνσεως μένουσιν σχεδὸν σταθεραί, ἐνῶ ἓνα συνεχῶς αὐξανόμενον ποσοστὸν τοῦ εἰσοδήματος ἀφιεροῦνται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, τὴν ὑγίαν καὶ ἄλλας ἀνωτέρας φύσεως δαπάνας.

Ἐρωδιασμέναι μετὰ τὰ ὄργανα συγκρίσεως, τὰ ὁποῖα αἱ ἐργασίαι τοῦ Engel τοὺς παρέσχον, αἱ στατιστικαὶ ὑπηρεσίαι τῶν διαφόρων χωρῶν ἤρχισαν βαθμιαίως ἐκτεταμένας ἐρεῦνας εἰς τὸν τομέα τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν.

Β) Τιμὰριθμὸς Κόστους Ζωῆς:

Ἀργότερον, μὲ τὴν ἐκρηξίν τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου, ἐδημιουργήθη ἡ ἀνάγκη ὑπολογισμοῦ τιμαρίθμων κόστους ζωῆς διὰ τὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀνάλογος προσαρμογὴ τῶν μισθῶν πρὸς τὰς μεταβολάς, ἀκριβέστερον, τὰς αὐξήσεις τοῦ ἐπιπέδου τῶν τιμῶν. Καὶ διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν τιμαρίθμων ἐκρίθησαν ἀπαραίτητα τὰ πορίσματα τῆς μελέτης τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν, διότι βάσει αὐτῶν καὶ μόνον εἶναι δυνατὸς ὁ ὑπολογισμὸς τῶν συντελεστῶν σταθμίσεως⁽⁵⁾. Γενικώτερον δέ,

οἱ οἰκογενειακοὶ προϋπολογισμοὶ θεωροῦνται ὡς παρέχοντες τὰ στοιχεῖα δι' ἐκτιμήσεις τῆς συνολικῆς δαπάνης τῶν καταναλωτῶν, ὑποδιαιρουμένης, κατὰ βούλησιν, κατὰ τάξεις καταναλωτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ ρόλος τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν ἀποτελεῖ ἤδη τὴν δευτέραν ἀποψιν τῆς χρησιμότητός των.

Μέχρι τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, ἐπειδὴ ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ τιμαρίθμου κόστους ζωῆς ἀφεώρα τὴν ἐργατικὴν κυρίως τάξιν, ἡ συγκέντρωσις τῶν στοιχείων τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν ἀπέβλεπεν εἰς μίαν μόνον τάξιν, τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν βιομηχανίας. Ἡ μέση τάξις καθὼς καὶ ἡ ἀγροτικὴ τοιαύτη δὲν ἐθίγοντο. Εἰδικῶς δὲ ἡ τελευταία παρουσιάζει ἐν προκειμένῳ ἰδιομορφίας, διότι σημαντικὸν μέρος τῆς καταναλώσεώς της ἀποτελεῖ αὐτοκατανάλωσιν καὶ χρειάζεται ἰδιαίτερον τεχνικὴν παρακολουθήσεως καὶ ἐκτιμήσεως. Ἡδη ὁμῶς συγκεντροῦνται στοιχεῖα καὶ καταρτίζονται δεῖκται διὰ τὸ σύνολον τοῦ πληθυμοῦ καὶ δι' ὀρισμένας τάξεις ἰδιαίτερος. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ πεδῖον τῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν ἡ ἔρευνα ἔχει ἤδη πολὺν προχωρήσει.

Γ) Οἰκονομετρικὴ ἀνάλυσις καὶ προγραμματισμὸς:

Ἡ τρίτη ἀποψὶς θεωρήσεως τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν συνδέεται μὲ τὰς οἰκονομετρικὰς ἐρεῦνας ἐπὶ τῶν προσδιοριστικῶν παραγόντων τῶν καταναλωτικῶν δαπανῶν: ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν καταναλωτικῶν συνηθειῶν τῶν νοικοκυριῶν, ὑπὸ διαφόρους ἐκάστοτε συνθήκας, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνακαλυφθοῦν οἱ τυχόν νόμοι, βάσει τῶν ὁποίων αἱ ὡς ἄνω συνήθειαι ἀφ'

ὁποῖαν καταρτίζονται καὶ ν' ἀποτελοῦν οὕτω ἀξιόπιστα ὄργανα ἐκτιμήσεως τῶν οἰκονομικῶν ἐξελίξεων καὶ ἀσκήσεως τῆς νομισματικῆς πολιτικῆς. Διότι ὁ ἑλληνικὸς λ. χ. τιμὰριθμὸς κόστους ζωῆς, ὅπως σήμερον οὗτος καταρτίζεται, ἔχει ὡς βάσιν τὴν πρὸ τριακονταετίας καὶ πλέον σύνθεσιν τῆς οἰκογενειακῆς καταναλώσεως, περιλαμβάνων εἶδη τῶν ὁποίων ἡ κατανάλσις οὐσιασδῶς ἐμειώθη ἢ καὶ ἐξέλιπεν καὶ μὴ περιλαμβάνων νέα εὐρυτάτης χρήσεως βασικὰ εἶδη! (Βλ. σχετικῶς «Δελτίον Οἰκονομικῶν Πληροφοριῶν», ἀρ. φύλ. 129, σ. 11 καὶ ἀρ. φύλ. 145, σ. 129.

(5) Αὐτὰ ἰσχύουσι προκειμένου περὶ τιμαρίθμων, οἱ ὁποῖοι φιλοδοξοῦν ν' ἀντικατοπτρίζουν τὴν πραγματικότητα τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν

ένος διαμορφούνται και ἀφ' ἑτέρου ἐπι-
ρεάζονται ἀπὸ τὴν μεταβολὴν τῶν ἐκάστο-
τε συνθηκῶν. Οὕτως ἀπὸ τὴν παρατήρησιν
τῶν μεταβολῶν εἰς τὰς καταναλωτικὰς συν-
θειάς, τῶν ὀφειλομένων εἰς μεταβολὰς τοῦ
εἰσοδήματος, εἶναι δυνατὸν νὰ προκίψουν
ἐκτιμήσεις τῶν εἰσοδηματικῶν ἐλαστικότη-
των καὶ τῆς ὀριακῆς ροπῆς πρὸς κατανα-
λωσιν, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἶναι πολὺ χρή-
σιμα διὰ τὴν ἐν ἐπιγνώσει ἄσκησιν οἰκο-
νομικῆς πολιτικῆς⁽⁶⁾.

Δ) «Οἰκογενειακὴ πολιτι-
κὴ»:

Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ τετάρτη ἄποψις τῆς
χρησιμότητος τῶν οἰκογενειακῶν προϋπο-
λογισμῶν. Καὶ αὕτη συνίσταται εἰς τὸ ὅτι,
ἀπὸ τὴν προσεκτικὴν μελέτην τῶν δαπα-
νῶν ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ νοικοκυριῶν, θὰ
προκίψουν στοιχεῖα πολὺτιμα δι' ὄλους ἐ-
κείνους, οἱ ὁποῖοι ἐτοιμάζονται ν' ἀνοίξουν
τὸ ἰδικόν των σπίτιν ἢ θέλουν νὰ προϋπολο-
γίσουν τὰ καινούργια βάρη πού συνεπάγε-
ται ἀναμενομένη αὐξήσις τῶν μελῶν τῆς
οἰκογενείας των, ἀλλὰ καὶ δι' ὄλους ἐκεί-
νους, οἱ ὁποῖοι θὰ χαράξουν τὴν οἰκονομικήν
πολιτικήν ἢ θέλουν νὰ προϋπολογίσουν τὰ
καίρια ἐπιπτώματα τῆς ἐπιδημιολογίας
καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς. Περαιτέρω δέ,
μὲ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν καταλλήλων
στατιστικῶν μεθόδων, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑ-
πολογισθῶν τὰ κινητὰ ἔξοδα μιᾶς οἰκογε-
νείας, ἀπὸ τῆς γεννήσεως μέχρι τοῦ θανά-
του τῶν μελῶν τῆς. Καὶ ἡ τελευταία αὕτη
ἄποψις δὲν εἶναι πάντως ἡ ὀλιγώτερον σπου-
δαία.

Ἡ μελέτη τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολο-
γισμῶν ξεκινᾷ ὡς μία ὄντολογικὴ ἔρευνα
τῶν δαπανῶν τῶν νοικοκυριῶν τῆς ὑπὸ με-
λέτην τάξεως ἢ ὁλοκλήρου τοῦ πληθυσμοῦ
καὶ καταλήγει εἰς τὴν διατύπωσιν ἐνὸς πί-
νακος, ὁ ὁποῖος ἀφορᾷ τὸν μέσον ὄρον τῆς
οἰκογενείας καὶ ἀποτελεῖ τὸν μέσον ὄρον
τῶν δαπανῶν τῶν ἐπὶ μέρος νοικοκυριῶν.
Κατὰ ταῦτα ὁ πίναξ οὗτος ἀποτελεῖ μίαν

εἰκόνα τῶν καταναλωτικῶν συνθηκῶν τῆς
τάξεως καὶ ἕνα δείκτην τοῦ κατὰ μέσον ὄ-
ρον βιοτικῆς τῆς ἐπιπέδου.

Ἡ ἔρευνα ὅμως δὲν σταματᾷ εἰς τὸ ση-
μεῖον αὐτό, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς τὴν διατύ-
πωσιν ἐνὸς «προτύπου» οἰκογενειακοῦ προ-
ϋπολογισμοῦ, δηλαδὴ ἐνὸς πίνακος δαπα-
νῶν ὅπως θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι οὗτος συμ-
φώνως πρὸς τὰς ὑπαγορεύσεις λ. χ. τῆς
ὑγιεινῆς.

Ἐὰν τώρα εἰς τὸ κριτήριον τῆς ὑγιει-
νῆς προσθέσωμεν ὡς κριτήριον καὶ τὰς
λοιπὰς ὑπαγορεύσεις ἐνὸς ἰσορροπημένου
κανόνος ζωῆς θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχω-
μεν ἕνα ἀληθῶς πρότυπον ὑπόδειγμα οἰ-
κογενειακοῦ προϋπολογισμοῦ, μὲ τὰς ἀντι-
στοίχους, φυσικά, παραλλαγὰς του καὶ τὰ
κινούμενα ἔξοδα ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ,
τοῦ φύλου καὶ τῆς ἡλικίας τῶν μελῶν τῆς
οἰκογενείας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἔ-
χωμεν ἕνα μέτρον συγκρίσεως τοῦ «ὄντος»
πρὸς τὸ «δέον», τὸ ὁποῖον θὰ φωτίζῃ τὰ ἄ-
δύνατα σημεῖα καὶ θὰ ὑποδεικνύῃ, οὕτω,
τὴν ἀνάλογον «πολιτικήν»—ἢ ὁποῖα θὰ πε-
ριλαμβάνῃ πάντως καὶ διαπαιδαγώγησιν—
πρὸς βελτίωσιν τῆς πραγματικῆς καταστά-
σεως ἐν ὄψει τοῦ «δέοντος».

II. Η ΠΡΟΣΦΑΤΟΣ ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ

Κατόπιν τῆς ὡς ἄνω γενικῆς τοποθετή-
σεως τοῦ θέματος τῶν οἰκογενειακῶν προ-
ϋπολογισμῶν ἠμποροῦμεν πλέον νὰ προχω-
ρήσωμεν εἰς σύντομον περιγραφὴν τῆς σχε-
τικῆς ἐρεύνης, τὴν ὁποῖαν διενήργησε
παρ' ἡμῖν ἡ ἐθνικὴ στατιστικὴ ὑπηρεσία
τῆς Ἑλλάδος (εἰς τὸ ἔξις ΕΣΤΕ) δια-
τυπῶντες καὶ ὀρισμένας παρατηρήσεις ἐ-
πὶ τοῦ προσφάτως δημοσιευθέντος πρώτου
μέρους τῶν ἀποτελεσμάτων.

Ἡ ἔρευνα τῆς ΕΣΤΕ διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ
Ἀπριλίου 1957 μέχρι τοῦ Ἰουνίου τοῦ
1958 καὶ ἀφεώρα τὰς ἀστικὰς περιοχὰς
τῆς Ἑλλάδος. Ἐκάλυπεν ἕνα δείγμα 2.830
οἰκογενειῶν (νοικοκυριῶν) ἐπεκταθεῖσα
εἰς τὰς 25 μεγαλύτερας πόλεις τῆς Ἑλλά-
δος, δηλαδὴ τὰς ἐχούσας πληθυσμῶν—βά-
σει τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1951—ἄνω τῶν
10.000 κατοίκων.

Ὡς ἀντικειμενικὸν ἡ ἔρευνα ἔθεσε τὴν

(6) Ἀπὸ αὐτὴν τὴν τρίτην ἄποψιν πραγμα-
τεύονται συστηματικῶς τὸ θέμα οἱ S. J. Praiss
καὶ H. S. Houthakker εἰς τὸ βιβλίον των
The analysis of family budgets (with an
application to two British surveys con-
ducted in 1937-9 and their detailed results),
Cambridge 1955.

συγγέντρωσιν στοιχείων δια τὸν φωτισμὸν καὶ τῶν τριῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν ἀπόψεων, δηλαδή τοῦ ὑπολογισμοῦ συντελεστῶν σταθμίσεως δια τὸν «δείκτην τιμῶν καταναλωτοῦ», τῆς ἐκτιμήσεως εἰσοδηματικῶν ἐλαστικότητων καὶ τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ βιολογικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, μὲ ἰδιαίτεραν ἔμφρασιν εἰς τὰς συνθήκας διατροφῆς τούτου.

Εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 2.830 ἀπογραφεισῶν οἰκογενειῶν περιλαμβάνονται ἰδιωτικά μόνον νοικοκυριά, ἀνεξαρτήτως μεγέθους, συνθέσεως καὶ οικονομικῆς ἢ κοινωνικῆς θέσεως τοῦ ἀρχηγοῦ των, ἀποκλειομένων μόνον ἐκείνων τῶν νοικοκυριῶν, τὰ ὅποια περιλαμβάνουν μόνιμα μέλη τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καθὼς καὶ τῶν ὁμαδικῶν συμβιώσεων, ὡς ξενοδοχείων, πανσιόν, νοσοκομείων κλπ.

Διὰ τὴν συλλογὴν τῶν πληροφοριῶν ἐχρησιμοποίησαν εἰδικῶς ἐκπαιδευθεῖσαι ἐρευνήτριαι, αἱ ὁποῖαι συνεπλήρωσαν, κατόπιν ἐπανειλημμένων ἐπαφῶν μὲ τὰς ὑπὸ μελέτην οἰκογενείας, ἕξ εἰδικῶς ἐπὶ τούτῳ συνταχθέντα ἔντυπα, ἧτοι: τὸ ἔντυπον ἐλέγχου δείγματος, δύο χωριστὰ ἐρωτηματολόγια ἀφορῶντα δαπάνας νοικοκυριοῦ, τὸ ἔντυπον καταγραφῆς τῶν προσωπικῶν δαπανῶν τῶν μελῶν τοῦ νοικοκυριοῦ, ἕνα συμπληρωματικὸν ἔντυπον δαπανῶν αὐτοκινήτου, διὰ τοὺς ἰδιοκλήτας μὴ ἐπαγγελματικῶν τοιοῦτων καί, τέλος, τὸ ἔντυπον καταγραφῆς τοῦ ἀτομικοῦ χρηματικοῦ εἰσοδήματος δι' ὅλα τὰ μέλη τὰ ἔχοντα εἰσόδημα⁽⁷⁾.

Ἡ ἀνταπόκρισις τοῦ κοινοῦ εἰς τὴν ἔρευναν ὑπῆρξεν ἱκανοποιητικῆ. Ἐκ τῶν 2.830 νοικοκυριῶν ἠρνήθησαν ν' ἀπαντήσουν τὰ 259, ἧτοι ἕνα ποσοστὸν 9%. Εἰδικώτερον εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ ποσοστὸν τῶν ἀρνήσεων ἐφθάσε τὸ 14% ἐνῶ εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις ἦτο κάτω τοῦ 5%. Τὸ ἐνθαρρυντικὸν τοῦτο γεγονός ἀποτελεῖ μίαν εὐμενῆ προϋπόθεσιν διὰ τὴν διενέργειαν τοιαύτης φύσεως χρησίμων ἐρευνῶν.

(7) Ὡς πρὸς τὸ εἰδικώτερον περιεχόμενον ἐκάστου ἐρωτηματολογίου βλ. λεπτομερῶς Ε.Σ.Υ.Ε., "Ἐκθεσις Ἐρεῖνης Οἰκογενειακῶν Προϋπολογισμῶν, ἔτους 1957-58, Ἀθήναι 1959, σ. 5 ἔπ.

Κατὰ τὸ σχέδιον, ἡ ἀνάλυσις τῶν στοιχείων τῆς ἐρεῖνης θὰ ἐγίνετο διὰ τοῦ καταρτισμοῦ σειρᾶς ἀναλυτικῶν πινάκων, προοριζομένων διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν τεθέντων σκοπῶν τῆς ἐρεῖνης, θὰ ἐπηκολούθει δὲ ἡ ἀναλυτικὴ ἐκθεσις τῆς ὑπηρεσίας, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐξετίθεντο τὰ οὐσιαστικά ἀποτελέσματα τῆς ἐρεῖνης ὑπὸ μορφήν στατιστικῶν πινάκων καὶ σχολίων ἐπὶ τῶν σημαντικωτέρων χαρακτηριστικῶν.

Ἦδη ἐδημοσιεύθησαν προκαταρκτικὴ περιγραφικὴ ἐκθεσις μετὰ συνοπτικῶν πινάκων καθὼς καὶ πλήρης πίναξ, εἰς ἰδιαίτερον τεύχος, τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τῶν κτηθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀστικῶν νοικοκυριῶν κατὰ ποσότητα καὶ ἀξίαν⁽⁸⁾.

Ἀναμένεται ὅτι θ' ἀκολουθηθῆ τὸ ὡς ἄνω τεθὲν σχέδιον ἀναλύσεως καὶ ὅτι, ἐπομένως, συντόμως θὰ ἴδουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τόσον οἱ λοιποὶ ἀναλυτικοὶ πίνακες ὅσον καὶ ἡ ἀναλυτικὴ ἐκθεσις μετὰ τῶν σχολίων.

Καὶ ἐκ τῶν ἤδη ὅμως δημοσιευθέντων συνοπτικῶν πινάκων καὶ τῆς προκαταρκτικῆς ἐκθέσεως προκύπτουν πολλὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα φωτίζουν πολλὰς ἀπόψεις καὶ τὰ ὁποῖα, ἐὰν συνειδητοποιήσωμεν τὴν σημασίαν των, πρέπει νὰ μᾶς ἐμβάλουν εἰς σκέψεις.

III. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ

Προτοῦ ὅμως προχωρήσωμεν εἰς παρατηρήσεις καὶ σχόλια, σκόπιμον εἶναι νὰ διατυπωθῆ μία γενικὴ ἐπιφύλαξις σχετικῶς μὲ τοὺς δημοσιευθέντας πίνακας: οἱ εἰς τοὺς πίνακας δημοσιευόμενοι ἀριθμοὶ ἀποτελοῦν μέσους ὄρους· δέον, λοιπόν, ἢ χρησιμοποίησις των νὰ γίνεται μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ ἢ προέκτασις των εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ νὰ γίνεται μετ' ἐπιφυλάξεως δεδομένου ὅτι, ὡς πᾶς μέσος ὄρος, ὑπόκεινται καὶ οὗτοι εἰς σφάλματα, τόσον τυχαῖα ὅσον καὶ συστηματικά, ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔρευνα ἔγινε δειγματοληπτικῶς, καὶ εἰς «δειγματολογικὰ σφάλματα»⁽⁹⁾. Ἡ ὕ-

(8) Βλ. ὑπόσημ. 1.

(9) Βλ. σχετικῶς Ἀθ. Χασακῆ, Οἱ Οἰκογενειακοὶ Προϋπολογισμοί—Μερικὰ συμπεράσμα-

παρξίς τοιούτων σφαλμάτων είναι συμφυής προς τοιαύτης φύσεως έρευνας και δέν βάλλει κατά τής βασιμότητος τών αποτελεσμάτων. Ταῦτα, χωρίς νά ἔχουν ἀπόλυτον ἀξίαν, ἀποτελοῦν παρὰ ταῦτα ἰσχυράς ἐνδείξεις κινουμένας ἐντός ὁρισμένων ὁρίων. Καί ἡ ἔρευνα εἰς αὐτάς τὰς ἐνδείξεις ἀτέλεσεν.

α) Σύνθεσις τών ἀστικῶν οἰκογενειῶν καί ἡλικία τῶν μελῶν των.

Τό κατά μέσον ὄρον μέγεθος καί ἡ σύνθεσις ἐκάστης οἰκογενείας ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

Σύνολον μελῶν	3,8
Ἄρρενες	1,7
Θήλεις	2,1
Τέκνα κάτω τῶν 1-16 ἐτῶν	0,6
Τέκνα κάτω τῶν 6 ἐτῶν	0,3
Ἐργαζόμενα μέλη	1,5
Μέλη ἔχοντα εἰσόδημα	1,6
Ἀποσυρθέντες τῆς ἐργασίας	0,2

Λεπτομερεστέρα ὁμως ἀνάλυσις⁽¹⁰⁾ ἐμφανίζει ὡς κάτωθι τήν σύνθεσιν τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν:

Ποσοστ. οἰκογ.	Ἀριθ. μελῶν
20%	1 ἕως 2
50%	3 » 4
30%	5 καί ἄνω

Με βάσιν τήν ἡλικίαν τῶν μελῶν των αἱ ἀστικά οἰκογένειαι ταξινομοῦνται ὡς ἀκολούθως:

Ποσοστὸν ἀστικῶν οἰκογενειῶν	Ἀριθ. μελῶν κάτω τῶν 16 ἐτῶν
50%	0
25%	1
21%	3
4%	4 καί ἄνω

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δύο πινάκων προκύπτει τὸ καί ἄλλοθεν ἤδη γνωστὸν γεγο-

νός⁽¹¹⁾, ὅτι δέον νά ἀναμένεται μία ἀραίωσις τῶν νέων γενεῶν, ἡ ὁποία βοηθοῦσης τῆς παρατηρουμένης ἐλαττώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γεννήσεων καί τῆς ἐπιμηρύνσεως τῆς ζωῆς, τείνει νά αὐξήσῃ σημαντικῶς τὸ ποσοστὸν τῶν μεσηλικῶν καί ὑπερηλικῶν εἰς τὸ σύνολον τοῦ πληθυσμοῦ εἰς βάρος τῆς νέας γενεᾶς.

Ἐξ ἄλλου ἐμφανῆς εἶναι καί ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θηλέων μελῶν ἐναντι τοῦ τῶν ἀρρένων.

β) Εἰσοδηματοῦχα μέλη

Ὁ μέσος ὄρος τῶν ἐχόντων εἰσόδημα μελῶν τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν ἐμφανίζεται ὡς 1,6 ἐπὶ οἰκογενείας, 3,8 προσώπων. Ἀναλυτικώτερον:

Ποσοστὸν ἀστικῶν οἰκογενειῶν	Ἀριθ. εἰσοδηματούχων μελῶν
55%	1
30%	2
14%	3 καί πλέον

Τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα στοιχεῖα δέν μᾶς πληροφοροῦν περὶ τοῦ φύλου τῶν εἰσοδηματούχων.

Ἐπὶ ἄλλην διατύπωσιν⁽¹²⁾ ἡ σχέσις εἰσοδηματούχων καί μὴ μελῶν ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: Κατὰ μέσον ὄρον 100 εἰσοδηματοῦχα μέλη συντηροῦν ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ των ἄλλα 137 μὴ εἰσοδηματοῦχα μέλη ἢ, ἄλλως, ἐπὶ 100 ἐνηλικῶν καί ἀνηλικῶν μελῶν τὰ 42 περίπου εἶναι εἰσοδηματοῦχα. Ἐρευνωμένη κατὰ τάξεις εἰσοδήματος ἡ ἐν λόγω σχέσις ἐμφανίζεται διαφορετικῆ. Οὕτω, εἰς τὴν κατωτάτην τάξιν, 100 εἰσοδηματοῦχα μέλη συντηροῦν, ἐκτὸς τοῦ ἑαυτοῦ των καί ἄλλα 200 μὴ εἰσοδηματοῦχα μέλη ἐνῶ εἰς τὴν ἀνωτάτην τάξιν ἡ σχέση εἶναι 100 πρὸς 100 περίπου. Ἡ αὐτὴ σχέσις τοπικῶς ἐρευνωμένη λαμβάνει τὴν ἀκόλουθον μορφήν:

τα ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς ΕΣΥΕ, εἰς τὸν Οἶκ. Ταχυδρόμον τῆς 9-7-59, σ. 425 (9) καί τῆς 16-7-59, σ. 440 (8).

(10) Βλ. τρία ἄρθρα τῆς κας Ἀγνῆς Ρουσοπούλου εἰς τὸν «Οἰκονομ. Ταχυδρόμον» τῆς 23-4-59 (ἀρ. φ. 262), τῆς 7-5-59 (ἀρ. φ. 264) καί τῆς 21-5-59 (ἀρ. φ. 266).

(11) Ε.Σ.Υ.Ε., Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος, 1958, Ἀθῆναι 1959, Πίναξ II 19, σ. 39 καί Δελτίον Οἰκονομικῶν Πληροφοριῶν, Ὀκτωβρίου 1959, ἀρ. φ. 205, σ. 3-5.

(12) Βλ. Ἀθ. Χασακῆν, ἐνθ' ἄν.

	Εισοδηματοῦχα	Μὴ εισοδηματοῦχα
	μέλη	μέλη
Ἀθῆναι	100	115
Θεσσαλονίκη	100	130
πόλεις 30-80 χιλ. κατοίκων	100	145
πόλεις 10-30 χιλ. κατοίκων	100	175

Δηλ. τὰ βάρη τῶν εισοδηματοῦχων μελῶν εἶναι πολὺ βαρύτερα εἰς τὰς μικροτέρας πόλεις.

γ) Ἀπασχολήσεις

Ἀπὸ ἀπόψεως ἀπασχολήσεως ἡ σύνθεσις τῶν εισοδηματοῦχων μελῶν τῶν ἀστικῶν οικογενειῶν εἶναι ἡ ἐξῆς⁽¹³⁾:

43% μισθοιοί.

40% ἐργαζόμενοι δι' ἴδιον λογαριασμόν.

17% δὲν ἀνήκουν εἰς τὸ ἐργατικὸν δυναμικόν (συνταξιούχοι κλπ.)

100% Σύνολον.

Τὸ ποσοστὸν 40% τῶν δι' ἴδιον λογαριασμόν ἐργαζομένων ὑποκρῦπτει τὸν ὑφιστάμενον ὑπερεπαγγελματισμόν, μὲ τὴν πληθώραν τῶν καταστημάτων καὶ μικροπωλητῶν μὲ τὸ πενιχρότατον εἰσόδημα, τὰ ὅποια σημαίνουν, εἰς τὸ τέλος, ὑποαπασχόλησιν καὶ παρασιτισμόν.

Ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιπέδου ἀπασχολήσεως τῶν ἐνηλίκων (ἐν προκειμένῳ ἄνω τῶν 16 ἐτῶν) μελῶν τῶν ἀστικῶν οικογενειῶν παρατηρεῖται⁽¹⁴⁾ ὅτι ἐπὶ 193 ἐνηλίκων μελῶν τὰ 100 ἐργάζονται, ἤτοι ὅτι τὸ 50% εἶναι ἐργαζόμενοι.

δ) Μηνιαῖαι δαπάναι τῶν ἀστικῶν οικογενειῶν.

Ὁ συνολικὸς μέσος ὄρος τῶν ἀγορῶν τῶν νοικοκυριῶν ἀνέρχεται εἰς 861 δρχ. καθ' ἑβδομάδα ἢ 3.700 δρχ. κατὰ μῆνα. Εἰς τὸ σύνολον τοῦτο δέον νὰ προστεθῇ ποσὸν 137 δρχ. καθ' ἑβδομάδα ἢ 600 δρχ. κατὰ μῆνα, ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν ἀξίαν τῶν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τῶν ἄνευ πληρωμῆς κτηθέντων, ὁπότε ὁ μέσος ὄρος τῆς καταναλώσεως ἐκάστης ἀστικῆς οικογενείας (3,8 ἀτόμων) ἀνέρχεται εἰς δρχ. 4.300 περίπου κατὰ μῆνα. Ἡ ἀνάλυσις ὅμως τοῦ ὡς ἄνω μέσου ὄρου ἀποκαλύπτει τὰ ἐξῆς:

Ποσοστὸν ἀστικῶν οἰκογενειῶν
25%
50%
25%

Μηνιαῖαι δαπάναι εἰς δρχ. κατὰ οἰκογένειαν
κάτω τῶν 2.000
2.000-4.700
4.700 καὶ ἄνω

Ὅ ὡς ἄνω πίναξ εὐρίσκειται εἰς συμφωνίαν μὲ τὰ γνωστὰ δεδομένα περὶ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀπόρων καὶ τοῦ χαμηλοῦ ἕψους τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ πλήρης ἀντιστοιχία του μὲ τὰ εἰς τὴν τελευταίαν Στατιστικὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑλλάδος δημοσιευόμενα στοιχεῖα περὶ τοῦ δηλωθέντος οἰ-

κογενειακοῦ εἰσοδήματος κατὰ κλιμάκια⁽¹⁵⁾.

ὑπὸ ἄλλην διατύπωσιν οἱ ὡς ἄνω ἀριθμοὶ ἐμφανίζονται πλέον κτυπητὴν μίαν εὐρείας ἐκτάσεως κοινωνικὴν ἀνισότητα: τὸ σύνολον τῶν τελικῶν ἐρευνηθειῶν 2.568 οἰκογενειῶν περιλαμβάνει 9.800 ἄτομα περίπου. Καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐβδομαδιαίων δαπανῶν καὶ τῶν 2.568 οἰκογενειῶν ἀνέρ-

(13) Βλ. Ἀγνὴν Ρουσοπούλου, ἔνθ' ἄν.

(14) Βλ. Ἀθ. Χασακῆν, ἔνθ' ἄν.

(15) Ε.Σ.Υ.Ε., Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς κλπ., πίναξ XVIII: 6, σελ. 323.

χεται εις δρχ. 2.210.000 περίπου. Τὰ ποσὰ ταῦτα ἀναλυόμενα μᾶς δίδουν τὴν κάτωθι εἰκόνα:

Ποσοστὰ δαπάνης	Ποσοστὰ ἀτόμων
32%	19%
48%	46%
20%	35%

Δηλαδή εἰς τὸ 50% περίπου τοῦ ἀστικοῦ

πληθυσμοῦ ἀναλογεῖ τὸ 46% τῆς συνολικῆς καταναλώσεως εἰς τὸ 20% ποῦ ἀντιπροσωπεύει τὰ ἀνωτέρω εἰσοδηματικά στρώματα ἀναλογεῖ τὸ 35% τῆς καταναλώσεως καὶ εἰς τὸ 30% τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ ποῦ ἀντιπροσωπεύει τὰ κατώτερα εἰσοδηματικά στρώματα ἀναλογεῖ μόνον τὸ 20% τῆς συνολικῆς καταναλώσεως. Πλέον χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ ἀκόλουθοι ἀριθμοί:

	Ποσοστὰ ἀτόμων	Ἀριθμὸς ἀτόμων	Ποσοστὸν ἑβδομαδιαίας καταναλώσεως	Ἑβδομαδιαία καταναλώσις εἰς δρχ.
Ἀνώτατον εἰσοδηματικὸν στῶμα	10%	980	21%	464.100
Κατώτατον εἰσοδηματικὸν στῶμα	10%	980	4,88%	107.848

Δηλ. ἓνα 10% τοῦ πληθυσμοῦ καταναλίσκει τὸ ἓν πέμπτον τοῦ συνόλου τῶν ἀγαθῶν καὶ ἓνα ἄλλο 10% καταναλίσκει ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸ ἓνα εἰκοστόν! Καὶ αὐτὰ

ἀφοροῦν μόνον τὸν ἀστικὸν πληθυσμόν. Ἐὰν τὰ ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμόν ἢ εἰκὼν μας ἀσφαλῶς δὲν θὰ καλυτερεύσῃ τούναντίον μάλιστα.

ε) Ἀνάλυσις τῶν μηνιαίων δαπανῶν τῆς ἀστικῆς οἰκογενείας.

	Ποσοστὸν	Δρχ.
Σύνολον ἀγορῶν	100%	3.700
Διατροφή	41%	1.517
Κατοικία	12%	444
Ἐνδύσεις καὶ ὑπόδησις	13%	481
οτὰ καὶ καπνὸς	5%	185
Διαρκῆ ἀγαθὰ οἰκιακῆς χρήσεως	3%	111
Οἰκιακὰ εἶδη ἀμέσου καταναλώσεως καὶ οἰκιακαὶ ὑπηρεσίαι	3%	111
Ἱατρικὴ περίθαλψις	3%	111
Ἀτομικὸς εὐπρεπισμὸς	2%	74
Μόρφωσις καὶ ἐκπαιδεύσεις	2%	74
Βιβλία καὶ γραφικὴ ὕλη	1%	37
Ψυχαγωγία	3%	111
Μεταφοραὶ καὶ ἐπικοινωνίαι	5%	185
Ἄλλαι πληρωμαὶ	7%	259

Τὸ ποσοστὸν τῶν 41% διὰ τὴν διατροφήν εἶναι ὑψηλόν. Τὸ ἀντίστοιχον ποσοστὸν εἰς ἄλλας χώρας ἔχει ὡς ἑξῆς:

Καναδᾶς	28%
Δανία	34%
Νορβηγία	34%
Ἰσπανία	38%
Ἡ.Π.Α.	28%

Ίσραήλ	41%	Θεωρούμενον τὸ ποσοστὸν τοῦτο καθ' ὁμάδας εἰσοδήματος ἐπαληθεύει τὸν νόμον τοῦ Engel. Πράγματι ⁽¹⁶⁾ :
Ἰαπωνία	41%	
Ἰνδία	54%	

Ὅμας εἰσοδήματος

	1	2	3	4	5	6
Σύνολον ἑβδομαδιαίων ἀγορῶν τοῖς μετρητοῖς κατὰ οἰκογένειαν (3,8 ἀτόμων)	304	520	761	1.083	1.338	2.276
Ἀγοραὶ τροφίμων	156	248	341	436	500	695
Ποσοστὸν τροφίμων ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀγορῶν	51,3	47,7	44,8	40,3	37,4	30,5

Μέγα ἐνδιαφέρον, ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων, παρουσιάζει ἡ μελέτη τῆς ἀναλύσεως τοῦ πίνακος τῶν εἰδῶν διατροφῆς. Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῶμεν ἐνταῦθα περὶ σπότερον ἐπ' αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὴν κατοικίαν, ἡ πληροφορία εἶναι ὅτι τὸ 61% τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν ἰδιοκατοικοῦν, ἐνῶ τὸ 33% στεγάζονται ἐπ' ἐνοικίῳ. Ἡ μηνιαία δαπάνη κατοικίας, ἥτις συνίσταται εἰς ἐνοίκιον, τεκμαρτὸν ἢ καταβαλλόμενον, θέρμανσιν, φωτισμὸν καὶ ὕδρευσιν, ἀνέρχεται κατὰ μέσον ὄρον εἰς 444 δρχ. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶναι πολὺ μικρὸν καὶ ὑποκρύπτει τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν μικρῶν σπιτιῶν τοῦ ἐνὸς δωματίου-κουζίνας, τῶν ἐν πολλοῖς «αὐθιαιρέτων οἰκοδομῶν», πού ἔχουν γεμίσει τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς καὶ τὰ ὁποῖα στεροῦνται συνήθως καὶ τῶν στοιχειωδῶν προϋποθέσεων ὑγιεινῆς διαβιώσεως. Καὶ ὅμως αὐτὰ τὰ σπιτάκια ἀποτελοῦν σήμερον τὴν «λύσιν κατοικίας» δι' ἓνα σοβαρὸν ποσοστὸν τῶν ἀστικῶν οἰκογενειῶν. Τὸ θέμα μας δὲ φωτίζεται πλήρως ὅταν ἐνθυμηθῶμεν καὶ τὰς χιλιάδας τῶν προσφυγικῶν οἰκογενειῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τῆς μικρασιατικῆς καταστροφῆς ζοῦν ἀκόμη εἰς παρατήγματα.

Σημειώομεν τὸ ὑψηλὸν ποσοστὸν, τὸ ὁποῖον ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν καπνόν. Ἀσφαλῶς εἰς τὰς χαμηλοτέρου εἰσοδήματος οἰκογενείας, τὸ ποστὸν αὐτὸ θὰ εἶναι ἀκόμη ὑψηλότερον. Καὶ πάντως εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἀντιπροσωπεύει

δαπάνην ὄσσην καὶ ἡ «ιατρικὴ περίθαλψις» (3%) ὁμοῦ μετὰ τῆς «μορφώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως» (2%) ἢ ὄσσην ἡ «ψυχαγωγία» (3%) ὁμοῦ μετὰ τοῦ «ἀτομικοῦ εὐπρεπισμοῦ» (2%)⁽¹⁷⁾.

Ἐνδεικτικὰ τοῦ χαμηλοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου εἶναι τὰ ποσοστὰ τὰ ἀφορῶντα τὴν ψυχαγωγίαν, τὴν μόρφωσιν, τὰ βιβλία καὶ τὴν ἰατρικὴν περίθαλψιν. Διὰ τὴν ψυχαγωγίαν, περιλαμβάνουσιν ἔξοδα κινηματογράφου, θεάτρου, ἐκδρομῶν ἀφιερῶνται, εἰς μίαν οἰκογένειαν 4 ἀτόμων, δρχ. 111 μηνιαίως! Ἄλλ' αὐτὸς εἶναι μέσος ὄρος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μᾶς ἐπιτρέπει βασίμως νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι διὰ μέγα τμῆμα τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ ἡ σχετικὴ δαπάνη εἶναι μικροτέρα τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὡς ἄνω ποσοῦ.

Ἐνδειξιν περὶ τούτου ἀποτελεῖ τὸ κονδύλιον «μεταφοραῖς», τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἄνωτέραν εἰσοδηματικὴν τάξιν ἀντιπροσωπεύει ποσὸν 17πλάσιον τοῦ τῆς κατωτέρας τοιαύτης⁽¹⁸⁾.

Ὅμοίως δι' ἕκαστον τῶν κονδυλίων, «μόρφωσις», «βιβλία», «ιατρικὴ περίθαλψις», ἀντιστοιχεῖ (πάλιν κατὰ μέσον ὄρον καὶ

(16) Βλ. Ε.Σ.Υ.Ε. "Ἐκθεσις κλπ. σελ. 11 καὶ ἀνωτέρω σελ. 4.

(17) Βλ. Ε.Σ.Υ.Ε., Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1958, σελ. 344, ὅπου σαφῶς ἐμφαίνεται ἡ ἀπὸ τοῦ 1956 παρατηρούμενη ἀνοδικὴ τάσις εἰς τὴν κατ' ἄτομον κατανάλωσιν σιγαρέττων.

(18) Βλ. Ε.Σ.Υ.Ε., "Ἐκθεσις κλπ., σ. 12.

πάλιν δι' οικογένειαν 4 περίπου ατόμων) δαπάνη 74 δρχ. μηνιαίως.

Εἰς ἄλλας χώρας τὸ ποσοστὸν διὰ τὰ ἄνω κοινύλια εἶναι πολλαπλάσιον καὶ ἀντιστοιχεῖ εἰς πολλαπλάσιον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα καὶ, ἐπομένως, ἢ εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ἀντίστοιχος δαπάνη εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερα τῆς παρ' ἡμῖν παρατηρουμένης.

Ἄλλος σημαντικὸς δείκτης τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου εἶναι τὸ κοινύλιον «διαρκῆ ἀγαθὰ οἰκιακῆς χρήσεως» δηλ. ἐπιπλα, σκευὴ κλπ. κομφορ. Τὸ ποσοστὸν τῶν 3% (111 δρχ. μηνιαίως) εἶναι χαμηλόν, ἔστω καὶ ἂν ἀντιπροσωπεύη μηνιαίας δόσεις δι' ἐπιπλώσει κτηθέντα τοιαύτης φύσεως ἀγαθὰ. Καὶ τοῦτο παρὰ τὸ ὅτι εἰς τὸ σύνολον ἢ

«κατανάλωσις» τοιαύτης φύσεως ἀγαθῶν (δηλ. ἢ κατανάλωσις ὑπηρεσιῶν ἐκ τοιαύτης φύσεως ἀγαθῶν) παρουσιάζει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη σταθερῶς ἀνοδικὴν τάσιν⁽¹⁹⁾. Συγκεκριμένως ἡ συνολικὴ σχετικὴ δαπάνη ἀνήρχετο τὸ 1951 (εἰς σταθερὰς τιμὰς 1954) εἰς 1.090 ἑκατομ. δρχ., ἦτοι ἀπετέλει τὸ 2.9% τῆς συνολικῆς ἰδιωτικῆς κατανάλωσως ἐνῶ τὸ 1957 ἀνήλθεν εἰς 2.230 ἑκατομ. δρχ. ἀποτελοῦσα τὸ 4.1% τῆς συνολικῆς ἰδιωτικῆς κατανάλωσως.

στ) Σχέσις εἰσοδήματος πρὸς δαπάνας.

Ἀπὸ τὸν πίνακα 3 τῆς συνοπτικῆς ἐκθέσεως προκύπτει ἡ ἐξῆς ἀντιστοιχία μεταξὺ ἐβδομαδιαίου εἰσοδήματος καὶ ἐβδομαδιαίων δαπανῶν κατὰ οικογένειαν:

Κατὰ οικογένειαν ἐβδομαδιαῖον εἰσόδημα εἰς δραχμάς	μέχρι 249	250-499	450-799	800-1099	1100-1599	1600 καὶ ἄνω
Κατὰ οικογένειαν ἐβδομαδιαία δαπάναι εἰς δραχμάς	304,2	519,5	761,3	1082,6	1337,9	2275,8
Ἄριθμὸς οικογενειῶν κατὰ τάξιν εἰσοδήματος (σύνολον 2568)	348	615	797	372	231	205

Ἐὰν τώρα ὑποθέσωμεν⁽²⁰⁾ ὅτι τὸ κατώτατον ὄριον εἰσοδήματος τῆς πρώτης τάξεως εἰσοδημάτων εἶναι δρχ. 30 (!) καὶ ὅτι τὸ ἀνώτατον τῆς τελευταίας τάξεως ἀνέρχεται εἰς δρχ. 3.400, (ὅποια πράγμα-

τι διαφορά!) τότε οἱ μέσοι τῶν εἰσοδηματικῶν τάξεων γίνονται ἀντιστοίχως 140, 350, 625, 950, 1350 καὶ 2.500 δρχ. ἐβδομαδιαίως καὶ ὁ ὡς ἄνω πίναξ λαμβάνει τὴν κάτωθι μορφήν:

Ἐβδομαδιαῖον εἰσόδημα κατὰ οικογένειαν εἰς δρχ.	140	350	625	950	1350	2500
Ἐβδομαδιαία δαπάνη κατὰ οικογένειαν εἰς δρχ.	304,2	519,9	761,3	1082,6	1337,9	2275,8
Ἄριθμὸς οικογενειῶν κατὰ τάξιν εἰσοδῶτος (σύνολον 2568)	348	615	797	372	231	205

Καὶ ἐν βλέμμα εἰς τὸν πίνακα τοῦτον δεικνύει ὅτι αἱ τέσσαρες πρώται εἰσοδηματι-

καὶ τάξεις δαπανοῦν ποσὰ μεγαλύτερα τοῦ

(19) Βλ. ἐκτενῶς Χ. Μαρκοπούλου «Ἰδιωτικὴ κατανάλωσις ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν 7ετίαν

1951-1957», εἰς Οἶκον. Ταχυδρόμον τῆς 9-7-59 (ἀριθ. φ. 273).

(20) Βλ. Ἄθ. Χασακῆν, ἐνθ' ἄν.

εισοδήματός των και δὴ ἀντιστοίχως κατὰ 117%, 48%, 22% καὶ 14%. Ἦτοι παρουσιάζεται ὅτι τὰ 83% τῶν ἀστικῶν οικογενειῶν δαπανοῦν 25% περίπου περισσότερα τοῦ δηλωθέντος εισοδήματός των.

Τὸ πρᾶγμα εἶναι ἐξόχως σοβαρὸν καὶ χρειάζεται κάποιαν ἐπίσημον ἐξήγησιν. Ἡ δὴ παρέχεται ἡ ἐρμηνεία⁽²¹⁾ ὅτι τὸ φαινόμενον τοῦτο ὀφείλεται εἰς ὑποεκτίμησιν τῶν εισοδημάτων καὶ ὅτι δέον γενικῶς ν' ἀποκλεισθῇ ἡ ἐκδοχὴ τῆς ἀρνητικῆς ἀποταμιεύσεως ὡς παρακεκινδυνευμένη, δεδομένης τῆς αὐξήσεως τῶν καταθέσεων. Τὴν πραγματοποιήσιν ἀρνητικῆς ἀποταμιεύσεως ἡ ἐν λόγῳ γνώμη δέχεται μόνον διὰ τὴν κατωτάτην εισοδηματικὴν τάξιν, ὑπὸ μορφὴν καταναλώσεως μελλοντικῶν εισοδήματος καὶ ποσῶν προεχομένων ἐκ πιστώσεων τοῦ λιανικοῦ ἐμπορίου. Ἰσως, ὅμως, τὰ

πράγματα νὰ μὴν εἶναι τόσο ἀπλᾶ καὶ οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ νὰ ἔχουν κάτι περισσότερον νὰ μᾶς εἴπουν. Χρειάζεται βαθύτερα διερεύνησις, τὴν ὁποίαν καὶ ἀναμένομεν νὰ ἴδωμεν πραγματοποιουμένην εἰς τὴν ἀναλυτικὴν ἔκθεσιν τῆς ΕΣΤΕ, τῆς ὁποίας ἡ ἐκδοσις προαναγγέλλθη.

ζ) Σχέσεις μεγέθους οἰκογενείας πρὸς δαπάνας:

Τὸ γενικὸν συμπέρασμα σχετικῶς εἶναι ὅτι ἡ κατὰ κεφαλὴν δαπάνη ἐλαττοῦται ταχέως μετὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ μεγέθους τοῦ νοικοκυριοῦ καὶ ὅτι ἡ ὀριακὴ δαπάνη, ἡ ὀφειλομένη εἰς τὴν κατὰ ἓν πρόσωπον αὐξήσιν τοῦ μεγέθους τῆς οἰκογενείας, ἐπίσης ἐλαττοῦται ἀλλὰ μὲ πολὺ ταχύτερον ρυθμὸν. Ἀναλυτικώτερον τὸ ὡς ἄνω συμπέρασμα ἐμφανίζεται εἰς τὸν κάτωθι πίνακα:

Μ. Ο. διὰ
τὸ σύνολον

Ἀριθμὸς μελῶν οἰκογενείας	1	2	3	4	5	6 καὶ ἄνω	3,8
Συνολικαὶ δαπάναι κατὰ οἰκογένειαν	408,6	630,1	788,8	958,4	1039,7	1041,7	860,9
Ὅριακαὶ δαπάναι δι' ἕκαστον νέον μέλος	408,6	221,5	158,7	169,6	81,3	2,0	
Δαπάναι κατὰ κε- φαλὴν	408,6	315,0	262,9	239,6	207,9	155,5	224,2

***

Εἶναι πλῆθος τὰ ἄλλα θέματα, διὰ τὰ ὁποῖα παρέχουν νύξεις τὰ δημοσιευθέντα στοιχεῖα. Προχείρως ἀναφέρομεν τὰς παρατηρουμένας εἰς τὰ διάφορα δεδομένα μεταβολάς, κατὰ πόλεις καὶ γεωγραφικὸν διαμέρισμα.

Καὶ ἀσφαλῶς θὰ εἶναι πολὺ πλουσιωτέρα ἡ συγκομιδὴ ὅταν ὀλοκληρωθῇ ἡ δημοσιεύσις τοῦ συγκεντρωθέντος ὕλικου καὶ γίνουιν νέοι συνδυασμοὶ τῶν στοιχείων καὶ ἀνακατατάξεις. Ἡ δὴ ὅμως τὸ παρὸν σημεῖωμα ἔχει πολὺ ἐπεκταθῆ, καὶ θὰ σταματήσωμεν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό. Ἡ δὴ ἔχομεν ἐνώπιόν μας μίαν εἰκόνα, ἀμυδρὰν ἔ-

σως, ἀλλὰ πάντως μίαν εἰκόνα τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς ἀστικῆς οἰκογενείας. Καὶ ἔχομεν κάθε λόγον νὰ μὴν εἴμεθα ἱκανοποιημένοι. Ἡ οἰκογένεια ἔχει ὡς ὑψιστον προορισμὸν νὰ εἶναι πυρὴν ἐμπράκτου ἀσκήσεως τῆς ἀγάπης καί, διὰ μέσου αὐτῆς τῆς ἀσκήσεως, νὰ γίνεαι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐργαστήριον ἀγωγῆς. Ἐὰν ἡ οἰκογένεια δὲν κατορθώνη νὰ ἐπιτελῇ ἀξίως τὴν ὑψίστην αὐτὴν ἀποστολήν, τότε, ὄχι μόνον ἡ ἰδικὴ τῆς διάλυσις πρέπει νὰ θεωρῆται βεβαία, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὅλου πολιτισμοῦ ἡ κατάρρευσις καθίσταται ἀναπόφευκτος. Οὐδεὶς, φυσικὰ, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηρίξῃ σοβαρῶς ὅτι ὁ οἰκονομικὸς παράγων ἀποτελεῖ τὴν πρώτην προϋπόθεσιν διὰ τὴν ὁμαλήν

(21) Βλ. Ἀθ. Χασακῆν, ἔνθ' ἄν.

λειτουργίαν τῆς οικογενείας. Ἄλλ' οὐδείς ἐπίσης ἔμπορεῖ νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι τὰ οικονομικὰ ἀποτελοῦν μίαν σοβαρὰν προϋπόθεσιν, ἢ ὁποία, ὅταν δὲν ὑπάρχη, δυσκόλως εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἀνατρέψῃ ἢ νὰ μὴ μειώσῃ ἔστω, τὴν ἀπόδοσιν τῶν ἄλλων προϋποθέσεων. Καὶ αὕτη εἶναι μία βασικὴ σκέψις, τὴν ὁποίαν πρέπει πάντοτε νὰ ἔχωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅταν ἐρχώμεθα νὰ μελετήσωμεν τὰ προβλήματα τῆς οικογενείας⁽²²⁾.

Εἶναι συγκινητικὸν τὸ νὰ ἀναλογίζεσθαι κανεὶς πόσον αἱ ἀψυχοὶ σειραὶ τῶν ἀριθμῶν ἀποκοτοῦν γλῶσσαν καὶ ἀρχίζουσιν νὰ διηγοῦνται ἓνα σωρὸ μυστικά, κάθε φορὰν ποῦ θὰ θελήσῃ κανεὶς νὰ ἰδῆ, μέσα ἀπὸ τοὺς ἀριθμούς, τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι κινοῦνται κάτω ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἀθροίσματα καὶ τὰς σχέσεις. Εἶναι οἱ ἄνθρωποι, οἱ ὁποῖοι βιοπαλαίουν διὰ τὸν ἄρτον τὸν ἐπιούσιον καὶ δι' ὀλίγην ἄνεσιν καὶ χαρὰν καὶ εἶναι

(22) A. N. Tsirintanes, ἐνθ' ἄν.

οἱ οικογενειάρχαι, οἱ ὁποῖοι γονατίζουν κάτω ἀπὸ τὰ βάρη καὶ τὰς ὑποχρεώσεις. Ἄν σκύψωμεν μὲ στοργὴν ἐπάνω εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀριθμοὺς θὰ ἔμπορέσῃ τὸ αὐτὶ μας, ἴσως χωρὶς πολλὴν δυσκολίαν, νὰ συλλάβῃ τὸ ἀγωνιώδες χτυποκάρδι τοῦ πολλοῦ αὐτοῦ πλήθους «τῶν ἐλαχίστων»—οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀδελφοὶ μας—διὰ τοὺς ὁποίους τὸ πολυσύνθετον πρόβλημα τῆς ζωῆς ἔχει ἀπίστευτα καὶ δραματικὰ ἀπλοποιηθῆ εἰς ἓνα πελώριον πρόβλημα ἄρτου καὶ μόνον, καὶ εἰς τὸ ὅποιον πρόβλημα ἄρτου καὶ μόνον, καὶ πάντησις δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἀπλῶς «ὑπάγετε, θερμαίνεσθε καὶ χορτάζεσθε». Διότι αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπάντησις. Καὶ πάντως δὲν εἶναι τιμία, ἀλλ' ἐπὶ τέλους, οὔτε καὶ ἔξυπνη ἀπάντησις⁽²³⁾...

Φ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

(23) A. N. Tsirintanes, ἐνθ' ἄν.

Η ΚΕΡΑΣΙΑ

Ἦσυχα-ἦσυχα πέφτει τὸ χιόνι.
Στὸν κάμπο πέφτει χιόνι.
Σὰν ἓνα κάτασπρο, κρῦο σεντόνι
ὄλο ἀπλώνεται κι' ὄλα ἐδῶ τὰ σαβανώνει.

Χθὲς καὶ προχθὲς ἦτον λιακάδες πλάνες...
'Ὡς κι' ἡ κριθὴ ἀκόμη ἐκάρπισε
χθὲς καὶ προχθὲς ἐδῶ.
Κι' ὥρα τὴν ὥρα ἔλεα
πὼς θ' ἀκουστοῦν οἱ ἀπριλιάτικες
καμπάνες.

Καρδιά μου,
ἔτσι ἔλεα·
μά, τώρα ἐδῶ...

Μόνη
ὀλομόναχη,
στὸ κάμπο μέσ' τὸ χιόνι,

μόνη
ὀλομόνη
μιά κερασιά ποῦ ξεθαρρεύτηκε,
στὴν πρόωρη μέσα χαρὰ τῆς
βίαστης ὄνειρα νὰ λουλουδίση.

Λοιπὸν ἐδῶ τώρα κρυώνει.
πολὺ κρυώνει·
ἔτσι καθὼς σκορπᾶν στὴν κρύα ἐρημιὰ τὰ
ὄνειρά τῆς.

Ἦσυχα-ἦσυχα πέφτει τὸ χιόνι.
Στὸν κάμπο πέφτει χιόνι.
Σὰν ἄσπρο-κάτασπρο, κρῦο σεντόνι
ὄλο ἀπλώνεται κι' ὄλα ἐδῶ, μέσ' τῆ σιγῇ,
τὰ σαβανώνει.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΜΠΟΛΕΤΣΗΣ

ΛΕΣΧΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ

Τὸ ζήτημα τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητος, γνωστῆς στὶς Ἀγγλοσαξωνικὲς χῶρες ὡς «juvenile delinquency» προεκάλεσε καὶ προκαλεῖ τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀνησυχία τόσο στὴ χώρα μας ὅσο καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες χῶρες στὴν Εὐρώπη καὶ τὴν Ἀμερική. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ στὴ χώρα μας καὶ τὰ μέτρα πού ἔχουν ληφθῆ ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ διαβάσῃ στὰ δύο ἄρθρα τῆς δίδος Ε. Πολιτάκου πού δημοσιεύθηκαν στὶς «Ἀκτίνες» (Τόμ. 1957, σελ. 443 καὶ τόμ. 1958 σελ. 14).

Δὲν πρόκειται βέβαια ἐδῶ νὰ ἐξετασθῆ τὸ θέμα τῆς ἀντιμετώπισεως τῆς παιδικῆς ἐγκληματικότητος, θέμα πολὺπλοκο, πού χρειάζεται προσεκτικὴ μελέτη. Νομίζομε ὅμως ὅτι θὰ ἐνδιαφέρῃ τὸν ἀναγνώστη μας καὶ ἰδιαίτερος ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ θέμα νὰ μάθουν τί γίνεται ἐξ ἐπόψεως μιᾶς τέτοιας ἀντιμετώπισεως σ' ἄλλες χῶρες, καὶ συγκεκριμένως στὴν Ἀγγλία.

Ξεκινώντας ἀπὸ τὴ διαπίστωση ὅτι τὰ παιδιὰ καὶ οἱ νέοι τείνουν νὰ ὁργανώνονται σὲ ὁμάδες μέσα στὶς ὁποῖες ζητοῦν ν' ἀνταποκριθοῦν στὴ φυσικὴ τάσι πρὸς ὁμαδικὴ συμβίωσι καὶ συνεργασία, διάφοροι ἐκπαιδευτικοὶ καὶ εἰδικοί ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν ἐπιστήμονες ἴδρυσαν εἰδικὰς «λέσχες» γιὰ ἀγόρια ἰδίως τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας (Boys Clubs). Τὸ σύστημα αὐτό, ὅπως περιγράφεται στὸ περιοδικὸ «The Christian Graduate» τῆς Inter-Varsity Fellowship τοῦ Λονδίνου, τείνει νὰ λάβῃ σημαντικὴ ἔκτασι στὴν Ἀγγλία. Στὸ σχετικὸ ἄρθρο τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ ὁ κ. T. Dudley Smith ἀναφέρει ὅτι ἓνας εἰδικὸς ἐρευνητῆς ἐπὶ τῶν θεμάτων τῶν νέων, ὁ κ. Lloyd Turner ἐξηγεῖ, γιὰ τὰ παιδιὰ σήμερα ὁργανώνονται σὲ «συμμορίες», οἱ ὁποῖες πολλὰς φορὰς γίνονται ἀντικοινωνικές: «Ἡ συμμορία εἶναι ἡ φυσικὴ ἀντίδρασις τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὴν κοινωνία, γιὰτί ὅταν ἡ κοινωνία ἀποτυγχάνῃ στὸ ν' ἀντε-

πεξέλθῃ στὶς ἀνάγκες τῶν μελῶν τῆς, καὶ τὰ ἐξοστρακίζῃ θεληματικῶς, τὰ μέλη αὐτὰ συσπειρώνονται μεταξὺ τῶν καὶ ζητοῦν μέσα στὴν ὁμαδικὴ συνεργασία νὰ βροῦν ἀπάντησι στὸ ζήτημα ἐλλείψεως ἀσφαλείας καὶ ἀπογοητεύσεως ἀπὸ τὴν ζωὴν τῶν. Ἡ «ὁμαδοποίησις» εἶναι φαινόμενο τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας καὶ ἀντιπροσωπεύει τὴς προσπάθειες τῶν παιδιῶν νὰ δημιουργήσουν δική τῶν κοινωνία, ἐπειδὴ δὲν εἶναι ἱκανοποιημένα σ' αὐτήν, ὅπου ἐγεννήθησαν. Ὅταν ἡ ὁμάς ἀνακαλύψῃ, ὅτι ἔχει ἐχθρούς, τότε μετατρέπεται σὲ «συμμορία», ἡ ὁποία μὲ τὴ δύναμι πού τῆς δίνει ἡ ἀντίδρασις γίνεται ἓνας ἐχθρὸς τῆς κοινωνίας».

Ἀλλὰ τί εἶναι οἱ «λέσχες τῶν νέων»; Δὲν εἶναι ἀναμορφωτικὰ ἰδρύματα γιὰ νὰ κτυπήσουν τὴν παιδικὴ ἐγκληματικότητα. Εἶναι εὐκαιρίες ὁμαδικῆς ἐπαφῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως γιὰ τοὺς νέους. Οἱ λέσχες τῶν νέων (καὶ ἀντιστοίχως τῶν νεανίδων Girls' Clubs) δίνουν στὰ παιδιὰ κυρίως τῆς ἐργατικῆς τάξεως μιὰ εὐκαιρία μορφώσεως καὶ ψυχαγωγίας. Μιὰ εὐκαιρία πού δὲ θὰ ἐπιτρέψῃ στὸ παιδί νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ χρόνον πού τοῦ περισσεύει στὴν τεμπελιά καὶ τὴς κακὰς συναναστροφὰς καὶ θὰ δώσῃ τὴν ὀρθὴ κατεύθυνσι στὴν ἐπιθυμία του νὰ ζῆσῃ σάν μέλος μιᾶς κοινωνίας. Θὰ τοῦ δώσῃ κάτι καλύτερο, κάτι ἀνώτερον ἀπὸ τὴ συνειθισμένη παρέα, πού μπορεῖ νὰ ἐξελιχθῆ σὲ μιὰ ἀντικοινωνικὴ συμμορία. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ αὐτὰ ἡ λέσχη, πρέπει νὰ ἔχῃ τὰ μέσα νὰ ἐλκύσῃ τὰ παιδιὰ, καὶ κυρίως τὰ κατὰλληλα ἡγετικά στελέχη.

Ἀλλὰ ἐκεῖνον πού περισσότερο πρέπει νὰ προσεχθῆ εἶναι νὰ κερδηθῆ ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ παιδιοῦ στὸ σκοπὸ τῆς λέσχης. Κι' αὐτό, γιὰτί πολλὰς φορὰς οἱ ὑπεύθυνοι δὲν ἐξετάζουν τί θὰ ἤθελε τὸ παιδί ἀπὸ αὐτοὺς ἀλλὰ τί ζητοῦν αὐτοὶ νὰ ἐπιβάλλουν στὸ παιδί. Αὐτὸ τὸ σημεῖο γίνεται

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΦΩΣ(*)

Μπορεί, βέβαια, ή ψυχρότης να παρουσιάζη κάποτε κάποιο πλεονέκτημα ως προς την διαμόρφωσι τῆς σκέψεως, ὄχι ὁμως καὶ στὶς ὑψηλότερες σφαῖρες τῆς, καὶ ἀκόμα λιγώτερο στὴν περιοχὴ τῆς φαντασίας. Μιὰ ψύχραιμη, ὁμως, διάθεση ἀποτελεῖ πάντα μειονέκτημα, θὰ ἔλεγα, μάλιστα, ἐλάττωμα. Μιὰ ψυχρὴ ψυχρὴ καί, ἀκόμα χειρότερα, μιὰ ψύχραιμη ψυχρὴ, συνιστοῦν καθ' ἑαυτὲς μιὰν ἀντίφρασι. Ἐξ ἄλλου ὁμως, «τὰ φῶτα ποὺ ὑπάρχουν μέσ' στὴν θερμότητα» δὲν φανερόντωνται ἀπ' τὴν πρώτη στιγμῇ. Γι' αὐτὸν λοιπὸν τὸν λόγο, μᾶς δηλώνει ὁ Joubert: «Γιὰ νὰ φτάσῃ κανεὶς στὶς περιοχὰς τοῦ φωτός, θὰ πρέπει νὰ περάσῃ ἀνάμεσα ἀπὸ σύννεφα. Ὑπάρχουν μερικοὶ ποὺ σταματοῦν ἐκεῖ, ἄλλοι ὁμως, τὰ περνοῦν καὶ προχωροῦν πέρα ἀπ' αὐτά». Αὐτὰ τὰ σύννεφα εἶναι οἱ «συγχευμένους ἰδέες» τοῦ Proust, ποὺ «φράνουν στὴν ἀνάπαυσι μέσα στοῦ φῶς, μετὰ ἀπὸ ἓνα ἀργὸ καὶ δύσκολο ξεκαθάρισμα». Ὁ Joubert χρησιμοποιεῖ, κατὰ σύμπτωσι, τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἔκφρασι ὅταν λέη ὅτι: «Σοφία εἶναι ἡ ἀνάπαυσι μέσα στοῦ φῶς». Αὐτὴ ἡ ἀνάπαυσι μέσα στοῦ φῶς δὲν εἶναι ἀπλῶς, γιὰ τὸν Joubert, τὸ σημάδι ὅτι ἡ σκέψις ἔχει πραγματικὰ «γεννηθῆ», ὅτι ἀξίζει ἀληθινὰ ἔτσι ποὺ δείχνεται στεφανομένη με ὁμορφιά· εἶναι ἡ ἴδια ἡ σοφία, καθὼς αὐτὸς τὴν ἐννοεῖ, μιὰ σοφία γεμάτη ἀπὸ χαρὰ.

Ἐγνωρίσαμε ἤδη, ἀπ' τὴν πρώτην ὁμιλίαν μας, τὴ χαρὰ ποὺ συνοδεύει ἀναπόσπαστα κάθε δημιουργία σὰν σίγουρο σημάδι αὐθεντικότητος καὶ ἀξίας, καθὼς κ' αὐτὴν ποὺ ὀνομάζει ὁ Coleridge «δυνατὴ

μουσικὴ τῆς ψυχῆς». Τὴν ξέρει καλὰ ὁ Joubert, σὰν ἀποφαίνεται ὅτι: «δίχως παραφορά, ἢ μᾶλλον, δίχως τὴν μαγείαν τοῦ πνεύματος, δημιουργία δὲν ὑπάρχει». Πρόκειται, ἐδῶ, γιὰ μιὰ χαρὰ γεμάτη γλυκύτητα, ποὺ, καθὼς ἀντανακλάται ἐπάνω σ' αὐτὴν ἡ σκέψις μας, μεγαλώνει ἀκόμα πλεονεχόν. Χάρις στὸν Joubert, βλέπομε τὸ θέμα μας νὰ πλουτίζεται σὲ βαθμὸν ἐξαιρετικὸ· γιὰτὶ εἶναι ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ξέρονται «νὰ περνοῦν πέρα ἀπ' τὰ σύννεφα». Δὲν μένει λοιπὸν παρὰ νὰ τὸν ἀκολουθήσωμε στὴν βαθμιαία ἀνάβασί του. Μᾶς λέει λοιπὸν, συνεχίζοντας, ὅτι «τὰ πνεύματα ποὺ ἀγαποῦν τὸ φῶς, ὅταν τοὺς ἔρχεται μιὰ ἰδέα, τὴν παρατηροῦν γιὰ ὥρα πολλή, περιμένοντας ὥσπου νὰ βγάλῃ φῶς». (Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς κάνει καὶ ὁ ἴδιος). Καὶ προσθέτει: «Δὲν εἶναι ἡ φράσι μου, εἶναι ἡ ἰδέα μου, ποὺ στιλβῶν. Σταματοῦν, ὥσπου νὰ σχηματισθῆ ἡ σταγόνα τοῦ φωτός ποὺ μοῦ χρειάζεται καὶ νὰ πέσῃ ἀπ' τὴν ἄκρη τῆς πέννας μου».

Τὸ «στιλβῶμα» αὐτὸ «τῆς ἰδέας» δὲν εἶναι ἓνας ὀρισμένος τρόπος ἐνεργείας, οὔτε, ἀκόμα περισσότερο, ἓνα εἶδος τέχνης, μετὰ τὴν συνηθισμένη ἔννοια τῆς λέξεως· ἡ ἀναμονὴ αὐτὴ, ἡ ὑπομονετικὴ μελέτη καὶ γόνιμη παθητικότης, δὲν εἶναι παρὰ ἓνας ἰδιαίτερος τρόπος «θεωρήσεως» ποὺ προσιδιάζει σὲ λίγους, σὲ ἐλαχίστους συγγραφεῖς. Στὴν φιλολογία, ἡ θεώρησις αὐτὴ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπαραίτητη προϋπόθεσι γιὰ τὴν ἀπόκτησι τοῦ φωτός, κ' αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ὁ Joubert παραμένει ὁ τελειότερος διδάσκαλος τοῦ φωτός, ποὺ εἶναι σ' αὐτὸν μιὰ κατάστασις μόνιμη καὶ χαρακτηριστικὴ.

Ὁ Buffon λέει κάπου ὅτι «ἡ μεγαλοφυΐα εἶναι μακρὰ ὑπομονή». Κι' ἂν ἀκόμα δὲν εἶναι ἀποκλειστικὰ αὐτὸ καὶ μόνον, εἶ-

(*) Τὸ ἄρθρον αὐτὸ ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς ἐμφανίσεως τοῦ κριτικοῦ ἔργου τοῦ Charles Du Bos ἐπάνω στὰ θέματα τῆς φιλολογίας.

ναί ὅμως ἀλήθεια ὅτι σέ ὅ,τι ἀφορᾷ τίς σχέσεις της μέ τὸ φῶς, ἡ φράση αὐτὴ ἀποκτᾷ ἓνα κῦρος ἀναντίρρητο. Ὁ Joubert εἶναι ἓνας «θεωρητικός» στὸν τρόπο πού χρησιμοποιεῖ τίς λέξεις. Ὁ ἴδιος μᾶς λέει ὅτι «ἡ ψυχὴ τοῦ διαμαντιοῦ εἶναι τὸ φῶς» καὶ οἱ λέξεις πού ὁ ἴδιος διαλέγει κάνουν ἓνα ἀληθινὸ περιδέραιο ἀπὸ διαμάντια: ἡ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς εἶναι καὶ μιὰ σταγόνα ἀπὸ φῶς.

Ἄν, ὅμως, ἡ θεώρηση ἀποτελῆ γιὰ τὸ φῶς ἀναγκαία προϋπόθεσι, δὲν εἶναι, ἐξ ἄλλου, αὐτὴ ἡ ἴδια, τὸ φῶς. Ἡ σταγόνα αὐτὴ τοῦ φωτός πού πέφτει στὸ τέλος ἀπ' τὴν ἄκρη τῆς πέννας, ἔρχεται ἀπὸ μακριά, πολὺ περισσότερο ἀπ' τὴν ψυχὴ τῆς ὠδῆς τοῦ Wordsworth. Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἱερὴ πύλη τοῦ μυστηρίου, στὴν ὁποία μᾶς μπάζει ὁ Joubert μέ τὸ ἤρεμο θάρρος του.

«Ἐπάρχει ἓνα εἶδος μεγαλοφυΐας πού φαίνεται νὰ κρατᾷ ἀπὸ τὴ γῆ: εἶναι ἡ δύναμη. Κάποιο ἄλλο, πού κρατᾷ ἀπ' τὴ γῆ κ' ἀπ' τὸν οὐρανό: ἡ ἀνάτασις. Ἐνα ἄλλο, τέλος, πού ἔρχεται ἀπὸ τὸν Θεό, εἶναι τὸ φῶς τῆς σοφίας, τὸ φῶς τὸ πνευματικό. Κάθε φῶς, ἔρχεται Ἄνωθεν».

Κάθε φῶς ἔρχεται Ἄνωθεν... Τὴ φορὰ αὐτὴ, ἐπὶ τέλους, ἔχουμε, χάρις στὸν Joubert, τὴν ἀπάντησι στὸ ἐρώτημα πού μᾶς ἀπασχολοῦσε. Ὅλοι οἱ δρόμοι πού δοκιμάσαμε καὶ ἀκολουθήσαμε ὡς τώρα, μᾶς φέρνουν πρὸς τὴν πηγὴ τους τὴ μοναδική.

Δὲν ὑπάρχει, λοιπόν, γιὰ τὸ πνεῦμα ἄλλο φῶς ἀπ' αὐτὸ πού ἔρχεται Ἄνωθεν, ἀπ' τὸν Θεὸ τὸν ἴδιο. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀλήθεια βασικὴ καὶ θεμελιώδη, πού εἶναι, δυστυχῶς, ἀπὸ τίς πιὸ παραγνωρισμένες. Ἄν τὸ πνεῦμα ἀφεθῆ στίς δικές του καὶ μόνο δυνάμεις, εἶναι ἀδύνατο νὰ γεννήσῃ τὸ φῶς. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο, ἓνας Swift ἢ ἓνας Arnold δὲν κάνουν ἄλλο παρὰ νὰ κατονομάζουν καὶ νὰ ἐπαινοῦν τὸ φῶς, ἐνῶ τὸ μυστηριό του τοὺς διαφεύγει. Κι' αὐτό, γιατί εἶναι κάπως ἀνεπαρκεῖς στὴν πίστι καὶ δὲν κατορθώνουν ν' ἀνεβοῦν ὡς τὴν πηγὴ τοῦ φωτός. Στὸν Bergson, ἐξ ἄλλου, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ φῶς ἀποτελεῖ ἓνα δῶρο ἔμφυτο, συμβαίνει αὐτὸ πού παρατηρεῖται γενικὰ μέ ὅλους ἐκείνους πού ἀνή-

κουν στὴν ἴδια μ' αὐτὸν περίπτωσι: ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἔρχεται ἀναπόφεικτα ἢ στιγμὴ πού ἀρχίζουν νὰ περιστρέφονται σταθερὰ γύρω ἀπ' τὴν θρησκεία. Παρ' ὅλη τὴ δόξα του τὴν ἄσπιλη, ὁ ἥλιος «δὲν εἶναι» ὁ ἴδιος «τὸ φῶς» εἶναι. Ἀπλῶς, ἔργο Ἐκείνου πού εἶπε: «Γεννηθῆτω φῶς!», καὶ «Ἐγένετο φῶς». Ἄν μᾶς εἶναι, ἐξ ἄλλου, δυνατὸ νὰ ἰδοῦμε τὸν ἥλιο κ' ὅταν ἀκόμα δὲν τοῦ μοιάζουμε, ἀλλὰ εἴμαστε, ἀντίθετα, ὀλοτέλα «ἀνήλιαγοι», δὲν μπορεῖ νὰ συμβῆ τὸ ἴδιο μέ τὸ φῶς τὸ ἐσωτερικό, τὸ μόνο πού συνδέεται μέ τὴν φιλολογία. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου δὲν μπορεῖ νὰ γεννήσῃ αὐτὸ τὸ φῶς: τὸ μόνο πού μπορεῖ, εἶναι νὰ τὸ δεχθῆ.

Πρόκειται, ἐδῶ, γιὰ ἓνα μυστήριο θεῖο πού ξεπερνᾷ κατὰ πολὺ αὐτὸ πού εἴχαμε ὀνομάσει «μυστήριο τῆς ἀνθρώπινης δημοουρίας». Εἶναι ἓνα μυστήριο πού ἀφορᾷ τὰ ἴδια τὰ γνωρίσματα τῆς θεότητος: γιατί τὸ φῶς δὲν εἶναι παρὰ ἓνα γνώρισμα τῆς θείας ὑποστάσεως. Καὶ τότε μόνο ὁ ἄνθρωπος τὸ δέχεται, ὅταν, μέ τὴν θεώρησι, γίνῃ ἄξιος νὰ τὸ δεχθῆ. Γιὰ τὸν λόγον αὐτό, στὴ φιλολογία, ὅπως καὶ παντοῦ ἄλλου, συμβαίνει ἡ παρουσία του νὰ εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ σπάνιες.

Ὁ Joubert μᾶς δίνει ἐπίσης τὴν ἱεράρχησι μέ τὴν ὁποία γίνεται ἡ μετάδοσί του. «Τὸ φῶς ἀπ' τὸν Θεὸ μεταβαίνει στὰ οὐράνια σώματα, κ' ἀπ' τὰ οὐράνια σώματα ἔρχεται σὲ μᾶς.» Γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ φῶς μᾶς λέει: «Τὸ φῶς εἶναι ἡ σκιά τοῦ Θεοῦ» καὶ τοῦ φωτός ἡ σκιά, εἶναι ἡ λάμψη. Καὶ προσθετεῖ: «Τὸ φῶς εἶναι σὰν μιὰ ὑγρασία θεϊκή»...

Μοῦ ἔρχεται τώρα στὸ νοῦ ἓνας ὕμνος πού ταιριάζει θαυμάσια μέ τίς παρατηρήσεις αὐτές:

«Ἐλα σὲ μᾶς, Πνεῦμα Ἄγιο, καὶ στείλε ἀπ' τὸν Οὐρανὸ ἀπὸ τὸ φῶς Σου μιὰν ἀχτίδα... δροσιτικὴ γλυκύτητα... γαλήνη μέσ' στὴ φλόγα... Ἐλα, τὴ χέρσο πότισε...».

Φῶς καὶ δροσιά... Οἱ στάλες πού πέφτουν ἀπ' τὸ φῶς στὴν ἄκρη τῆς πέννας, ἔρχονται «Ἄνωθεν», σὰν ἀπάντησι στὴν θεώρησι ἑνὸς πνεύματος ἁγνοῦ τόσο ἁγνοῦ, πού ποτὲ δὲν δέχεται νὰ ἐνεργήσῃ

ἔξω ἀπ' τὴν ψυχὴ του. Στάλα μὲ στάλα, πέφτει ἢ δροσιά ἀπὸ Πάνω, σὰν σημάδι μιᾶς θεϊκῆς ἐκδηλώσεως. Τί ἄλλο εἶναι λοιπὸν τὸ φῶς, ἀπὸ «γλυκύτητα δροσιτικῆ», «ἀναψυχὴ μέσ' στὸν ἀγῶνα»;...

«Πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθ' ἐστὶ καταβαίνον ἐκ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων, παρ' ᾧ οὐκ ἔστι παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα»⁽¹⁾.

«Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»⁽²⁾...

Τὸ τραγικὸ εἶναι ὅτι, χάρις στὰ ἀτομικὰ σκοτάδια ποὺ ὑπάρχουν στὸν καθένα μας, ἢ παρουσία αὐτῆ, ἢ πιὸ ἀπεριόριστη καὶ πιὸ παγκόσμια ἀπ' ὅλες, μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀπ' ὅλες ἢ πιὸ σπάνια. Κι' αὐτό, γιὰ πολλὰς μορφὰς εὐγενικῆς, γιατί τοὺς λείπει, δυστυχῶς, τὸ δώρημα τῆς πίστεως!

«Πολὺ περισσότερα πράγματα θὰ μποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν μὲ τὴν προσευχὴν, ἀπ' ὅσα μπορεῖ ὁ κόσμος νὰ ὀνειρευτῆ», λέει πεθαίνοντας ὁ βασιλεὺς Ἄρθουρος τοῦ Tennyson.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΙΑ

Εἶναι χαρὰ παντοτείνῃ, τὸ ὁμορφο τὸ πρᾶμα. Ἀδξάνει πάντα ἢ χάρη του· ποτὲ δὲν θὰ περᾶσει μέσ' στὸ μηδὲν νὰ ποντιστῆ· μὰ πάντα θὰ φυλάξει κάποιον γαλήνιο ἄστρο γιὰ μᾶς καὶ κάποιον ὕπνο

γεμάτον ὄνειρα γλυκά,
καὶ κάποιον ἤρεμην γιὰ μᾶς, τῆς γειᾶς ἀναπνοή.

Γι' αὐτό, καὶ πάντα πλέκουμε, τὸ κάθε πρωτόγονό, κάποιον γιγλάνταν ἄνθρωπον ποὺ μὲ τὴ γῆ μᾶς δίνει

μ' ὅλη τὴν ἀποκαρδίωση καὶ τὴ φριχτὴ τὴν πείνα,

αὐτὴ ποὺ πάντα κιάθουμε ψυχρὰς εὐγενικῆς· μ' ὅλες τὶς μέρες τὶς μουντῆς καὶ τὶς ἀρρωστημένες

μὲ στρατὸς κατασκότεινες ποὺ στέκουν ἀπλωμένες

στὸ δρόμο μας μπροστά.

Γιατί θεὸς νᾶρθῃ μ' ὅλα αὐτὰ τῆς ὁμορφιάς μὴ ὄψη, τοῦ σκοταδιοῦ τὸ σάβανο γιὰ νὰ παραμερίσει ἀπὸ τὶς σκέψης τὴν ἀχλύ.

Ὁ ἥλιος πρῶτα θεὸς νᾶρθῃ, μαζὶ μὲ τὸ φεγγάρι· τὰ γερασμένα θεὸς νᾶρθοῦν, τὰ τραφερά τὰ δέντρα τὸν ἴσκιον τὸν καλόγνωμον ποὺ ἀπαλὰ ξεχύνουν γιὰ τ' ἄκακα τὰ πρόβατα.

Θᾶρθοῦν μετὰ οἱ νάρκισσοι, κι' ὁ πράσινος ὁ κόσμος, καὶ τὰ νερά τὰ κρύσταλλα ποὺ τὸ κορμὶ τοὺς ντύνουν

μὲ κάποιο ντύμα δροσερὸ μέσ' στὸν καιρὸ τῆς κάψας.

Καὶ θὰ φανῆ τὸ ξέφωτο μέσ' στὴν καρδιά τοῦ δάσους μ' ὅλο τὸν πλοῦτον τὸ λαμπρὸ τὴ λάμψη αὐτὴ ποὺ χύνουν

τὰ ρόδα τ' ἀφροπέταλα τὰ μοσκομουρωδάτα.

Καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς ξέχωρης τῆς μοίρας ποὺ πάντα ὠνευρεντήκαμε γιὰ τοὺς τρανοὺς νεκροὺς μας.

Κι' ὅλα τῆς γῆς τὰ ξακουστά κι' ὁμορφα παραθύρια, αὐτὰ ποὺ μᾶς ἰστόρησαν ἢ ἔχουμε διαβάσει· ποῦναι πιστοῦ ἀθάνατον ἀστερέντη πηγῆ, ἀπ' τ' οὐρανὸν τὴν κομπαστή.

Μονάχα, ποὺ δὲ κιάθουμε ἐτούτες τὶς οὐσίες, τὴν ὥρα τούτῃ ποὺ περνᾷ

καθὼς τὰ δέντρα τραγουδοῦν, ποὺ τὸ ναὸ ἀγκαλιάζουν,

καὶ τ' ἀγαποῦμε τραφερά σὰν τὸ ναὸ τὸν ἴδιον ὡς τὸ φεγγάρι, τὸν καημὸ ἢ ποίηση ποὺ δίνει, τὶς δόξες τὶς ἀτέλειωτες πιστὰ ποὺ συντροφεύουν

ὡσπου νὰ γίνουν στὰ στερνὰ τὸ φῶς ποὺ μᾶς στυλώνει.

Ἔτσι σφιχτὰ μᾶς δένεται μαζὶ τοὺς ἢ καρδιά μας, ποὺ θέλεις εἶναι ὁ οὐρανὸς λαμπρὸς ἀπάνωθ' ἡμας,

θέλεις τὰ σύννεφα βαρεῖα μὲ νύχτα τὸν σκεπάζουν,

θὰ πρέπει πάντα μὲ τὰ μᾶς νὰ βρίσκονται αἰῶνια εἶδ' ἄλλως τούτῃ ἢ ψυχὴ θὰ πρέπει νὰ πεθάνη!...⁽³⁾.

Αὐτὴ ἡ Εἰσαγωγή στὸν «Ἐνδυμίωνα», ποὺ διατηρεῖ πάντα ἀνέπαφῃ τὴ δροσιά καὶ τὴ χάρι τοῦ ξανανιώματος ἀπ' τὴν «Πηγὴ τῆς Νεότητος», μᾶς μπάζει μὲ τρόπον ἄμεσον, μ' ἓνα βῆμα ἀποφασιστικὸ στὸ μυστήριον τῆς Ὁμορφιάς. Τὴν ἔγραψε ὁ Keats τὸ 1817, σὲ ἡλικία εἰκοσιενὸς χρόνων, καὶ εἶναι οἱ πρῶτοι στίχοι ποὺ ἐκφράζουν τὴ σκέψιν του πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Στὰ δυὸ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, ἀπομακρύνθηκε ἄρκετὰ ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀντίληψιν.

(1) Ἰακ. α', 17.

(2) Ἰωάν. α', 9.

(3) Keats, Ἐνδυμίων, βιβλ. Ι.

Ἡ τελευταία σκέψη πού ἐκφράζει πάνω στό ζήτημα τῆς Ὁμορφιάς βρίσκεται στή δεύτερη, ἀναθεωρημένη ἐκδοσί τοῦ «Ἐπιπέριονος», πού εἶναι καί ἡ τελευταία ἀποψηφία τοῦ ἀπ' ὅσες πρόφτασε νά διατυπώσῃ στό σύντομο διάστημα τῆς ζωῆς του. Καί βέβαια, δέν μπορεῖ κανεῖς νά ξέρεθαι ποιά θά ἦταν ἡ τελευταία, ἀν δέν ἐφευγε τόσο πρόωρα ἀπ' τόν κόσμο. Κι' αὐτά ὅμως τὰ στοιχεῖα πού πρόλαβε νά μᾶς κληροδοτήσῃ ἀποτελοῦν ἕνα σπουδαῖο βοήθημα στήν πορεία πού ἀκολουθεῖ ἡ ἔρευνά μας. Ἡ Ὁμορφία εἶναι καθ' ἑαυτή ἕνα μυστήριον, πού τήν ὑπαρξί του ἀναγνωρίζουν κι' αὐτοὶ ἀκόμα πού δέν φαίνεται νά τοὺς συγκινήῃ ἡ ὑπαρξί τοῦ μυστηρίου αὐτοῦ.

Ὁ Santayana, στό ἔργο του «Ἡ ἔννοια τοῦ ὠραίου», ἐκφράζει τή γνώμη ὅτι «ἡ ὁμορφία δέν εἶναι παρὰ ἕνα ψυχικό συναίσθημα, μιὰ αἴσθησι χαρᾶς καί ἀσφαλείας, μιὰ ριγηλή συγκίνησι, ἕνα ὄνειρον, μιὰ ἀγνή εὐχαρίστησι. Ξεχύνεται ἐπάνω στό ἀντικείμενον, δίχως κανεῖς νά ξέρεθαι γιατί. Ἡ αἴσθησι αὐτὴ δικαιολογεῖται μόνη τῆς, καί ἀποτελεῖ ἡ ἴδια δικαιολογία γιά τὸ θέαμα πού ἐξωραΐζει. Ἡ ὁμορφία ὑπάρχει μὲ τὸν ἴδιον τρόπο πού ὑπάρχει ἕνα ὁμορφον ἀντικείμενον, ὅπως ὑπάρχει καί ὁ κόσμος στὸν ὁποῖο εὐρίσκεται τὸ ἀντικείμενον, κι' ἐμεῖς οἱ ἴδιοι πού παρατηροῦμε τὸν κόσμο καί τὸ ἀντικείμενον. Πρόκειται, ἀπλῶς, γιά μιὰν ἐμπειρία, καί τίποτα περισσότερον» σ' αὐτὸ ἐπάνω, δέν ἔχει κανεῖς τίποτα νά προσθέσῃ. Ἔτσι, γι' αὐτόν, δέν τίθεται καν τὸ ζήτημα.

Ὁ Santayana ἔκαμε στό πεδίο τῆς Ὁμορφιάς ἕνα βῆμα παραπάνω ἀπ' ὅ,τι ἔκαμαν στό πεδίο τοῦ φωτός καί τῆς πραότητος ὁ Swift καί ὁ Arnold. Ἔχει συνείδησι τοῦ μυστηρίου τῆς μ' ὅλο πού στό τέλος δηλώνει ὅτι «δέν ἔχει κανεῖς τίποτα νά προσθέσῃ», ὅταν τήν ὀνομάζῃ «ψυχικό συναίσθημα» δείχνει ὅτι ἔχει συναίσθησι τοῦ μυστηρίου πού προσπαθοῦμε νά ἐξιχνιάσωμε.

Τὸ ἔργο του φέρει τὸν τίτλον «Τὸ αἴσθημα τοῦ ὠραίου». Ἔχει, λοιπόν, κάθε δικαίωμα νά τονίσῃ πρὸ πάντων, ἢ καί ἐξ ὀλοκλήρου, τὸ αἴσθημα πού γεννᾷ ἡ Ὁμορφία. Ἡ Ὁμορφία ὅμως εἶναι κάτι πού ὑ-

πάρχει καθ' ἑαυτό, ἄσχετα μὲ τὸ γεγονός ὅτι μᾶς εἶναι αἰσθητὴ κι' ἂν ἀκόμα δέν τὴν ἐνοιώθαμε, θά ὑπῆρχε καί θά ἐξακολουθοῦσε νά ὑπάρχει, κι' ἂν ἀκόμα δέν ὑπῆρχε κανεῖς στὸν κόσμο γιά νά τὴν ἀντιληφθῇ.

Ἡ Ὁμορφία ἀπλῶς «ὑπάρχει» καί τὸ γεγονός ὅτι ὑπάρχει εἶναι μόνον τοῦ ἀρκετοῦ γιά νά ἀσταθῆσῃ κάθε ἀντίρρηση. Προκειμένου γιά τὶς ὁμορφίες τῆς φύσεως, «τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ δέντρα, τοὺς ναρκίσσους κλπ.», ἡ ὑπαρξί αὐτῆς τῆς ὁμορφιάς εἶναι μιὰ ἀλήθεια ὀλοφάνερη, ἐκτὸς ἂν προσχωρήσῃ κανεῖς στήν τάσι πού ἔχει ἡ μοντέρνα φιλοσοφία, πού ἐκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τὸν Schopenhauer μὲ τὸν ἀφορισμόν: «κόσμος εἶναι ἡ παρὰστασι πού ἔχω γι' αὐτόν». Τὸ ὅτι, ὅμως, ἡ ὁμορφία εἶναι κάτι μὲ δική του, ἀντικειμενική ὑπόστασι, εἶναι ἀκόμα πού φανερό ὅταν συναντᾶται σὲ κάποιο ἔργο ἀνθρώπινον. Ὅπως ὁ ἥλιος, τὸ φεγγάρι κλπ., ἕνα ὠραῖον ἀνθρώπινον ἔργο ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει κι' ὅταν ἀκόμα, γιά μιὰ στιγμὴ, «ἀπουσιάζωμε» ἀπ' τὴν ὁμορφία του, «ὅπως λέει ὁ Ἀμλετ. Ἀρκετοὶ ἀπὸ μᾶς θά ἔχουν ἀσφαλῶς δοκιμάσει τὸ περιέργου αἴσθημα πού νοιώθει κανεῖς ξαναβλέποντας γιά δεύτερη φορὰ ἕνα σπουδαῖον ἔργο τέχνης, ἀφοῦ μεσολαβήσῃ ἕνα ὀρισμένον χρονικὸ διάστημα. Ἔχει τότε μιὰ παράξενη καί ἐπιβλητικὴ, σχεδὸν θρησκευτικὴ βεβαιότητα ὅτι αὐτὸ τὸ ἔργο, στό διάστημα τῆς ἀπουσίας του, σὰν νά πλανιόταν πάνω ἀπ' αὐτήν, ἐλευθεροῦ ἀπὸ οποιαδήποτε ἀνθρώπινη παρουσία, δίχως ν' ἀκούγεται, νά βλέπεται ἢ νά διαβάζεται, δέν εἶχε πάψει ποτὲ νά μεταμορφώνεται σὲ κάτι τὸ ἀναλλοίωτον, σὲ μιὰ μεγαλόπρεπη ὀλοκλήρωσι τῆς ἐξελλέξεως του.

Εἶχα πρὸ ἐτῶν γράφει γιά τὴν μουσικὴ τοῦ Bach πὼς κι' ἂν ἀκόμα ὄλα ἐχάνονταν στὸν κόσμο, κι' ἂν ὅλος ὁ κόσμος καταποντιζόταν σ' ἕνα φοβερόν κατακλυσμό, ἔχει κανεῖς τὴν ἐντύπωσι πὼς θά ἐξακολουθοῦσε ἡ μουσικὴ αὐτὴ νά στέχει πάντα ἀπείραχτη στή θέσι τῆς, γιατί θά ἦταν κάτι τὸ ἀδιανόητον νά χαθῇ κι' αὐτὴ μαζὶ μὲ τὸν ἄλλον κόσμο. Ὅταν ἐξωμολογήθηκα στὸν André Gide αὐτό μου τὸ αἴσθημα, μοῦ εἶπε ὅτι καί ὁ ἴδιος ἐδοκίμαζε κάποιο

αἴσθημα ἀνάλογο, και πρόσθεσε: «Ἡ μουσική τοῦ Bach εἶναι ἀστρονομική». Πραγματικά ὁ Bach ἀντιπροσωπεύει ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἓνα τέλειο παράδειγμα τάξεως, τόσο μαθηματικῆς ὅσο και ἠθικῆς, πού εἶναι παντοῦ αἰσθητὴ και σύμφυτη μὲ τὸ ἔργο του. Στὴν περίπτωσί του, θὰ μπορούσε νὰ ἐφαρμοσθῆ κατὰ γράμμα ἡ φράση τοῦ Thomas Traherne: «Ἡ τάξη εἶναι τὸ κάλλος τῆς ὠραιότητος». Ὅμως κάθε ὁμορφο ἔργο πού παράγει ὁ ἄνθρωπος, εἶναι «ἀστρονομικό», μὲ τὴν ἔννοια πού ἐδώσαμε στὸν ὄρον αὐτὸ στὴν πρώτη μας ὁμιλία γιατί ἀνήκει «στὸν οὐρανὸ τῶν ἀπλανῶν» μὲς' στὸν ὁποῖο μπαίνει, τελειωμένο, γιὰ νὰ μὴν ξανακατέβῃ ποτὲ πιά ἀπ' αὐτόν. Γι' αὐτόν τὸν λόγο ἡ «θέσις» μας εἶναι ἡ ἀντίθετη ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴν τοῦ Santayana: τὸ θέμα τὸ δικό μας εἶναι ἡ ὁμορφιά, ὅχι «ἡ ἔννοια τοῦ ὠραίου» κι' ὅσο κι' ἂν μᾶς εἶναι ἐνδιαφέρον τὸ «αἴσθημα τῆς ψυχῆς», δὲν εἶναι ὅμως τὸ ἀποφασιστικὸ στοιχεῖο σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ θέμα μας· εἶναι «ἡ δευτερογενὴς μορφή τοῦ πετρώματος», ὅπως θᾶλεγε ἓνας γεωλόγος. Ἡ ὁμορφιά, ὁποιαδήποτε κι' ἂν εἶναι ἡ φύση της, εἶναι μιὰ πραγματικότης ἔξω ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη ψυχή. Τὸ αἴσθημα πού γεννᾷ στὴν ψυχή, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπάντηση τῆς ψυχῆς σ' αὐτὴν· κι' ὅταν μᾶς λέῃ ὁ Santayana ὅτι, «τὸ αἴσθημα αὐτὸ ξεχύνεται ἐπάνω στὸ ἀντικείμενο, δίχως κανεὶς νὰ ξέρῃ γιατί», παραλείπει νὰ μᾶς πῇ ὅτι τὸ ἀντικείμενο αὐτό, δίχως νὰ ξέρωμε γιατί, εἶχε προηγουμένως ξεχυθῆ, μ' ἓναν τρόπο μυστηριώδη, ἐπάνω στὴν

ψυχή μας· και ἡ ἄρδευση αὐτὴ τῆς ψυχῆς μας, εἶναι ἀπάντηση στὸ πότισμα πού ἐδέχτηκε, πρώτη αὐτὴ, ἀπὸ τὸ ἀντικείμενο.

Μ' ἄλλα λόγια, ἡ Ὅμορφιά ἦταν ἤδη «ἀντικειμενική», πρὶν ἀκόμα γίνῃ «ὑποκειμενική». Και ὁ βαθμὸς τῆς ὑποκειμενικότητος, ἡ θέρη, τὸ βάθος, ἡ οικειότης, πού παρεμβαίνουν στὴν ἀπάντησι τῆς ψυχῆς, εἶναι συνάρτηση τῆς ἀναλλοίωτης ὑποκειμενικότητος, τῆς κλήσεως δηλαδὴ πού ἐδέχτηκε ἡ ψυχή. «Τὸ ὁμορφο τὸ πρᾶγμα, εἶναι χαρὰ παντοτεινῆ», λέει ὁ Keats. Τὸ «πρᾶγμα» τὸ ὁμορφο... Ἄν διάλεξε ὁ Keats αὐτὴ τὴ λέξι, ἀρχίζοντας τὸ ποίημά του, εἶναι γιατί ποτὲ δὲν ξεχνᾷ πὼς ἡ ὁμορφιά εἶναι, πρὸ πάντων, κάτι τὸ ἀντικειμενικό. Ὁ Hoffmannstahl ἔχει ἓνα θαυμάσιο στίχο, φαινομενικὰ αἰνιγματικό, πού προσφέρει ὅμως μιὰν ἔννοια ἀνεξάντλητη:

Και τὰ τρία εἶναι ἓνας ἄνθρωπος, ἓνα πρᾶγμα, ἓνα ὄνειρο.

Ἐνας ὁ ἄνθρωπος πού δημιουργεῖ τὸ ἔργο. Και μόλις τὸ πρᾶγμα αὐτὸ βγῆ ἀπ' τὰ χέρια του, νὰ το ἐκεῖ, γιὰ πάντα, «μιὰ χαρὰ γιὰ πάντα». Κι' εμεῖς οἱ ἄλλοι, τὸ βλέπομε, τὸ ἀκούομε, τὸ διαβάζομε· κι' ἀλαφρωμένο, ἐκεῖνο, ἐλεύθερο ἀπ' τὴν παρουσία τῆ δικῆ μας, μ' ὄλο πού εἶναι, ἀπ' τὴ φύσι του, τὸ ἀντίθετο τοῦ ὄνειρου, ξεχνεῖ ἐντός μας ἓναν κόσμον ὀλόκληρο ἀπὸ ὄνειρα... (*).

ΑΡΧ. ΠΟΛΕΜΗΣ

(*) Σημ. Εἰς τὸ βιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ Charles Du Bos, τευχ. Ὀκτωβρίου, σελ. 305, στήλ. 1, στ. 14, ἀντί: «καταγωγῆ», ἀνάγν. «ἐθνικότητος».

OMNIBUS

Παραμονή πρωτοχρονιάς. Περιμένουμε, στην 'Ακαδημία, τα μεσημεριάτικα λεωφορεία. Ομπνibus-άμάξια για όλους-βάφτισαν με κάποια περιφρόνησι τα λαϊκά μέσα μεταφοράς. Μέσα σ' αυτά όμως αισθάνεσαι πιο κοντά στους άλλους, ζής τις αδυναμίες, τα προτερήματα και τα βάσανα του διπλανού σου. Μικρογραφία της μεγάλης πορείας της ζωής ή κάθε διαδρομής.

Πεινασμένοι, κουρασμένοι, δύσθυμοι από τις υπερβάσεις του εορταστικού προϋπολογισμού, υποφέρουμε τώρα και την δοκιμασία της «ούρας». Κληρονομιά της Κατοχής, που κατήντησε μόνιμη μορφή κοινωνικής αδικίας. Ένα άζομη βάσανο στους ανθρώπους από τους ανθρώπους.

Ήλθε κάποτε το λεωφορείο. Στριμωχτήκαμε μέσα. Ξεκίνησε ή κωτός. Γεμάτη όντα δίποδα, άπτερα και έξουθενωμένα. Σιωπηλή ειρωνία στην γενική άεφιά, ένα-δυό γορτινά μπαλόνια (κάποιο έσπασε με κρότο στον συνωστισμό) ένα κλαδί από έλατο, πακέτα με γλυκά. Παραγγελίες από το σπίτι για τον ταλαίπωρο ταξειδιώτη.

★

Κλυδωνιζόμουννα όρθιος, περιμένοντας το τέλος της διαδρομής, όπως ό κατάδικος την λήξι της ποινής του. Από την νάρκη της κακουχίας, με έβγαλαν ξαφνικά οι φωνές όργισμένου επιβάτη. Παραπλανημένος από νέα άλλαγή άφετηριών, είχε κάνει λάθος στο όχημα της γραμμής. Τά έβαλε με τον εισπράκτορα. Άδικα, γιατί εκείνος είχε ξελαρυγγιασθή να προειδοποιή.

Περιμένα, φυσικά, ν' άκούσω την άντεπίθεσι και τον κανγά. Άλλά ό εισπράκτωρ, έπωφελήθηκε από ένα περιστατικό σταμάτημα, χτύπησε το κουδούνι και φώναξε χωρίς σχόλια, στον οδηγό:

-Κώστα, άνοιξε την πόρτα, να κατεβάσωμε τον κύριο που έκανε λάθος...

Ό οδηγός έγούλλισε, άτεγκτος:

-Δέν έχει στάσι εδώ, θα μάς γράψη ή Τροχαία. Τί του φταίμε έμεις... σάν δέν άκουσε πού φωνάζαμε...

Ό εισπράκτωρ, χωρίς να ξέρη τη θεωρία του «έπεικούς δικαίου» επέμενε στην έφαρμογή του.

-Βρε άδελφέ, λάθος έκανε! Τώθελε ό άνθρωπος να ξεροσταλιάση πάλι στην ουρά; Άντε να τον διευκολώνωμε, να πάη στο σπίτιά του. Άναλαμβάνω έγώ τον άστυφύλακα. Άνθρωπος είναι κι' αυτός θα καταλάβη!...

Άνοιξε ή πόρτα. Ό άγριεμένος επιβάτης έσύρθηκε με κόπο έπάνω μας, απαγκιστρώθηκε, κατέβηκε. Άφωπλισμένος από την στάσι του εισπράκτορος, Λίγοι άνθρωποι άντέχουν στην επίθεσι της καλωσύνης. Και το έπεισόδιον έθεωρήθη λήξαν.

Στην πρώτη στάσι, εισβάλλει νέο κύμα άγανακτισμένων από την άναμονή.

-Ένα βηματάκι, παρακαλώ στο διάδρομο! Έκτευεί τώρα ό εισπράκτωρ καταποντισμένος μέσα στο πλήθος.

Μερικοί έκαναν το «βηματάκι». Άλλοι έμειναν άκίνητοι ός «στήλαι άλατος». Έγωιστές ή άποβλαζωμένοι από την ταλαιπωρία. Ξεκίνησε το λεωφορείο. Στη μέση του διαδρόμου, παχύς κύριος με μιά παραφουσκωμένη χάρτινη τσάντα στο χέρι, άρνείται ρητιώς να προχωρήση. Άπειλείται πάλι κανγάς. Το χιούμορ του εισπράκτορος όμως ένιχησε τον σκληρότραχηλο:

-Σάς παρακαλώ κύριε, σάς το ζητώ, έτσι για το δικό μου χατήρι, για μπουναμά, προχωρήστε να κλείση ή πόρτα. Να μη σκοτωθώην σε τούτο τον χρόνο κι' άλλοι άνθρωποι...

Γελάσαμε. Και ή χάρτινη τσάντα υπεχώρησε. Τί να κάνει;

★

Πρόσεξα τον εισπράκτορα αυτόν: Κοινό, βασανισμένο πρόσωπο βιοπαλαιστού. Μαντισμένα από το πάρε-δώσε τά κέρματα, δάκτυλα. Σταθερό βλέμμα, μιά σίγουρη φωνή. Ό άνθρωπος αυτός μάς κυβέρνησε στα είκοσι λεπτά τούτης της διαδρομής. Την ταπεινή καθημερινή δουλειά του την είχε άνεβάσει σε κοινωνική άποστολή. Γεμάτη άνθρωπιά, καλωσύνη, βοήθεια στους διπλανούς του.

Μιά ηλικιωμένη κυρία δυσκολεύεται να κατεβή. Την βοήθησε. Θυμάται, να ειδοποιήση κάποιον άκαταόπιστο για την στάσι πού, τον ένδιαφέρει. Χαρίζει αυτός τις δυό δεκάρες, λύνοντας έτσι το μεγάλο πρόβλημα για τά ρέστα άπαιτητικής κυρίας. Δίνει διακριτικά τη δική του θέσι σε έναν άνάτηρο, άντι να διασαλίση την άναπηρία του, ζητώντας θέσι γι' αυτόν... 'Η μητέρα ενός πιτσιρίκου (από κερτημένη ταχύτητα άπαγορεύσεων ή από κούρασι) άρνείται στον γιού της τη χαρά να κάτση κοντά στον οδηγό «να βλέπη». Ό εισπράκτωρ βολεύει τον μικρό, άναπληρώνει την ίσχυή μητρική κατανόηση:

-Ξέρετε, κυρία μου πώς κάναμε κι' έμεις στην ηλικία του, να δούμε μηχανή...

Ἐφθάσαμε στὸ τέρας. Τὸ αὐτοκίνητο εἶναι σχεδὸν ἄδειο. Ὁ εἰσπράκτωρ κάθησε νὰ κουβεντιάσῃ μὲ ἕναν συνάδελφό του ποὺ σχόλασε. Μιλοῦσε γιὰ τὴν νυκτερινὴ βάρδεια του, πρωτοχρονιάτικα, γιὰ τὶς οἰκογενειακὲς του ἐννοίες, τὰ βάσανα, τὴ φτώχεια του.

Ἦταν κι' αὐτὸς ἕνας συνειθισμένος ἄνθρωπος, μὲ τὰ προβλήματα καὶ τὶς στενοχώριες του. Ἐνας ἡμερομίσθιος τῶν σαράντα-πενήντα δραχμῶν τὴν ἡμέρα.

Ἄλλὰ, μαζῆ, κι' ὁ ταπεινὸς ἀπόστολος—μὲ τὸ παράδειγμά του—τῆς καλωσύνης καὶ τῆς ἀνθρωπιάς.

★

Σκυφτοί, μέσα στὸ κρῦο. Μὲ ἕνα μπαλόνι στὸ χέρι, ἕνα πακέτο γλυκά, ἕνα κλαδάκι ἀπὸ ἔλατο, ἄς γυρίσωμε, τώρα τὸν νέο χρόνον στὰ σπίτια μας, στὰ καθήκοντά μας...

...Μαθηταί, σ' αὐτὸν τὸν εἰσπράκτορα. Γιὰ νὰ προσέξωμε τὸν ἄλλο ἄνθρωπο! Στὴν σκέψιμάς, στὸ ἔργο μας. Ὅλοι μας! Ἐπαγγελματίες, ἐπιστήμονες, φιλόσοφοι, πολιτικοί, θεολόγοι...

Στὴν ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τοῦ ἀπλοῦ συνθήματος θὰ βροῦμε ἐμεῖς τὸν ἑαυτὸ μας. Καὶ ὁ πολιτισμὸς μας τὸ Πνεῦμα.

ΟΥΤΙ Σ

ΑΠΟ ΤΟ «ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΙΑΤΙΚΟ ΜΗΝΥΜΑ»
ΠΟΥ ΕΔΗΜΟΣΙΕΥΘΗ ΕΙΣ ΤΑΣ «ΑΚΤΙΝΑΣ» (Ἰανουάριος 1945)

Τὸ ἄστρο τῆς Βηθλεὲμ μᾶς δείχνει τὸ δρόμο τοῦ λυτρωμοῦ. Ἐκεῖ, στὴ φάτνη, ἐκεῖ, στὸ Χριστό! Μακρὰ ἀπὸ Αὐτὸν δὲν θὰ βροῦμε παρὰ ἀρρώστια, ναυάγιο, συμφορὲς ποὺ ἢ μιὰ θὰ διαδέχεται τὴν ἄλλη. Ἀκόμη καὶ εἰρήνη νὰ δοῦμε καὶ πλοῦτη καὶ ὕλική ἀνεσι πάντα κάποιο σαράκι θὰ βρίσκεται γιὰ νὰ κατατρώγῃ τὴν ὑπαρξίμας. Μὲ τὸ Χριστὸ θὰ ἔχουμε τὴν παρηγορίαν, τὴν χαρὰν, τὴν δημιουργικὴν δύναμιν, ὅσα καὶ ἂν εἶναι τὰ βάσανα ποὺ σωρεῖ γύρω τῆς ἡ ἀνθρωπότης. Γιατί τὰ βάσανα αὐτὰ εἶναι συνέπεια τῆς μακρύνσεως ἀπὸ τὸ Χριστό. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνσις ἦταν χαρακτηριστικὸ τῆς περὶ φημης μοντέρνας κοινωνίας μας.

Σκληρὲς μέρες! Ἀλλὰ ἀκριβῶς σὲ τέτοιες μέρες ἀκούεται περισσότερο τοῦ ἀγγέλου ἢ φωνή: «Ἴδου εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην. Ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν Σωτήρ». Ὅτι γυρίζομε στὸ Χριστό, ὅτι καὶ τούτῃ ἡ δοκιμασία ἔχει στὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ τὸ νόημά της. Καὶ ἂν πονέσουμε, καὶ ἂν πεινάσουμε, καὶ ἂν ἀκόμα ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος ἀπὸ μᾶς βρῆ τὴν θάνατον (τῆς αἰωνίας ζωῆς προσκλητήριον) καὶ αὐτὸ θὰ τὸ δεχθοῦμε, γιὰτί, πάνω ἀπὸ αὐτὰ βλέπουμε τὴν σωτηρίαν ποὺ φέρνει ὁ Κύριος μέσα ἀπὸ αὐτὰ τὰ γεγονότα, τὴν μεγάλην δημιουργίαν ποὺ ἀπεργάζεται αὐτὸ τὸ πένθος, τὸ ζωογόνον φῶς ποὺ προβάλλει ἀκριβῶς ἀνάμεσα στὸ σκοτάδι ποὺ ἔφερε στὴν κοινωνίαν μας γενεῶν ὀλοκλήρων, ἀρνήσις καὶ ἀποστασία. Γι' αὐτὸ παρ' ὅλα τὰ σημερινὰ γεγονότα ἐορτάζομε μὲ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐφέτος τὰ Χριστούγεννα. Καὶ ἂν σταθοῦμε πιστοί, ἂν παραδώσουμε τὴν ψυχὴν μας νὰ τὴν κυβερνήσῃ ὁ Χριστός, ἂν τῆς σωτηρίας αὐτῆς τὸ θεῖον μῆνυμα τὸ φέρωμε στὸ διπλανὸν μας, τότε τὰ ἐφετεινὰ Χριστούγεννα θὰ εἶναι ὄχι μόνον χαρούμενα καὶ εὐτυχισμένα. Θὰ εἶναι τὰ πιὸ εὐτυχισμένα Χριστούγεννα ποὺ ἐξήσαμε ἕως τώρα. Καὶ ἡ πρωτοχρονιά μας γεμάτη μὲ τὶς καλύτερες ἐλπίδες.

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ ΤΟ 25ον

Τὸ νέον ἔτος τῆς παρουσίας στήλης ἀς ἀρχίσῃ μὲ τὴν ὑπόμνησιν ἐκείνην πού εἴχαμε θέσει ὡς σύνθημα διὰ τὸ περασμένον ἔτος. Εἴχαμε κάμει ἔκκλησιν διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγελίου: «ἐφ' ὅσον οὐκ ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, οὐδὲ ἐμοὶ ἐποιήσατε». Εἴχαμε τονίσει (βλ. καὶ «Ἀπόψεις» Ὁκτωβρίου 1958) ὅτι ἡ Χριστιανωσύνη δὲν ἔχει προσέξει τὴν σπουδαιότητα τῆς εὐαγγελικῆς αὐτῆς διδασκαλίας. Καὶ ἴσως, ἢ μᾶλλον ἀναμφιβόλως, πλεῖστον μέρος τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ Εὐαγγελίου εἰς τὴν σύγχρονον κοινωνίαν χάνεται, ἀκριβῶς διότι, δυστυχῶς, ἐκείνοι πού ἐκπροσωποῦν τὸ Εὐαγγέλιον εἶτε ἀπὸ ἀρμοδιότητος εἶτε ἀπὸ πίστεως ἔχουν, μὲ ὀλιγοστάς ἐξαιρέσεις, ἐντελῶς λησμονήσει τὸ κεφάλαιον αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι θαμμένον ἀπὸ τὰς «μωρὰς ζητήσεις καὶ γενεαλογίας καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικὰς».

Μᾶς προκαλεῖ ἰδιαίτερον ἱκανοποιῆσιν τὸ γεγονός ὅτι τὸ σύνθημα, τὸ ὁποῖον ἐξεπέμφθη τότε ἀπὸ τῆς στήλης τῶν «Ἀπόψεων» ἔτυχεν ὄλως ἰδιαίτερας προσοχῆς ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικόν μας κοινόν. Γνωρίζομεν ὅτι συζητήθη καὶ ὅτι ἐλήφθησαν καλὰ ἀποφάσεις σχετικῶς μὲ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, ἴηλ. τὴν εὐποιῖαν. Γνωρίζομεν ἀκόμη ὅτι κατὰ μέγα μέρος αἱ ἀποφάσεις αὐταὶ δὲν ἔμειναν μόνον ἀποφάσεις. Αὐτὸ μᾶς ἐνθαρρύνει νὰ ἐπανέλθωμεν ἄλλην μίαν φορὰν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ καὶ νὰ παρακαλέσωμεν νὰ προσέξωμεν τὴν ἔμπρακτον ἐκδήλωσιν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον μας.

Οἰαδήποτε ἄλλη πνευματικὴ προσπάθεια, στήριγμά της ἔχει τὴν ἔμπρακτον

ἀγάπην καὶ ἐὰν ὁ Χριστιανισμὸς δὲν ἀπέδωκεν ὅ,τι ἔπρεπε νὰ ἀποδώσῃ, τοῦτο ὀφείλεται, ἄς τὸ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἐφέτος, κυρίως εἰς τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἡ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης δὲν ἔτυχε προσοχῆς, ἴσως διότι ἔχει περιεχόμενον τόσον ἀπλοῦν, τόσον αὐτονόητον, τόσον φιλάνθρωπον, τόσον λογικόν, ὥστε ἴσως αὐτὴ ἡ εὐχέρεια μὲ τὴν ὁποῖαν προσφέρεται ἢ περὶ ἀγάπης διδασκαλία νὰ μᾶς ἔκαμε, χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ τὸ ἀντιλαμβανώμεθα, νὰ τὴν ὑποτιμῶμεν κάπως τὴν διδασκαλίαν αὐτήν. Εἶναι γνωστὴ ἡ ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐκτιμᾷ ἐκεῖνα κυρίως πού εἶναι δύσκολα, δυσνόητα καὶ προσφέρουν ἔδαφος εἰς ἀμφιβολίας καὶ ἀντιλογίας.

Πρέπει, λοιπόν, νὰ λυτρωθῶμεν ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἀδυναμίας. Ἐὰν τὸ σύνθημα τῆς ἀγάπης ἐκάλυπτε τὴν Ἑλλάδα ἐφέτος τὸ 1960, τότε ὅ,τι ὀθήποτε καὶ ἂν λέγουν οἱ ἀρνηταί, οἰαδήποτε κατὰ τῆς πίστεως ἐπίθεσις καὶ ἂν ἐγίνετο, θὰ ἠσθανόμεθα μέσα μας ὅτι «καὶ ὅμως κινεῖται» ἢ πίστις. Πῶς τὸ θέλετε, μία διδασκαλία, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ εἰς τοιαύτην καρποφορίαν, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ψεύτικη, ὅ,τιδήποτε καὶ ἂν λέγῃ ἢ ὀλιγοπιστία ἢ ἄπιστία.

Ἡ ΕΥΓΕΝΕΣΤΕΡΑ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό, εἶναι καὶ κάτι ἄλλο ἐπίσης σπουδαῖον. Ἡ ἀγάπη θεμελιῶν ἐνότητα. Ἡ ἐνότης μας ἢ ἔθνικὴ θὰ σφυρηλατηθῇ ἀπὸ τὴν μεταξύ μας ἀγάπην.

Δὲν θέλομεν βεβαίως νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ μόνη ἐκδήλωσις ἀγάπης εἶναι ἡ εὐποιῖα. Κάθε ἄλλο! Ὑπάρχουν πολλοί, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν ἀνάγκην τῆς εὐποιίας μας, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει κανεὶς πού νὰ μὴν ἔχη ἀνάγκην τῆς ἀγάπης μας! Τῆς ἀγάπης, ὅπως ὁ Παῦλος, πλέ-

ον, τὴν περιγράφει εἰς τὸ δέκατον τρίτον κεφάλαιον τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης ἐπιστολῆς. Τῆς ἀγάπης, ἡ ὁποία «μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ... οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν... οὐδέποτε ἐκπίπτει». Ἄλλὰ ἐδῶ θὰ ἐπιμεινῶμεν εἰς τὴν ἀγάπην ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς εὐποιίας. Καὶ θὰ ἀπευθύνωμεν τώρα μίαν ἔκκλησιν πρὸς τόν... ἐγωῖσμόν μας, ὑπὸ τὴν εὐγενεστέραν ἔννοιαν τοῦ ὄρου. Ἡ ἱκανοποίησις τοῦ ἐγωῖσμοῦ μας ὑπάρχει εἰς τὴν ἀγάπην ποῦ θὰ δείχνωμεν πρὸς τοὺς ἄλλους. Διηγούνται πολλά διὰ κρατουμένους εἰς τὰ νασιστικά στρατόπεδα συγκεντρώσεως, οἱ ὅποιοι δὲν ὑπέφερον ψυχικῶς, διότι ἠσχολοῦντο μὲ τὴν βοήθειαν πρὸς τοὺς συκρατούμενους των καὶ μὲ τὸ ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὰ βάσανα τῶν ἄλλων ἐξεχνοῦσαν τὰ ἴδικά των βάσανα. Ἀντὶ λοιπὸν «φυγῆς» καὶ φαρμάκων λήθης ἡ ἀγάπη εἶναι τονωτικὸν διὰ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὰ βάσανα τῆς ζωῆς.

Καὶ ἀκόμη ἡ ἀγάπη, πάρα-πάνω ἀπὸ ὅλα τὰ λόγια τοῦ κόσμου, μᾶς ἀνεθάζει καὶ μᾶς δημιουργεῖ μίαν εὐχαρίστησιν, τὴν ὁποίαν τίποτε ἄλλο δὲν ἠμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν προσφέρῃ. Ἐὰν δὲν τὸ πιστεύετε, θέσατέ το ὡς κανόνα τῆς ζωῆς σας. Κάθε Κυριακὴν, φέρ' εἰπεῖν, νὰ κάνετε ἐπισκέψεις εἰς τὰ νοσοκομεῖα. Ἡ ἔστω κάνετε μίαν μόνον ἐπίσκεψιν, δὲν ἐννοοῦμεν ὅμως ἐπίσκεψιν ἐτικέττας, ἀλλ' ἐπίσκεψιν ἀγάπης εἰς ἕνα νοσοκομεῖον καὶ θὰ ἴδητε μόνος σας τὸ ἀποτέλεσμα ἐπάνω εἰς τὸν ἑαυτὸν σας καὶ τὴν υγείαν σας ἀκόμη.

Ἐπειδὴ, λοιπὸν, πρέπει ἡ παρούσα στήλη νὰ ἀπευθύνῃ εὐχάς, θὰ εὐχηθῶμεν μὲ ὄλην μας τὴν καρδιά τὸ σύνθημα αὐτὸ τῆς εὐποιίας νὰ πάρῃ μὲ τὸ νέον ἔτος νέαν δύναμιν μέσα μας, νὰ σταθεροποιηθῇ καὶ νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν πραγματοποίησιν. Ἡ πραγματοποίησις του θὰ φέρῃ, κατ' ἀναπόφευκτον ἀλληλουχίαν, καὶ πολλῶν ἄλλων εὐχῶν μας τὴν ἐκπλήρωσιν.

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΥΠΑΡΧΕΙ

Μᾶς ἔχουν πλημμυρίσει ἐπιστολαὶ οἰκογενειῶν πολυτέκνων, οἱ ὅποιοι ζητοῦν βοήθειαν. Πῶς ὅμως νὰ κηρύξωμεν βοήθειαν εἰς τὰς πολυτέκνους οἰκογενείας, ὅταν θὰ ἔχωμεν καὶ πάλιν ἐκείνους, οἱ ὅποιοι κάνουν ὅτι τάχα δὲν γνωρίζουν ἀνάγνωσιν καὶ ὅπου ἡμεῖς θὰ ζητοῦμεν ἀγάπην πρὸς τὴν πολυτέκνον οἰκογένειαν, αὐτοὶ θὰ διαβάξουν ὅτι εἴμεθα ἐναντίον τῆς τεκνογονίας;

Ἄλλὰ δὲν εἴμεθα ἐναντίον τῆς τεκνογονίας! Εἴμεθα ἐναντίον τῆς φιλαργυρίας. Καὶ ἐναντίον τῆς ἐγωπαθείας. Καὶ ἐναντίον τοῦ φαρισαϊσμοῦ καὶ ἐναντίον τῆς ἀπανθρωπίας, ἡ ὁποία ἐπιμένει νὰ θέλῃ νὰ ἀγνοῇ τὸ τί προβλήματα ἀντιμετωπίζει σήμερον ἡ πολυτέκνος οἰκογένεια—ὄχι μόνον οἰκονομικὰ προβλήματα—τί ἐξαιρετικὰς δυσχερείας ἀκόμη καὶ ἡ εὐπορος πολυτέκνος οἰκογένεια, κατὰ ἀσυγκρίτως δέ, βεβαίως, μείζονα λόγον ἢ ἄπορος. Πόσα χρόνια εἶναι ἄρα γε, ἀπὸ τότε ὅπου ἡ στήλη αὐτὴ ἐπαναλαμβάνει τὸ ἴδιον κανονάρχισμα: σκεφθῆτε τὴν πολυτέκνον οἰκογένειαν, σκεφθῆτε τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους μεταδίδομεν τὴν ἐντολήν αὐτήν, σκεφθῆτε καὶ τὰ βάρη καὶ τὰ φορτία, τὰ ὁποῖα ἀναλαμβάνουν καὶ βοηθήσατέ τους. Βάλετε καὶ τὸ χέρι εἰς τὸ πορτοφόλι σας! Μὴ φοβεῖσθε! Δὲν θὰ πεθάνετε τῆς πείνας, ἐὰν βοηθήσετε. Κατηγοροῦμεν ὡς ὀλιγοπίστους ἐκείνους τοὺς οἰκογενειάρχας, ποῦ φοβοῦνται τὰ βάρη ἀπὸ τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παιδιῶν των. Ἐκείνοι, ὅμως, οἱ ὅποιοι φοβοῦνται νὰ βοηθήσουν εἰς τὴν ἄρσιν τῶν βαρῶν αὐτῶν, αὐτοὶ, λοιπὸν, τί εἶναι; Ὑποδείγματα πίστεως, μήπως;

Πάντως, παρ' ὅλον ὅτι ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀγνοοῦντες ἀνάγνωσιν καὶ παρ' ὅλον ὅτι, ἐδῶ ποῦ τὰ λέμε, καὶ οἱ πολυτέκνοι δὲν βοηθοῦν, ἀλλὰ προτιμοῦν—συνηθέστατον πλέον τὸ φαινόμενον—νὰ βάζουν ἄλλους νὰ μάχωνται ἀντ' αὐτῶν ἐνῶ αὐτοὶ ἀπευθύνονται πρὸς τὴν μόνην κατεύθυνσιν, ὅπου δὲν χρειάζεται νὰ ἀπευθυνθοῦν, πρὸς ἡμᾶς δηλαδή, ἡμεῖς

θὰ ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ θὰ τονίσωμεν ὅτι πρέπει τέλος πάντων νὰ γίνῃ κάτι διὰ τὴν σοβαρὰν ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ, διότι τὸ ζήτημα ὑπάρχει καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς στρουθοκαμήλου πάντως δὲν ἀποτελεῖ λύσιν.

ΔΙΑΤΙ ΑΡΑΓΕ;

Ἡ ἀδιαφορία ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος προκαλεῖ τόσον μᾶλλον τὴν ἀγανάκτησιν, ὅσον συνδυάζεται μετὰ τὴν πλήρη ἀπάθειαν εἰς τὸ θέμα τοῦ αὐτομάτου διαζυγίου. Ἐδῶ πού τοὺς ἐπικαλεῖσθε τὴν προσοχήν, διότι πάει νὰ διαλυθῇ ὁ γάμος καὶ τοὺς λέτε, τέλος πάντων, βοηθήσατε καὶ σεῖς εἰς τὸ θέμα αὐτό, ἐδῶ αἰφνηδίως καὶ ἡ αὐστηρότης καὶ ἡ συντηρητικότης καὶ τὰ πάτρια, ὅλ' αὐτὰ λησμονοῦνται καὶ σιγῇ ἰχθύος ἐπικρατεῖ ἐκεῖ ὅπου βροντώδης ἐπεβάλλετο νὰ ἀκουσθῇ ἡ φωνὴ τῆς διαμαρτυρίας. Εἶναι, λοιπόν, ὀρθόδοξον νὰ ὑποσκάπτωμεν τὸν γάμον διευκολύνοντες τὸ διαζύγιον, τὸ ὁποῖον θὰ ζητῇ ὁ πταίστης ὡς ἀμοιβὴν τοῦ πταίσματός του ἐναντίον τοῦ ἀθώου; Εἶναι χριστιανικὸν νὰ ἐνθαρρύνωμεν πάλιν τὴν ἐπαναφορὰν εἰς τὸ «ρεπούδιον»; Καὶ τί θὰ μείνῃ τότε ἀπὸ τὸ μυστήριον τοῦ γάμου; Καὶ ὅμως τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν συγκινοῦν ὅσον θὰ ἔπρεπε.

Ρ ΟΣΤΑ ΣΤΗ ΖΩΗ

Τὸ νέον βιβλίον τῆς δεσποινίδος Σταματίας Μαστρογιαννοπούλου «Τὸ κορίτσι μπροστὰ στὴ ζωὴ», ἐκδόσεις τῆς Ἀδελφότητος «Εὐσέβεια», εἶναι μία συνέχεια εἰς τὸ ἄλλο, πού εἶχαν παρουσιά-

σει καὶ αἱ «Ἀκτίνες», «Ἡ γυναίκα στὸ βασίλειό της». Καὶ ἐμφανίζει τὰ ἴδια προσόντα, πού ἐκόσμου καὶ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο, ὅπως καὶ ἄλλες παρόμοιες ἐκδόσεις.

«Τὸ κορίτσι μπροστὰ στὴ ζωὴ» ἀναφέρεται εἰδικῶς εἰς τὰ προβλήματα πού παρουσιάζει ἡ νέα κόρη, εἰς τὴν ὁποῖαν ὑπενθυμίζει ὅτι, «δὲν εἶσαι πιά ἡ μικρὴ παιδοῦλα, πού νοιαζόσουν μόνο γιὰ τὰ παιγνίδια». Καὶ δίδει εἰς τὴν νεάνίδα μίαν γραμμὴν, πού ἀποτελεῖ βοήθειαν εἰς τὴν πάλιν τῆς ζωῆς. Τὸ βιβλίον βοηθεῖ διὰ τὴν προσγείωσιν εἰς τὸ πεδίου τῆς πάλης αὐτῆς καὶ σκοπός του εἶναι ἀκριβῶς νὰ ἐξασφαλίσῃ καλὴν προσγείωσιν. Καὶ αὐτὸ γίνεται κατὰ τρόπον ἴσιον, εἰλικρινῆ, μετὰ ντομπροσύνην, ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφρασις.

Ἐξ ἄλλου τὸ τόσον ἐνδιαφέρον αὐτὸ βιβλίον ἐμφανίζει ποικιλίαν ὕλης, θὰ ἐλέγαμεν ἐκπληκτικὴν. Εἶναι, ἀκόμη, γραμμένον καὶ μετὰ ἐξυπνάδα καὶ μετὰ ρεαλισμὸν καί, θὰ προσθέσωμεν, μετὰ συναίσθησιν τῆς εὐθύνης, τὴν ὁποῖαν ἀναλαμβάνει ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος δίδει ὁδηγίαν.

Ἄς ἐξάρωμεν καὶ τὴν ἀρίστην ἐξωτερικὴν ἐμφάνισιν, ἡ ὁποία συνδυάζεται μετὰ εἰκονογράφειαν πλουσίαν. Ἴσως εἰς μερικὰ ἢ συγγραφεὺς δείχνει μίαν κάποιαν ἔλλειψιν κριτικῆς. Ἄλλὰ πῶς νὰ θυμώσεται δι' αὐτό, προκειμένου δι' ἓν βιβλίον, τὸ ὁποῖον ἔχει κεφάλαιον, ὅπως «Στὸ στίβο, ὄχι στὴν πολυθρόνα»; Εἶναι ἓνα βιβλίον τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ εἰς τὸν στίβον. Καλῶς μᾶς ἦλθε!

Z.N.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Γίνεται από τώρα λόγος — και πολύ σωστά — να τιμηθῆ ἡ μνήμη τοῦ μεγάλου Ἑλληνος διηγηματογράφου Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη με τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως πενήντα χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατόν του (1911). Καὶ ἀνάμεσα στὶς διάφορες ἐκδηλώσεις ἀναφέρεται καὶ «προσκύνημα» στὴ γενέτειρά του νῆσο καὶ στὸ ἐκεῖ μικρὸ του σπίτι.

Ἔλα αὐτὰ βέβαια πρέπει νὰ γίνουν, ἀλλὰ γιὰ νὰ γίνουν καὶ ὅπως πρέπει, εἶναι ἀνάγκη νὰ προετοιμαστοῦν καὶ νὰ ὀργανωθοῦν ἐγκαίρως. Ἴδου ὅμως τί διαβάσαμε με ἀνησυχία τὶς τελευταῖες μέρες σὲ Ἀθηναϊκὴν ἐφημερίδα. Ἐνας ἐπισκέπτης τῆς Σκιάθου, θέλοντας νὰ ἐκδηλώσῃ τὸν σεβασμὸ του στὸν συγγραφέα, θέλησε νὰ ἐπισκεφθῆ τὸ σπίτι του, ἀλλὰ τὸ σπίτι ἦταν κλεισμένον καὶ γιὰ πολλὰς ἡμέρας δὲν μπόρεσε νὰ βρῆ τὸ κλειδί, ποῦ τὸ φυλάγει, καὶ ὅταν ἀκόμα λείπῃ, ὁ πρόεδρος τῆς κοινότητος. Μὲ τὰ πολλὰ ὁ ἐπισκέπτης κατώρθωσε νὰ βρῆ τὸν πρόεδρο καὶ τὸ κλειδί καὶ νὰ μῆ στὸ σπίτι, με τὴν ἐλπίδα καὶ με τὴ συγκίνηση ὅτι θὰ ξαναῤῥοῦσε τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ θὰ ἐνοιωθε τὴ σεπτὴ του παρουσία. Ἀλλὰ δὲν εἶδε — ὅπως γράφει — παρὰ ἕνα ἄδειο σπίτι με τρεῖς καμαροῦλες, χωρὶς τίποτα.

Ἐδνυχῶς ποῦ δὲν μιλά γιὰ τὴν κατάστασιν τοῦ σπιτιοῦ, καὶ αὐτὸ μᾶς δίδει τὴν ἐλπίδα πὼς εἶναι καλὴ. Ἀλλὰ ἔτσι λοιπὸν ἄδειο θὰ μείνῃ τὸ μικρὸ σπίτι, χωρὶς τίποτε ἀπὸ τὰ ἐνθῦμα καὶ τὰ κειμήλια τοῦ ἁγίου τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων; Δὲν ἐπρόκειτο τὸ σπίτι αὐτὸ νὰ γίνῃ «μουσεῖο Παπαδιαμάντη»; Καὶ πὼς μπορεῖ νὰ γίνῃ «προσκύνημα» σὲ τρεῖς «ἄδειες καμαροῦλες χωρὶς τίποτα»;

Ῥωτοῦμε με μεγάλη ἀνησυχία καὶ περιμένουμε ἀπὸ τοὺς ἀρμοδίους καὶ τοὺς ἐνδιαφερομένους νὰ φροντίσουν ἐγκαίρως τὰ δέοντα.

«ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ»

Με μεγάλη χαρὰ καὶ ἱκανοποίησιν χαιρετίζουμε τὴν ἐκδοσὴ ἐνὸς νέου περιοδικοῦ φύλλου με τὸν τίτλον «Συζητήσις», ποῦ εἶναι, ὅπως γράφει στὸ ἐξώφυλλό του, «ὄργανον τῆς Ἐνώσεως Ἑλληνικῶς Πολιτισμοῦ». Ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τὸ γράφῃ στὸ ἐξώφυλλό του, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ ὅτι εἶναι ὄργανον κανενὸς πολιτιστικοῦ συλλόγου, ἀρκεῖ νὰ διαβάσῃ κανεὶς τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου φύλλου, γιὰ νὰ διαπιστώσῃ καὶ νὰ νοιώσῃ βαθύτατα ὅτι πρόκειται πράγματι γιὰ ἕνα σοβαρὸ καὶ ὑπεύθυνον ὄργανον τῆς ἰδέας τοῦ

πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ μόνο τὸ προγραμματικὸν τοῦ ἄρθρου «Ἀπὸ τῆς ἀγωνίας πρὸς τὸν ἀγῶνα», τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ δίδῃ μιὰ ζωντανὴ καὶ παραστατικὴν εἰκόνα τῆς σημερινῆς ἀνήσυχης καὶ ἀνόμαλης ἐποχῆς, ὅπου εὐπάροχη ἢ μηχανή, ἀλλὰ λείπει ὁ κυβερνήτης, λείπει ὁ ἄνθρωπος», χαράσσει κατόπιν με σταθερὰ καὶ φωτεινὰ γραμμὰς ἕνα πλήρες διάγραμμα ἀντιδράσεως καὶ ἀγῶνος γιὰ ἕναν ἀνώτερον καὶ γνήσιον ἀνθρωπισμὸν, καὶ μόνο λοιπὸν τὸ προγραμματικὸν αὐτὸ ἄρθρον εἶναι ἀρκετὸ, γιὰ νὰ δείξῃ καὶ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν μεγάλην σημασίαν καὶ τὴν πολὺτιμην ἀξίαν τοῦ περιοδικοῦ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἕνα ἄλλο ἀκόμη, ποῦ δείχνει τὴν ἐδνύτητα καὶ τὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ πνεύματος, με τὸ ὁποῖον τὸ περιοδικὸν αὐτὸ θ' ἀντιμετωπίσῃ τὴν ἔρευνα καὶ τὴ μελέτη τῶν προβλημάτων τῆς σημερινῆς ἐποχῆς, εἶναι τὸ γεγονός ὅτι καλεῖ ὅλους τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους, ποῦ ἐνδιαφέρονται καὶ μελετοῦν τὰ προβλήματα αὐτά, νὰ ἐκφράσων ἐλεύθερα καὶ ἀδέσμευτα τὶς ἀπόψεις καὶ τὶς γνώμες τους. «Νὰ συζητήσωμεν — γράφει στὸ εἰσαγωγικὸν τοῦ σημειώμα. Νὰ συζητήσωμεν με ἀντικειμενικότητα καὶ με ἀποκλειστικὸν γνώμονα τὴν ἀλήθειαν. Νὰ ἀκούσωμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ὁ δημοκριτικὸς διάλογος, ἡ συζήτησις, θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ τὸν δρόμον, διὰ νὰ ὑπερνικήσωμεν τὴν σημερινὴν κρίσιν»...

Πιστεύουμε ὅτι πολλοὶ πνευματικοὶ ἄνθρωποι θ' ἀνταποκριθοῦν σ' αὐτὴ τὴν εὐγενεὴ καὶ ὑψηλὴν πνευματικὴν πρόσκλησιν. Καὶ πιστεύουμε ὅτι ὁ πνευματικὸς κόσμος γενικώτερα θὰ ἐγκολπωθῆ με ἐνδιαφέρον καὶ με προθυμίαν τοὺς σκοποὺς τοῦ περιοδικοῦ καὶ θὰ συντελέσῃ στὴν ἐξυπηρέτησιν καὶ στὴν πραγματοποίησίν τους.

ΤΟ ΝΟΜΟΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΑ

Διαβάσαμε με προσοχὴ καὶ ἐνδιαφέρον τὸ «σχέδιον νόμου περὶ ἑλληνικῆς κινηματογραφίας». Καὶ μολονότι τὸ ὅλον πνεῦμα ποῦ διέπει τὸ σχέδιον αὐτὸ, εἶναι πῶς πολλὸ βιομηχανικὸ καὶ οἰκονομικὸ παρὰ πνευματικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ, ὑπάρχουν ἀρκετὰς διατάξεις, ποῦ, ἂν ἐφαρμοσθοῦν καλὰ καὶ ἱκανοποιητικὰ, μποροῦν νὰ φέρουν βελτίωσιν καὶ πρόοδον στὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴν στάθμην τῆς ἑλληνικῆς κινηματογραφίας.

Σύμφωνα με τὸ σχέδιον, θὰ λειτουργοῦν δύο Ἐπιτροπές: ἡ Ἐπιτροπὴ Ἐλέγχου Ταινιῶν ὑπὸ Ἐπιτροπῆ Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως γιὰ νὰ ἐγκρίνῃ τὸ κείμενον τοῦ «σεναρίου» τῆς ταινίας. Καὶ ἡ Γνωμοδοτικὴ Ἐπιτροπὴ Κινη-

ματογραφίας στὸ Ὑπουργεῖο Βιομηχανίας, γιὰ νὰ ξεχωρίξῃ τίς καλύτερες ταινίες καὶ νὰ τίς χαρακτηρίξῃ εἴτε ὡς «προστατευομένη ταινία» (ὅταν εἶναι «πλήρης ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως»), εἴτε ὡς «ὕποχρεωτικῶς προβλητέα» (ὅταν εἶναι ἐπιπλέον «πλήρης καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως»).

Σωστά καὶ τὰ δύο, ἀλλὰ μὲ μιὰ βασικὴ καὶ ἀπαραίτητη προϋπόθεση: τὴν προϋπόθεση ὅτι ὁ καταρισμὸς τῶν δύο Ἐπιτροπῶν θὰ γίνεταί μὲ βαθεῖα καὶ πλήρη ἀντίληψη τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς εὐθύνῃς τους. Καὶ πρέπει νὰ τὸ ποῦμε καθαρὰ καὶ ἀδίστακτα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι τὸ σχέδιο τοῦ νόμου δὲν προβλέπει σαφῶς καὶ ἐπαρκῶς γιὰ τὴν ἐξασφάλιση καὶ τὴν ἐγγύηση τοῦ καλοῦ καταρισμοῦ τῶν δύο Ἐπιτροπῶν καὶ τῆς ἱκανοποιητικῆς ἐκπληρώσεως τῶν καθηκόντων τους.

Ποιοὶ θὰ καταρτίζονται τὶς δύο Ἐπιτροπές; Ποιὲς θὰ εἶναι οἱ ἰδιότητες καὶ ἀρμοδιότητες τῶν μελῶν ποῦ θὰ τίς ἀποτελοῦν; Ποιὰ θὰ εἶναι τὰ βασικὰ καὶ οὐσιαστικὰ κριτήρια, ποῦ θὰ ἐμπνέουν καὶ θὰ καθοδηγοῦν τὶς γνώμες τους; Ποιὲς θὰ εἶναι οἱ ἐγγυήσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση ἐνδεχομένης σφαλερᾶς ἢ κακῆς κρίσεώς της; Τὸ νομοσχέδιο δὲν προβλέπει τίποτε ἀπὸ αὐτά. Καὶ ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ἐξαρτῶνται ὄχι μόνον ἡ καλὴ, ἀδιάβλητη καὶ γόνιμη λειτουργία τῶν Ἐπιτροπῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱκανοποιητικὴ καὶ ἀποδοτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν οὐσιαστικῶν ἀσολῶν τοῦ νόμου.

Ἀπεναντίας μάλιστα ὑπάρχουν ὁρισμένα σημεῖα στὸ νομοσχέδιο, ποῦ ἐμπνέουν ἀπορίες καὶ ἐρωτήματα. Ὅπως εἶναι διατυπωμένος ὁ ὅρος ὅτι τὸ κείμενο τοῦ σεναρίου πρέπει νὰ τύχῃ τῆς ἐγκρίσεως τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐλέγχου, προκαλεῖ τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ ὅρος ἀποβλέπει μόνον ἢ κυρίως στὴν ἐπιβεβαίωση τῆς Ἑλληνικότητος τῆς ταινίας, ὅτι δηλαδὴ τὸ σενάριο ἔχει γραφῆ ἢ ἔχει διασκευασθῆ ἀπὸ Ἑλληνα ἢ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς συγγραφέα. Αὐτὸ εἶναι ὄλο; Καὶ φτάνει τάχα αὐτὸ γιὰ τὴν ἔγκριση τοῦ σεναρίου; Καὶ δὲν χρειάζεται κανένας ἔλεγχος, καμμιά ἐπιβεβαίωση γιὰ τὴν πνευματικὴ ποιότητα τοῦ σεναρίου, αὐτοῦ ἀκριβῶς ποῦ εἶναι ἡ οὐσία καὶ ἡ ψυχὴ τῆς ταινίας;

Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ τῶν ταινιῶν ἀπὸ τὴν Γνωμοδοτικὴ Ἐπιτροπὴ οἱ προβλέψεις τοῦ νομοσχεδίου εἶναι ἐπίσης ἀσαφεῖς καὶ ἀνεπαρκεῖς. Γιὰ νὰ χαρακτηρισθῇ μιὰ ταινία «προστατευομένη» καὶ νὰ ἐξασφαλισθῇ τὰ προβλεπόμενα οἰκονομικὰ πλεονεκτήματα, πρέπει νὰ εἶναι — σύμφωνα μὲ τὸ νομοσχέδιο — «πλήρης ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως». Μόνον ἀπὸ τεχνικῆς; Καὶ γιὰ νὰ χαρακτηρισθῇ «ὕποχρεωτικῶς προβλητέα» πρέπει νὰ εἶναι «ἐπὶ πλέον πλήρης καὶ ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως». Καὶ ἀπὸ πνευματικῆς ἀπόψεως; Ἐξυπακούεται τάχα καὶ αὐτὸ μέσα στὸν ὅρο τῆς καλλιτεχνικῆς πληρότητος; Ἡ φτάνει μόνον ἡ καλλιτεχνικὴ;

Θέτομε ὑπ' ὄψη τῶν ἀρμοδιῶν τὶς ἀπο-

ρίες καὶ τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ καὶ ἐκφράζομε τὴν εὐχὴ καὶ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐξετασθοῦν, θὰ μελετηθοῦν καὶ θὰ διευθετηθοῦν κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο.

ΤΟ ΚΥΡΙΟ ΚΑΙ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΟ

Οἱ ἴδιες ἀπορίες καὶ τὰ ἴδια ἐρωτήματα ὑπάρχουν καὶ γιὰ τὰ διάφορα βραβεῖα, ποῦ προβλέπει τὸ σχέδιο τοῦ νόμου γιὰ τοὺς παραγωγούς, τοὺς σκηνοθέτες καὶ τοὺς συγγραφεῖς. Καὶ ἀκόμα περισσότερες εἶναι οἱ ἀπορίες — οἱ ἀνησυχίες ποροῦμε νὰ ποῦμε — γιὰ τὴν «ἐβδομάδα ἑλληνικῆς ταινίας» καὶ γιὰ τὸ «φεστιβάλ ἑλληνικοῦ καὶ ξένου κινηματογράφου», ποῦ προβλέπει ἐπίσης τὸ νομοσχέδιο.

Ὅλα αὐτὰ δὲν εἶναι μόνον πολὺ πρόωρα, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνα. Ἐκεῖνο, ποῦ πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα χρειάζεται ἡ κινηματογραφικὴ παραγωγή μας, εἶναι, ἀφοῦ ἐξυγιανθῇ ἀπὸ τὴν σημερινὴ ποιτικὴ της κατωτερότητα, νὰ βελτιώσῃ τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ περιεχόμενό της, νὰ πλατύνῃ καὶ νὰ ὑψώσῃ τὰ ἀνθρωπιστικὰ καὶ πολιτιστικὰ της ἐνδιαφέροντα, ν' ἀνταποκριθῇ στὰ βασικὰ καθήκοντα καὶ στὴν ὑψηλὴ ἀποστολὴ μιᾶς τέχνης καὶ μάλιστα ἑλληνικῆς.

Καὶ ἡ ποιοτικὴ αὐτὴ ἐξυγίανση καὶ ἀνάπτυξη δὲν ἔρχεται οὔτε τόσο γρήγορα οὔτε μὲ τίς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεις καὶ τίς τεχνικῆς βελτιώσεις, σὲ τίς ὁποῖες βασίζεται κατὰ κύριον λόγον τὸ νομοσχέδιο. Δὲν λείπει τὸ χροῖμα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας παραγωγούς, καὶ δὲν ἔμεινε στάσιμη ἡ τεχνικὴ στάθμη τοῦ ἑλληνικοῦ κινηματογράφου. Ἐκεῖνο ποῦ λείπει εἶναι ἡ ἀνώτερη συνείδηση ὅτι, πέραν ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸ καὶ οἰκονομικὸ συμφέρον, ὑπάρχει τὸ πλατύτερο κοινωνικὸ καὶ ἔθνικὸ καθήκον.

Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς, ὅ' αὐτὸ τὸ κύριο καὶ οὐσιαστικὸ σημεῖο πρέπει νὰ στραφοῦν καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλες οἱ προσπάθειες: στὴν ἠθικὴ, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ βελτίωση καὶ πρόοδο τῆς ἑλληνικῆς κινηματογραφικῆς παραγωγῆς. Ποῖν νὰ ἀρχίσουμε νὰ τὴν τιμοῦμε μὲ βραβεῖα καὶ νὰ τὴν περιβάλομε μὲ διάφορες παροχὲς καὶ προνόμια, καὶ πρῖν — ἀκόμη περισσότερο — τοιμήσουμε νὰ τὴν προβάλομε μὲ πανηγυρικῆς ἐβδομάδες καὶ μὲ διεθνῆ φεστιβάλ, ἂς τὴν βοηθήσουμε νὰ ἐξυγιάνῃ τὴν ἐσωτερικὴν ὑπόστασιν, ν' ἀποκτήσῃ ἀνώτερη πνευματικὴ ποιότητα καὶ ἀληθινὴ καλλιτεχνικὴ ἀξία, νὰ γίνῃ δηλαδὴ γνήσια τέχνη, ποῦ νὰ ποροῦμε νὰ τὴν καμαρώσουμε πρῶτα - πρῶτα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι καὶ νὰ ἔχουμε ὕστερα τὸ θάρρος νὰ τὴν προβάλομε καὶ μπροστὰ στοὺς ξένους.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΡΧΙΑ

Παρακολουθοῦμε πάντα μὲ ἰδιαίτερη συμπάθεια καὶ πολλὰς ἐλπίδες τὶς πνευματικῆς ἐκ-

δηλώσεις τῆς Ἐπαρχίας. Καί εἶναι μεγάλη ἡ χαρά μας ὅταν διαπιστώνουμε στίς ἐκδηλώσεις αὐτές — καί διαπιστώνουμε συχνά εὐτυχῶς — γνήσια καί ζωντανά στοιχεῖα πνευματικότητας, βίωσιμα καί ἐξελίξιμα.

Τέτοια σημαντικά πνευματικά στοιχεῖα παρακολουθοῦμε τὸν τελευταῖο καιρὸ καί σ' ἓνα ἀξιόλογο μηνιαῖο περιοδικό, πού, μὲ τὸν τίτλο «Νέα Λακεδαιμόνων», ἐκδίδεται στὴ Σπάρτη. Μὲ κύριον σκοπὸ τὴν συστηματικὴν λαογραφικὴν καί ἱστορικὴν ἔρευνα τῆς τοπικῆς περιοχῆς, τὸ περιοχόμενον τοῦ περιοδικοῦ ἐκτείνεται, μὲ τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον καί τὴν ἴδια ἐπιτυχία, σὲ διάφορα ἄλλα θέματα, πνευματικά, καλλιτεχνικά, τουριστικά καί ἄλλα. Καί ὅλα προσεγγίμενα μὲ ἐκλεκτικότητα καί μὲ συναίσθησις εὐθύνης καί παρουσιασμένα μὲ ἐπιμέλεια καί καλαισθησία. Συγχαίρουμε καί εὐχόμεσθε μεγαλύτερη ἀκόμη προκοπή.

ΝΕΑ ΤΕΧΝΟΤΡΟΠΙΑ

Νέα πάλι τεχνοτροπία καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ἔχει ἀνακαλυφθῆ στὸ Παρίσι. Ὁ κ. Μαροῦλ Κάιγ, ὑπάλληλος στῶ Κοινωνικῆς Ἀσφαλίσεως, καταληφθεὶς ἀπὸ καταρρακτώδη ἐμπνεση, ἐφιλοτέχνησε μέσα σὲ λίγες μέρες σαράντα ζωγραφικὸς πίνακες μὲ ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἰαπωνία, τὸν Καναδὰ, τὴν Ἑλλάδα, τὴν Ἀφρική καί ἄλλες χώρες. Καί θὰ φαντάζεσθε βέβαια ἀπὸ τὸ νέος ζωγράφος μόλις εἶχεν ἐπιστρέψει ἀπὸ τὸν γυρὸ τοῦ κόμμου, καί ἀπεικόνισε στὸν μουσαμὰ τίς ἐντυπώσεις του καί τὰ συναισθήματά του. Λάθος. Ὁ κ. Κάιγ ἔβλεπε πάντα καρφωμένους στὴν ὑπάλληλκή του θέση. Καί ὅλα αὐτὰ τὰ ὄραματα, πού τὰ ὕλοποιεῖσε μὲ τὰ χρώματα στοῦς ζωγραφικὸς τὸν πίνακες, τὰ εἶχε ζήσει... «ἐν ὑπνώσει». Ἐνας φίλος του ὑπνωτιστὴς τὸν ἐχοίμιζε, τὸν ἔστελλε νοερῶς στίς διάφορες χώρες, καί αὐτός, μέσα σὲ μισή ὥρα κάθε φορά, ἀποτύπωνε στὸν πίνακα τὸ ταξίδι του μὲ τὴ μεγαλύτερη εὐχέρεια καί μὲ «μοντέρνη» φυσικὰ τέχνη. Καί τώρα κάνει στὸ Παρίσι ἐκθεση, πού προκαλεῖ ἀναμφιβόλως τὸν θαυμασμὸ καί τὸν ἐνθουσιασμὸ.

Μὴ χάσ-τε λοιπὸν τὴν ἐσκαιρίαν. Ἄν ἔχετε κανένα φίλον ἢ γνωστὸ σας ὑπνωτιστὴ ἐπισηληθῆτε. Θὺ ταξιδεῦσθε τζάμπα καί θὰ ζητασκανάξεται σὺ γυρὸν ἀράδα σπουδαῖα καί προσδοκώμενα ἔργα «ἀφηρημένης» ἢ μᾶλλον κοιμημένης τέχνης.

ΒΙΒΛΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γ. Θ. Ζώρας, συνεχίζοντας τὴ γόνιμη συγγραφικὴ του δράση, συγκέντρωσε σ' ἓναν ὀγκώδη τόμο μὲ τὸν τίτλο «Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα» διάφορες μελέτες του σχετικῆς μὲ τὸν

Σολωμό, τὸν Τυπάλδο, τὸν Βάλαωρίτη, τὸν Μαροῦρα καί ἄλλους. Οἱ μελέτες εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσες καί θετικὰ ἐμπεριστατωμένες, μὲ πρωτότυπες παρατηρήσεις καί σχόλια τοῦ συγγραφέως καί μὲ πολλὰς νεώτερες καί ἄγνωστες πληροφορίες. Ἀποτελοῦν ἔτσι μιὰν πολύτιμη συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητῆ καί τῶν ἄλλων Ἑπτανησίων λογοτεχνῶν, καθὼς καί θεμάτων, πού σχετίζονται μὲ τίς κυριώτερες πηγῆς καί τίς ῥίζες τῆς σύγχρονης Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας.

— Ἀκούρατος πάντα καί ἀστείρευτος ὁ ἐκλεκτὸς μελετητὴς τῶν θεμάτων καί τῶν ἐκδηλώσεων τῆς πνευματικῆς δημιουργίας κ. Πέτρος Σ. Σπανδωνίδης, μᾶς ἔδωσε τελευταίως σ' ἓναν τόμο δύο μελέτες του, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία — μὲ τὸν τίτλο «Τὸ θέμα τῆς κριτικῆς» — ἐξετάζει καί ἀναλύει θεωρητικὰ καί ἐπιστημονικὰ τίς μορφῆς καί τὸ πνεῦμα τῆς κριτικῆς, τὴ σημασία καί τὰ ὅρια τοῦ ἔργου τῆς, τὴ φυσιογνωσία τοῦ κριτικοῦ πνεύματος καί τὴν ψυχολογία τῆς προσωπικότητος τοῦ κριτικοῦ, καί ἡ ἄλλη — μὲ τὸν τίτλο «Οἱ σύγχρονοι κριτικοὶ μας» — ἐφαρμόζει τίς γενικῆς αὐτῆς ἀρχῆς στὴν ἐξέταση καί στὴν κατάταξη τοῦ ἔργου τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων κριτικῶν. Ὁ κ. Σπανδωνίδης, ἀρμοδιώτατος γ' ἀσχοληθῆ μὲ τὰ δύο σοβαρὰ αὐτὰ καί ... ἐπικίνδυνα (προπάντων βέβαια τὸ δεύτερο) θέματα, κατορθώνει μὲ τὴ φωτεινὴ καί ἀντικειμενικὴ του κρίση καί μὲ τὴ βαθειὰ καί στοχαστικὴ παρατηρητικότητά του γ' ἀντιμετώπιση καί τὰ δύο καί νὰ τὰ διαπραγματευθῆ μὲ ἐξαιρετὴ εὐστοχία καί πειστικότητα.

— Ἐνας νέος στοχαστὴς, ὁ κ. Μπάμπης Δ. Κλάρας, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ προηγούμενον βιβλίον του — «Τὸ πιστεύω ἐνὸς ἀπλοῦ ἀνθρώπου» — ἔδωσε τὸ μέτρο τῶν ἐξαιρετικῶν κριτικῶν καί φιλοσοφικῶν ἱκανοτήτων του, ἀπλώνεται τώρα μὲ τὸ νέο του ἔργο «Ἐνιαῖος λογισμὸς» σὲ μιὰ πλατύτερη καί βαθύτερη θεωρήσει τῆς σημερινῆς πνευματικῆς πραγματικότητος, ὅπως ἔχει διαμορφωθῆ στὴν ἀνόμαλη καί ἀνήσυχη ἐποχὴ μας. Ἐξετάζοντας καί ἀναλύοντας μὲ νεώτερα ἐπιστημονικὰ κριτήρια καί μὲ φωτεινὸ φιλοσοφικὸ πνεῦμα τὰ δύο μεγάλα καί ἀντίθετα ρεύματα τοῦ συγχρόνου στοχασμοῦ, τὸ ἰδεαλιστικὸ καί τὸ ὕλιστικὸ, κάμνει μιὰ ῥιζικὴν ἀναθεώρηση τῶν δύο αὐτῶν ἀντιλήψεων καί κατορθώνει νὰ δώσῃ μιὰν πειστικὴν σύνθεσι τῶν ὕψων καί ζωντανῶν στοιχείων τοῦ ἀνθρωπίνου στοχασμοῦ.

— Μιὰ σύντομη μελέτη τοῦ κ. Σπύρου Ἀβούρη μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ἐπιείκεια» ἐκθῆται μὲ πλήρη γνώση τοῦ θέματος, μὲ ἐμπεριστατωμένη ἀνάπτυξη καί μὲ συμπύκνωση καί σαφήνεια λόγου τὸ νόημα καί τὴν ἀξία τῆς μεγάλης αὐτῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς.

ΜΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΑΛΚΙΒΙΑΔΗΣ

Τοῦ Γ. ΘΕΟΤΟΚΑ

Εἶναι τῶν τελευταίων χρόνων γνώρισμα στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα ἢ τὴν καλλιτεχνικὴ σύλληψη ἢ πρωτότυπη ἀνασύνθεσις μορφῶν τοῦ παρελθόντος. Οἱ Βοργιές δὲν ἦσαν ἐγκληματίες, ἀλλὰ θύματα συνωμοτικῆς σκευωρίας χρονικογράφων, ἡ Κλεοπάτρα δὲν ἦταν καλλονή, ἀλλ' ἄσχημη γυναίκα καὶ ὁ Ἀλκιβιάδης τοῦ κ. Θεοτοκά δὲν ἦταν ὁ ὑπερφίαλος καὶ ἄστατος νέος, ποὺ συντέλεσε στὴν καταστροφὴ τῆς Ἀθήνας, ἀλλ' ὁ ὥριμος πολιτικός, ποὺ ἔβλεπε μακρὰ καὶ πέρα ἀπὸ τὴν καθημερινότητα καὶ εὑρίσκει στὰ γεγονότα μία βαθύτερη αἰτιώδη συνάφεια. Ὁραματίσθηκε τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν κυριαρχία του πάνω στους Πέρσες. Τούτῃ εἶναι μία ἄποψις καινούργια, ποὺ ἂν δὲν ἔχη ἱστορικὴ ἐπαλήθευσι (αὐτὸ δὲν ἐνδιαφέρει ἄλλωστε ἓνα θεατρικὸν συγγραφεῖα), ἔχει ὅμως νυμφούς καὶ ἐλατήρια γιὰ ψυχολογικὴ δικαίωσι.

Ὁ ἐγωϊσμός, κατὰ τὸν συγγραφεῖα, δὲν εἶναι εὐτελής κακία, ἀλλ' ἰσχυρὴ ὀστικὴ δύναμις γιὰ δράσι καὶ δημιουργία. Αὐτὸς ποὺ πιστεύει στὸν ἐαυτὸ του δὲν εἶναι κακός. Καθὸ τὸν παρουσιάζουν οἱ μικροί, ποὺ κοντὰ του αἰσθάνονται μειωμένοι, τὸν μισοῦν καὶ ἐπιζητοῦν τὸν δλεθρὸ του. Ἡ σκληρότητα, ἡ προδοσία, ἡ ἐγωπάθεια παίρνουν ἄλλο νόημα, ὅταν φωτισθῶν ἀπὸ ἓνα μεγάλο ὄραμα. Κι' ὁ Ἀλκιβιάδης εἶχε τὴν ὀ-

πτασία τῆς ἐνιαίας πατρίδος. Ἄρα δὲν ἔκανε καμία κακὴ πράξι. Ὁ μεγάλος ὀστόχος ἐξάγγιζε τὰ μέσα του.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν στὸν πυρῆνα του δένεται μὲ τὴν χρονικὴ στενότητα καὶ τὸν πόθο τῆς ἐπικρατήσεως. Ὁ Ἀλκιβιάδης δὲν διαθέτει ἐπαρκῆ δύναμη, κατὰ τὸν συγγραφεῖα, νὰ ὑποτάξῃ τοὺς μικρούς, νὰ ὑπερικήσῃ τὸν ἱστορικὸ ροῦ, τὴν ἱστορικὴ νομοτέλεια, ἐνῶ παράλληλα τὸν ἀποπνίγει ἢ συντομία τῆς βιολογικῆς διάρκειας. Ψυχολογικὴ (;) ἐορηνεῖα μὲ πολλὰ «λογικὰ σχήματα» ἀλλὰ μόνο σχήματα. Τὸ δρᾶμα μένει ἐγκεφαλικὸ καὶ δὲν ἐγγίζει τὴν εἰσαισθησία μας. Ὁ ἥρωας ταράζεται ἀπὸ πολλαπλὲς συγκρούσεις ἀκρωτηριασμένης ὅμως μεταφυσικῆς γιὰτὶ στέκει ἐπέρα ἀπὸ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό. Δὲν περνᾷ καμία κρίσι ἠθικῆς συνειδήσεως. Λὲς καὶ ἡ ψυχὴ του εἶναι ἀβαθής. Μόνο ἐλατήριον εἶναι ἡ ἀπόκτησις δυνάμεως καὶ ἐπιβολῆς. Ἔτσι ὅμως χάνει σὲ μεταφυσικὴ ἀλήθεια καὶ συναισθηματικὸ χυμὸ.

Τὸ ἔργο παρὰ τοῦτο τὸ μειονέκτημα καὶ τὴν ἐπιφύλαξι γιὰ τὸν ὑπερτονισμὸ τοῦ προφητικοῦ στοιχείου στὸν Σωκράτη (δὲν ταιριάζει ὁ ρόλος τοῦ Τειρεσία σὲ μία τόσο πλατεῖα προσωπικότητα) ἔχει ἀρκετὰ χαρῶματα σκηNIKῆς τέχνης ἐνότητα καὶ ἰσοροπία μερῶν, φιλοσοφικὴ διάθεσι, τραγικὴ δομὴ. Ἡ σκηνοθεσία εἶναι φροντισμένη, πετυχημένη ἢ ἡθοποιία, τὰ κοστοῦμα μὲ τὰ ὀρατότατα σκηNIKὰ μᾶς μεταφέρουν στὸν κόσμον τῆς ἀρχαιότητος.

Γ. ΜΠΟΖΩΝΗΣ

Παρακαλοῦνται οἱ κ. κ. συνδρομηταὶ τῶν «Ἀκτινῶν», ὅπως ἀποστελοῦν τὴν συνδρομὴν των διὰ τὸ νέον ἔτος 1960 ἐκ δραχ. 45, ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον, εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ (Καρύ-
στη 14, Ἀθήναι).

Μηνιαῖον Περιοδικὸν «Ἀκτίνες», ὄργανον τῆς «Χριστιανικῆς Ἐνώσεως Ἐπιστημόνων» Ἐκδόσις Χριστ. Ἐνώσεως «Ἀκτίνες». Γραφεῖα: ὁδὸς Καρύστη 14, Ἀθήναι (Τηλ. 35-023).—Θεσ/κῆς: Ἀγ. Σοφίας 38.—Πειραιῶς: Φίλωνος 34α.—Ἐπεύθυνος: Γ. Δ. Ἰατροῖδης, κατοικία Ἀριστοφάνους 10, Ἀθήναι (1).—Ἐτησίαν συνδρομὴν δρχ. 45, ἐξωτ. δολλ. 3.—Προϊστ. τυπογραφείου Δ. Παπακωνσταντίνου, Μαυρομυχάλη 176.—Χειρόγραφα δημοσιεύμενα ἢ μὴ δὲν ἐπιστεφόνται